БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 ЙИЛ

14 АПРЕЛЬ № 16 (3016) ЖУМА

ҚАЙТА ҚУРИШНИ, ДЕМОКРАТИЯНИ ҲИМОЯ ҚИЛАЙЛИК

Партия ташаббуси билан бошланган қайта қуриш, революцион янгиланиш жараёнлари эндиликда жамиятимиз ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олмоқда. Халқимиз ўртасидаги барча ҳалол, илғор кишилар бу жараёнларни сўз билангина эмас, ўз иши, кундалик меҳнати билан фаол қўллаб-қувватламоқдалар.

Қайта қуриш демократияни ривожлантириш билан чамбарчас боғлангандир. XIX Бутуниттифоқ партия конференциясида таъкидланганидек, қайта қуриш тафаккур, ҳис-туйғу, ташаббуснинг қудратли оқимига эрк берди. Демократиялаш — ошкораликни қарор топтириш ҳамдир, ошкоралик ижтимоий муҳитни поклайди, онг-шуурни озод қилади, миллионлаб кишиларни актив бунёдкорлик фаолиятига жалб этади. Демократиялаш — бу одамларнинг туб иқтисодий ислоҳотни амалга оширишдаги фаол иштироки ҳамдир, иқтисодий ислоҳот меҳнат коллективларига ўзларининг янги ҳуқуқларини чинакамига ҳис этиш имконини беради. Демократиялаш — бу сиёсий муассасаларимизнинг самарадорлигини тубдан оширишга имкон берадиган, социалистик халқ ҳокимияти потенциалини рўёбга чиқарадиган сиёсий система ислоҳотидир.

ДЕМОКРАТИЯ — БУ ФАҚАТ РЕАЛ ҲУҚУҚЛАРНИНГ КЕНГАЙИШИГИНА ЭМАС, АЙНИ ВАҚТДА МАСЪУЛИЯТ, ИНТИЗОМ ВА УЮШҚОҚЛИКНИНГ КУЧАЙИШИ ҲАМДИР.

Хуллас, демократияни ривожлантириш совет жамияти ҳаётининг барча жиҳатларига баракали таъсир этмоқда. Одамлар социализмнинг бузилиши билан боғлиқ бўлган оғир оқибатлардан, турғунлик даври меросидан қутулиб, бефарқлик ва бегонасирашдан холи бўлмоқдалар, мамлакатнинг чин хўжайинларидек фикр юритиш ва ҳаракат қилишга киришмоқдалар. Халқимизнинг ижтимоий фаоллиги илгари сира бу қадар юқори бўлмаган эди, деб тўла ишонч билан айтиш мумкин. СССР халқ депутатлари сайлови бунинг ёрқин ифодаси бўлди. Одамлар амалда давлатни бошқаришни, ўзларининг гражданлик ҳуқуқларидан фойдаланишни ўрганмоқдалар.

Аммо биз шуни унутмаслигимиз кераки, демократия бу фақат реал ҳуқуқларнинг кенгайишигина эмас, айни вақтда масъулият, интизом ва уюшқоқликнинг кучайиши ҳамдир. Демократиянинг ривожланиши ҳаддан ошиб кетиш, анархияга, конституцион қонунчилик ва ҳуқуқ-тартиботни барбод этишга йўл очиш эмас.

Шунга қарамай, ўзларини қайта қуришнинг тарафдорлари деб кўрсатаётган, аслида эса қайта қуришнинг турли ашаддий душман гуруҳлари демократиялаш, ошкоралик, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини кенгайтириш шиорларидан тез-тез фойдаланмоқдалар. Бу кимсалар демократияни бебошликка, ошкораликни ёрлиқлар ёпиштириш ҳуқуқига айлантиришни, ҳуқуқ ва эркни эса қонунсизлик ва ўзбошимчалик ўзанига солиб юборишни, жамият ва қонун олдидаги бурчларни инкор этишни истайдилар. Ўзининг ҳақиқий башарасини қайта қуриш тарафдори ниқоби остига яшираётган, ўзини ўзи раҳбар деб эълон қилган айрим экстремистлар ва миллатчилар Арманистон ва Озарбайжондаги воқеалар учун жавобгардирлар, бу воқеалар чоғида айбсиз одамларнинг қони тўкилди, мамлакатга ўрнини қоплаш қийин бўлган маънавий ва моддий зиён етказилди. Болтиқ бўйидаги, Молдавия ва бошқа регионлардаги миллатчилик ҳуружлари учун ҳам худди ана шу экстремистлар ва миллатчилар жавобгардирлар. Улар бугун Грузияда нифоқ уруғини сочмоқдалар, Тбилисидаги тартибсизликлар вақтида одамлар нобуд бўлди. Миллатчилик ҳуружлари тобора Советларга қарши ва социализмга қарши тус олмоқда.

Наҳотки бу — жамиятни янгилаш, демократиялаш жараёнларига мос бўлса? Бундай хатти-ҳаракатларни қайта қуриш, ошкоралик билан ниқоблаш юмшоқ қилиб айтганда, риёкорликдир. Бу ўринда гап социалистик қонунчилик тўғридан-тўғри бузилаётганлиги, жамиятимиз негизларига болта урилаётганлиги ва бунинг учун жавобгарлик ҳақида бориши керак.

Мамлакат ҳуқуқий давлат бунёд этиш йўлидан бормоқда. Аммо бундай давлатни бизнинг барча ташаббусларимиз, барча хатти-ҳаракатларимиз ва қарорларимиз қатъий ҳуқуқий асосда амалга оширилгандагина бунёд этиш мумкин. Қонунга риоя қилиш — ҳуқуқий давлатдаги турмуш тарзидир. Бу жамиятимизда ривожланиб бораётган янгиланиш жараёнларини ҳимоя қилишнинг кафолотларидан биридир.

Кўп газетхонлар бизга мактуб йўллаб, кейинги вақтда давлатнинг конституцион негизлари етарлича ҳимоя қилинмаяпти, ҳуқуқ муҳофазаси органлари ҳуқуқ-тартиботни бузувчиларга, Советларга қарши ҳуружларга, ашаддий миллатчиликка қарши курашни сусайтирдилар, деб таъкидлашмоқда, бунга қўшилмай илож йўқ. «Правда»га хат йўллаган муаллифлар якдил бўлиб тасдиқлашаётганидек, бундай позиция ҳуқуқий давлат принципларига батамом зид бўлиб, мамлакатда амалга оширилаётган ислоҳотга путур етказади. Газетхонларнинг фикрича, қонунчиликсиз демократиялаш анархияга ва олдиндан айтиб бериш мумкин бўлмаган оқибатларга олиб келиши мумкин, социализм ва қайта қуришни, демократия ва ошкораликни, уларга Советларга қарши унсурлар ва ҳар хил тусдаги ва экстремистлар томонидан бўладиган ҳуруждан ҳимоя қилиш учун қонун механизми зарур.

Бу борада муҳим қадам қўйилди. Бугун СССР Олий Совети Президиумининг «Давлатга қарши жиноятлар учун жиноий жавобгарлик тўғрисида»ги СССР Қонунига ва СССРнинг баъзи бошқа қонун актларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги фармони эълон қилинмоқда. Ушбу фармон бугунги хатти-ҳаракатлари Совет давлати ва ижтимоий тузумини қўпоришга қаратилган, ушбу хатти-ҳаракатлари давлатга қарши жиноят қилган кимсаларни, миллий ва ирқий тенг ҳуқуқлиликни бузаётган, давлат органлари ва жамоат ташкилотларини ҳақорат қилаётган ёки обрўсизлантираётган кимсаларни қаттиқ жавобгарликка тортиш учун асос бўлади.

Аммо янги фармоннинг қабул қилинишини бирданига қонунчиликни инсонпарварлаштириш ва демократиялаш йўлидан чекиниш деб ҳисоблаётган кишилар ноҳақдирлар. Мазкур ҳужжатда мафкуравий кураш усуллари билан давлатимиз негизларини барбод этадиган конкрет хатти-ҳаракатлар учун жавобгарлик ўртасидаги чегара аниқ белгилаб берилган.

Барча мамлакатларда ўз тузумини ҳимоя қиладиган ҳуқуқ нормалари амал қилиб турибди. Масалан, АҚШда давлатга қарши қаратилган жиноятлар учун қонунда 20 минг долларгача жарима солиш ёки 20 йилгача қамоқ жазоси назарда тутилган. Испанияда эса, кимки давлат обрўси ёки куч-қудратига путур етказиш нияти билан ёлғон-яшиқ, нотўғри ёки бир ёқлама овозалар ҳамда хабарлар айтса ёки тарқатса, ёхуд худди шу мақсадга эришиш учун бирон-бир хатти-ҳаракат қилса, 6 йилдан то 12 йилгача қаттиқ қамоқ жазосига ҳукм қилинади, гражданлик ҳуқуқидан батамом маҳрум бўлади. Швеция, Буюк Британия, Франция, ГФР ва бошқа мамлакатларда шунга ўхшаш қонунлар амал қилмоқда.

СССР Олий Совети Президиуми қабул қилган мазкур фармон мамлакатда давлат ва жамоат тартибини мустаҳкамлашга ёрдам беради, совет кишилари бу фармонни қўллаб-қувватлайдилар, деб умид қилиш мумкин. Аммо айни вақтда шуни назарда тутиш кераки, қонун нечоғлик яхши ва нечоғлик тўғри бўлмасин, ўз-ўзидан амал қилавермайди. Қонунни одамлар ҳаётга татбиқ этадилар. Шунинг учун ҳам қонунчилигимизга ҳозир ҳаёт тақозоси билан киритилган ўзгаришлар ва қўшимчаларни тўла-тўкис рўёбга чиқаришда партия, совет, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари зиммасига катта масъулият тушишини очиқ-ойдин айтиш керак.

Биз ҳамиша ҳам қатъият ва изчиллик билан ҳаракат қилаётганимиз йўқ. Ҳозиргача қабул қилинган қонунлардан Советларга қарши, социализмга қарши кучларнинг ҳуружларига, миллатчилик кучларининг ҳуружларига қарши қатъият билан фойдаланилмаётгани ҳақида анчагина фактлар бор. Масалан, бизда миллатлар ўртасига нифоқ солганлик учун жиноий жавобгарлик кўзда тутилган. Барча конкрет вазиятларда ҳам ана шу ҳуқуқий нормадан тўла фойдаланилаяпти, деб айтиш қийин.

Коммунистларнинг ўз устав мажбуриятларини сўзсиз бажаришлари учун масъулияти ва бунинг учун партия ташкилотлари томонидан талабнинг кучайтирилиши лозимлиги алоҳида аҳамиятга молик масаладир. Шуни эслатиб қўймоқчимизки, КПСС Уставига кўра партия аъзоси меҳнаткашлар оммасига пролетар, социалистик интернационализм ва совет ватанпарварлиги ғояларини изчиллик билан етказиши, миллатчилик ва шовинизм кўринишларига қарши кураш олиб бориши, СССР халқлари дўстлигини мустаҳкамлашга актив ёрдам бериши керак. Лекин ҳамма коммунистлар ҳам ана шу муқаддас ва қатъий принципларга амалда риоя қилаяптилармикан? Партия ташкилотлари ана шу принциплар бузилганида ҳамиша ҳам қатъият билан, принципиал йўл тутаяптиларми?

Ҳозир масъулиятли даврга кирган қайта қуриш жиддий синовлардан ўтмоқда, бу синовларга бардош бериш учун революцион янгиланиш барча кучларини яна ҳам жипслаштириш, коммунистлар ва ҳамма меҳнаткашларни партиянинг бунёдкорлик ғоялари теварагига мустаҳкам жипслаштириш лозим. Биз ҳормай-толмай ижодий меҳнат қилиб, совет тузуми пойдеворини, халқларимизнинг дўстлиги ва бирлигини мустаҳкамлашимиз, социализмнинг демократик, инсонпарвар қиёфасини сабот билан қарор топтиришимиз керак. Одамларнинг моддий ва маънавий турмушини яхшилашга, Советлар Ватанини мустаҳкамлаш ва гуллаб-яшнатишга қаратилган планларимизни муваффақиятли амалга оширишнинг кафолоти худди ана шундадир.

(«Правда» газетасининг 1989 йил 11 апрелдаги бош мақоласи).

СССР ОЛИЙ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМИНИНГ ФАРМОНИ

«ДАВЛАТГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР УЧУН ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИК ТЎҒРИСИДА»ГИ СССР ҚОНУНИГА ВА СССРНИНГ БАЪЗИ БИР БОШҚА ҚОНУН АКТЛАРИГА ЎЗГАРТИШЛАР ҲАМДА ҚЎШИМЧАЛАР КИРИТИШ ҲАҚИДА

СССР Олий Совети Президиуми **қарор қилади:**

I. «Давлатга қарши жиноятлар учун жиноий жавобгарлик тўғрисида» 1958 йил 25 декабрда қабул қилинган СССР Қонунига (СССР Олий Советининг ведомостлари, 1959 й., №1, 8-м; 1961 й., №21, 222-м; 1984 й., №3, 58-м.) қуйидаги ўзгартиш ва қўшимчалар киритилсин:

1. 7- ва 11-моддалар қуйидаги таҳрирда баён этилсин: «7-модда. **Совет давлат ва ижтимоий тузумини ағдаришга ёки ўзгартиришга даъват**

Совет давлат ва ижтимоий тузумини СССР Конституциясига хилоф бўлган усул билан ағдаришга ёки уни ўзгартиришга ёхуд СССРнинг сиёсий ва иқтисодий системаларига путур етказиш мақсадида совет қонунларининг ижро этилишига тўсқинлик қилишга қаратилган ошкора даъватлар, шунингдек, ана шу зайлдаги материалларни тарқатиш мақсадида тайёрлаш ёки уларни тарқатиш, —

уч йилгача муддатга озодликдан маҳрум этиш ёки икки минг сўмгача штраф солиш билан жазоланади.

Ўша ҳаракатлар такроран ёхуд бир группа уюшган кишилар томонидан қилинса ёки кўплаб нусхада босиб чиқариш учун мўлжалланган ёки мосланган техника воситаларидан фойдаланиб содир этилса, —

етти йилгача муддатга озодликдан маҳрум этиш ёки беш минг сўмгача штраф солиш билан жазоланади.

Ушбу модданинг биринчи ёки иккинчи қисмларида кўзда тутилган хатти-ҳаракатлар чет эл ташкилотлари ёки уларнинг вакиллари топшириғига биноан ёхуд мазкур ташкилотлардан олинган моддий бойликлар ёки техника воситаларидан фойдаланиб содир этилса, —

уч йилдан ўн йилгача муддатга озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади».

«11-модда. **Миллий ва ирқий тенг ҳуқуқлиликни бузиш**

Миллий ва ирқий душманлик ёхуд нифоқ келтириб чиқаришга, миллий шаъншараф ва қадр-қимматни камситишга қаратилган қасддан қилинган ҳаракатлар, шунингдек, гражданларнинг ирқий ёки миллий мансублигига қараб уларнинг ҳуқуқларини бевосита ёки билвосита чеклаш ёхуд уларга бевосита ёки билвосита афзалликлар бериш, —

уч йилгача муддатга озодликдан маҳрум этиш ёки икки минг сўмгача штраф солиш билан жазоланади.

Ўша ҳаракатлар зўрлик ишлатиш, алдаш ёки таҳдид қилиш йўли билан содир этилса, шунингдек, мансабдор шахслар томонидан содир қилинса, —

беш йилгача муддатга озодликдан маҳрум этиш ёки беш минг сўмгача штраф солиш билан жазоланади.

Ушбу модданинг биринчи ёки иккинчи қисмларида кўзда тутилган хатти-ҳаракатлар бир группа шахслар томонидан қилинса ёки одамлар ўлимига ёхуд бошқа хил оғир оқибатларга олиб келса, —

ўн йилгача муддатга озодликдан маҳрум этиш билан жазоланади».

2. Қонун қуйидаги мазмунда бўлган 7' ва 11' моддалар билан тўлдирилсин:

«7'-модда. **Давлатга қарши жиноятлар қилишга даъват**

Ватанга хиёнат қилишга, террорчилик ёки қўпорувчилик ҳаракати содир этишга ошкора даъват этиш, —

уч йилгача муддатга озодликдан маҳрум этиш ёки икки минг сўмгача штраф солиш билан жазоланади».

«11'-модда. **Давлат органлари ва жамоат ташкилотларини ҳақорат қилиш ёки бадном этиш**

СССР Давлат ҳокимияти ва бошқаруви олий органларини, СССР халқ депутатлари съезди ёки СССР Олий Совети тузадиган ёхуд сайлайдиган давлатнинг бошқа органларини, ёинки, СССР халқ депутатлари съезди ёки СССР Олий Совети тайинлайдиган, сайлайдиган ёхуд тасдиқлайдиган мансабдор шахсларни, шунингдек, Қонун билан белгиланган тартибда тузилган ва СССР Конституциясига мувофиқ амал қилувчи жамоат ташкилотлари ва бошқа Умумиттифоқ органларини ошкора ҳақорат қилиш ёки бадном этиш, —

уч йилгача муддатга озодликдан маҳрум этиш ёки икки минг сўмгача штраф солиш билан жазоланади».

II. СССРнинг Қонун актларига қуйидаги ўзгартишлар киритилсин:

1. 1958 йил 25 декабрда қабул қилинган СССР Қонуни билан тасдиқланган ССР Иттифоқи ва иттифоқдош республикалар жиноят қонунлари асосларининг 7'-моддаси (СССР Олий Советининг ведомостлари, 1959 й., №1, 6-м; 1972 й., №22, 176-м; 1973 й., №11, 157-м; 1974 й., №18, 275-м; 1983 й., №51, 784-м; 1987 й., №28, 437-м; 1988 й., №10, 152-м.) иккинчи қисми «Давлатга қарши алоҳида хавфли жиноятлар» деган сўзлардан кейин «миллий ва ирқий тенг ҳуқуқлиликни айбни оғирлаштирадиган ҳолатларда бузиш» деган сўзлар билан тўлдирилсин.

2. 1958 йил 25 декабрда қабул қилинган СССР Қонуни билан тасдиқланган ССР Иттифоқи ва иттифоқдош республикалар жиноят-судлов ишларини юритиш асосларининг 28-моддаси (СССР Олий Советининг ведомостлари, 1959 й., №1, 15-м; 1961 й., №26, 270-м; 1963 й., №16, 181-м; 1981 й., №33, 966-м; 1984 й., №3, 58-м.) биринчи қисмидаги «7-моддаси (советларга қарши агитация ва пропаганда)» деган сўзлар «7-моддаси (Совет давлати ва ижтимоий тузумини ағдаришга ёки ўзгартиришга даъват), 7'-моддаси (Давлатга қарши жиноятлар қилишга даъват)» деб ўзгартирилсин.

III. Иттифоқдош республикалар Олий Советларининг Президиумларига иттифоқдош республикалар қонунларини ушбу Фармонга мувофиқлаштириб чиқиш вазифаси топширилсин.

IV. Мазкур Фармон эълон қилинган кунидан бошлаб кучга киради.

СССР Олий Совети Президиумининг Раиси
М. ГОРБАЧЕВ
СССР Олий Совети Президиумининг Секретари
Т. МЕНТЕШАШВИЛИ

Москва, Кремль.
1989 йил, 8 апрель

ЎЗБЕКИСТОН КОМПАРТИЯСИ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИДА УЧРАШУВ

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетида республика ёзувчилари вакиллари билан учрашув бўлиб ўтди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Р. Н. Нишонов мулоқотни бошлар экан, зиёлилар билан учрашувлар яхши анъана тусини олаётганлиги, улар катта аҳамият касб этаётганлигини таъкидлади. Бундай учрашувлар чоғида турли фикр ва мулоҳазалар билдирилмоқда, мунозаралар бўлмоқда. Бу мунозаралар жамоатчилик фикрини тўлароқ аниқлаш ва ҳисобга олишга, қайта қуриш билан биргаликда ҳаётимизга кириб келаётган янгиликларни қўллаб-қувватлашга, у ёки бу салбий ҳодисалар, хатоларни ўз вақтида пайқаб олишга имкон беради. Қайта қуриш жуда катта социал кучларни ҳаракатга келтирди. Халқ хўжалигининг турли соҳаларидагина эмас, айни вақтда ижтимоий онгда, одамларнинг шуурида мураккаб жараёнлар кечмоқда. Бугунги кунда қайта қуриш келтириб чиқарган кўп нарсалар кишини қувонтиради. Лекин муаммолар ҳам йўқ эмас. Биз ҳаммамиз қайта қуриш жараёнига халақит бераётган барча нарсаларни бир четга улоқтирган ҳолда янада ишонч билан олға силжиш учун рўй бераётган воқеаларни теран мушоҳада этишимиз зарур.

Учрашувда Ўзбекистонда экономикада, социал ва маданий ҳаётнинг барча соҳаларида кўплаб ўткир, ҳал қилинмаган муаммолар йиғилиб қолганлиги таъкидланди. Бу муаммолар бугун пайдо бўлгани йўқ, улар яқин ўтмишдаги нохуш турғунлик давридан бизга мерос бўлиб қолган.

Республика халқ хўжалиги ўтган ўн йилликлардаги хатоликлар таъсири остида турибди. Пахта ялпи ҳосилдорлиги кетидан қувиш, ерлардан ўйламай-нетмай фойдаланиш тупроқнинг тинкасини қуритибгина қолмай, айни вақтда пахтачиликни боши берк кўчага олиб кирди. Аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш ёмонлашди. Атроф-муҳитга зарар етказилди. Ҳозир ана шу салбий хатоларни тугатиш — экономикани соғломлаштириш, пахта яккаҳокимлигини анча камайтириш ва уни секин-аста 1,7 миллион гектарга тушириш, алмашлаб экишни кенг жорий этиш мўлжалланди. Бу озиқ-овқат программасини ҳал этишга, республика аҳолиси турмуш даражасини юксалтиришга кўмаклашади. Экология вазиятини яхшилаш, Оролни қутқариб қолиш учун аниқ-равшан қадамлар ташланди.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари О. Ёқубов ижодий уюшма фаолияти тўғрисида ахборот берди. Шундан сўнг Ҳ. Ғулом, Ш. Усмонхўжаев, С. Азимов, П. Шермуҳамедов, А. Мелибоев, Ҳ. Абдусаматов, С. Аҳмад, Ҳ. Худойбердиева, О. Шарафиддинов, М. Кенжабоев, Р. Бобожон, Мирмуҳсин, Т. Малик, О. Матчон, О. Тоғаев, Б. Бойқобилов, Т. Тўла, И. Раҳим, Т. Пўлатов, М. Маҳмудов, Ў. Ҳошимов, А. Орипов, М. Солиҳ, Р. Раҳмонов сўзга чиқдилар. Улар ижодкор зиёлилар олдида турган муҳим вазифалар устида кенг фикр алмашдилар. Ёзувчиларнинг аксарият кўпчилиги қайта қуриш ишида фаол иштирок этмоқдалар. Турғунлик йиллари иллатларини фош этувчи ранг-баранг асарлар яратилмоқда. Мамлакат экономикасини соғломлаштириш, маънавий қадриятларимизни кўз қорачиғидек асраб-авайлаш, ер, сув, ҳаво ва атроф-муҳитнинг мусаффолигини таъминлаш, меҳнаткашларнинг турмуш шароитларини яхшилаш, таълим-тарбия системасини такомиллаштириш, болалар, хотин-қизлар тўғрисида алоҳида ғамхўрлик қилиш каби қатор долзарб масалалар дадиллик, куюнчаклик билан кўтариб чиқилмоқдаки, бу — адибларимиз инқилобий янгиланиш жараёнининг актив курашчилари бўлиб қолаётганлигидан далолат беради.

Республика партия-ҳукумати КПСС XXVII съезди, Бутуниттифоқ партия XIX конференцияси қарорларини бажара бориб, ҳаётимизнинг ҳамма соҳаларида социал адолатнинг қарор топишини таъминлаш йўлида катта ишларни амалга оширмоқдалар.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети ҳузурида тузилган турли комиссиялар ишида таниқли олимлар, маданият ва санъат арбоблари, мутахассислар ва ёзувчилар вакиллари актив иштирок этмоқдалар.

Марказий Комитет Идеология комиссиясининг яқинда бўлиб ўтган мажлисида ўзбек тилини янада ривожлантиришни таъминлаш, ўзбек тилидан фойдаланиш соҳасини кенгайтириш учун унга давлат тили мақомини бериш мақсадга мувофиқ, деган фикр билдирилди. Ўзбек тили ролини янада ошириш билан боғлиқ бўлган чора-тадбирлар тўғрисидаги таклифлар кўриб чиқилди ва маъқулланди. Шу билан бирга, ўзбек тилига давлат мақоми берилиши бошқа миллатлар ва миллий группалар вакилларининг мулоқотида, таълими, турмуши ва фаолиятида ҳуқуқий жиҳатдан асло тўсиқ бўлмаслиги, уларнинг она тилидан фойдаланиш имкониятлари камситилишига олиб келмаслиги алоҳида таъкидлаб ўтилди. Бу масалага доир тегишли қонун лойиҳасини тайёрлаш ва уни умумхалқ муҳокамасига қўйиш масаласини кўриб чиқишни Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумига топширишга қарор қилинди.

Халқнинг миллий ўзлигини англаши ва демократик маданияти ўсиб бораётган бугунги кунда партия, совет органларининг ижодкор зиёлилар, ижодий уюшмалар билан ҳамжиҳатлилигини мустаҳкамлаш алоҳида аҳамиятга эга. Айни пайтда куч-ғайратларни бирлаштириш, ёшлик, навқиронлик шижоатини тўғри йўлга йўналтиришда кекса авлоднинг, тажрибали адибларнинг роли беқиёсдир. Қандай шаклда бўлмасин, миллатчилик, шовинистик кайфиятларнинг, можароли вазиятларнинг авж олишига йўл қўймаслик керак.

Қайта қуриш жамиятимизнинг, ҳар биримизнинг тақдиримизга айланиб бораётган бугунги кунда баъзи ижодкорларнинг андишасиз хатти-ҳаракатлари, бир-бирларини айблашлари, хусуматга берилишлари кўнгилсиз бир ҳолдир. Матбуотимиз саҳифаларида, айрим йиғинларда зиёлиларга ярашмайдиган сўзлар ҳам айтилмоқда. Баъзи ижодкорлар ҳиссиётга берилиб ошкоралик даврининг муҳим талабларидан бирини, яъни, баҳс маданиятини унутиб қўймоқдалар.

Ошкора мулоқот чоғида маданий ҳаётимизнинг янада ривожланиши билан боғлиқ бир қатор масалалар, ҳал этилмай келинаётган муаммолар ҳам ўртага ташланди. Республика нашриётлари қайта қуриш талаблари асосида самарали фаолият кўрсатмоқдалар. Аммо имкониятларнинг чекланганлиги асарларни ўз вақтида чоп этиш, ёш иқтидорли ижодкорларга алоҳида эътибор қилиш имкониятини бермаётир. Ёзувчилар уюшмасига қарашли янги нашриёт тузиш вақти аллақачон етиб келди. Бадиий таржима масалалари билан шуғулланувчи марказ ҳамда бирон бир нашрнинг йўқлиги бу борадаги ишлар ривожини тўсиб турибди. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси саҳифаларини, адабий-бадиий журналлар салмоғини ошириш масаласини ҳам ўйлаб кўриш керак.

Полиграфия саноатида жиддий ўзгаришлар бўлаётгани йўқ. Китоблар анча паст савияда чоп этилмоқда. Республика кутубхоналари, қироатхоналар ёмон аҳволда. Бош кутубхона қурилиши бир неча йиллардан бери пайсалга солиб келинаётир. Ёзувчиларнинг уй-жой шароитини яхшилаш, бутун умрини халқ хизматига бағишлаган кекса адибларга ғамхўрлик қилиш тегишли ташкилотларнинг диққат-эътиборида бўлмоғи зарур.

Юқорида тилга олинган масалаларни яқин келгусида ижобий ҳал этиш йўллари келишиб олинди.

Учрашув қатнашчиларининг саволларига Ўзбекистон ССР молия министри Й. И. Маматисаев, Тошкент область ижроия комитетининг раиси А. Йўлдошев, Тошкент шаҳар ижроия комитетининг раиси Ҳ. Ҳ. Ғуломов, Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари давлат комитети раиси М. Ғойибов жавоб бердилар.

Учрашувда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Бюросининг аъзолари В. П. Анишчев, М. Ҳ. Холмуҳамедов, Ғ. Ҳ. Қодиров, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Раиси М. И. Иброҳимов қатнашдилар.

АДАБИЁТ ВА ҚАЙТА ҚУРИШ

12 апрель куни Тошкентда Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг «Қайта қуриш ва ҳозирги адабий жараён» муаммоларига бағишланган пленуми бўлиб ўтди. Пленумда республика Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи котиби Одил Ёқубов маъруза қилди.

Пленум ташкилий масалаларни кўриб чиқди. А. Орипов, Е. Березиков ижодий ишга ўтганликлари муносабати билан пленум уларни ўз аризаларига биноан Союз правлениеси секретарлари вазифасидан озод қилди. Яширин овоз бериш йўли билан ёзувчилар Тоҳир Малик ва Николай Гацунаев Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг секретарлари қилиб сайландилар.

Пленум ишида Ўзбекистон КП Марказий Комитетининг секретари М. Ҳ. Холмуҳамедов, Идеология бўлимининг мудири Ш. С. Зиёмов қатнашдилар.

●

Бир кун аввал бўлиб ўтган кенгайтирилган секретариат йиғилишида Мамадали Маҳмудов Ёзувчилар союзининг ташкилий ишлар бўйича секретари қилиб тасдиқланди.

Пленум ҳақидаги ҳисобот газетамизнинг кейинги сонида эълон қилинади.

ЎЗБЕКИСТОНДА ИРКУТСК ОБЛАСТИ МАДАНИЯТИ КУНЛАРИ

ДЎСТЛИК ЯНАДА МУСТАҲКАМЛАНАДИ

Республикамизда бир неча кундан бери Иркутск области маданияти кунлари давом этмоқда. Ўлкамиз меҳнаткашлари иркутсклик рассомлар асарлари, халқ амалий санъати намуналари, кинохужжатчилар ленталари билан танишдилар, Байкал бўйи халқларининг ўзига хос санъатидан баҳраманд бўлдилар.

Маданият кунлари қатнашчилари Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетида қабул қилиндилар. Кунлар 10 апрелда В. И. Ленин номидаги СССР Халқлари дўстлиги саройида тантанали равишда очилди. Дўстлик байрамининг очилишида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Бюросининг аъзолари ва аъзоликка кандидатлари Р. Н. Нишонов, В. П. Анишчев, Д. Д. Берков, Ғ. Ҳ. Қодиров, М. М. Мирқосимов, М. Ҳ. Холмуҳамедов, Б. Ф. Сатин, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Раиси М. И. Иброҳимов, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми Раисининг ўринбосари А. П. Романовский, Иркутск область ижроия комитети раисининг ўринбосари В. В. Игнатов ва бошқалар қатнашдилар.

Бир неча кун давомида ижодкорлар ўртасида ўзаро ижодий мулоқотлар бўлиб ўтди. Олимлар, меҳнаткашлар вакиллари, санъаткорлар ўзаро ҳамкорликни янада мустаҳкамлаш асосида иш юритиш, илғор тажрибаларни оммалаштириш тўғрисида келишиб олдилар. Кунлар қатнашчилари фақат пойтахтимиздагина эмас, Сирдарё, Самарқанд, Бухоро областлари, Қорақалпоғистон Автоном республикасида ҳам бўлиб ўзларининг дўстлик тароналарини намойиш этдилар.

Республикамизда давом этаётган дўстлик ва маданият байрами бугун Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театрида якунланади.

СУРАТДА: иркутсклик санъаткорлар саҳнада.

ЛЕНИНОБОД КУНЛАРИ

Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги халқ ижодиёти Бутуниттифоқ III фестивали доирасида «СССР — ҳаммамизнинг хонадонимиз» мавзуида туркум тадбирлар ўтказмоқда. Бундай тадбирлар — ўзбек халқ ижодиёти кунлари қардош Тожикистон ССРнинг Ленинобод областида, Қозоғистон ССРнинг

Дўстликнинг теран томирлари

Чимкент областида бўлиб ўтди. 6 апрелда эса диёримизга ленинободлик халқ ижодкорлари ташриф буюрдилар. Бу галги учрашувлар аввало меҳнаткашлар ҳузурида бошланди. Тожикистонлик халқ ижодкорлари Тошкент областининг Бекобод, Бўка, Ғалаба, Ўрта Чирчиқ, Оққўрғон районларида, Сирдарё областининг Ховос, Гулистон, Ворошилов, Сирдарё районлари ва Жиззах шаҳрида, Самарқанд шаҳрида, Фарғона областининг Фрунзе, Киров, Риштон Ўзбекистон районлари ҳамда Наманган областининг Чуст, Косонсой шаҳарларида ўз санъатини намойиш этдилар.

Концертларда Тожикистон ССР, Ленинобод шаҳар 1-маданият уйининг «Махасти», Пролетар район маданият уйининг «Зафар», Ашт район маданият уйи ашула ва рақс ансамбллари кенг доирада концерт берди. Айниқса, Пролетар район Ленин номидаги колхознинг «Санамёр», Нов район маданият уйининг «Дилижон», Мастчоҳ районидаги Мастчоҳ қишлоқ Советига қарашли «Нақш», Панжакент шаҳар маданият уйининг «Марварид» фольклор ансамблларининг шаҳар ва қишлоқларимиздаги чиқишлари қизғин кутиб олинди. Қатор ҳаваскорлик коллективлари ва оилавий ансамбллар уч кун давомида ўз санъатларини намойиш этдилар. Республикамиз областлари ва районларида Ленинобод области ҳаваскор рассомлари ва халқ амалий усталари асарлари кўргазмаси очилди.

10 апрель куни қардошларимиз халқ ижодиёти кунлари Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театридаги концерт билан якунланди. Концертдан илгари ижодий алоқаларимиз, қардошлик анъаналаримиз ҳақида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг секретари М. Ҳ. Холмуҳамедов, республика маданият министри Ў. Р. Умарбеков, шоир А. Орипов сўзладилар. Ленинобод область партия комитетининг секретари Б. Ф. Раҳимова тожикистонлик халқ санъати намояндалари қизғин кутиб олингани учун миннатдорчилик изҳор этди ва эсдалик совға — Жомий сурати солинган гиламни топширди. Шундан сўнг бошланган «Дўстлик ва меҳнат оҳанглари» деб номланган концертда ўзбекистонлик ва тожикистонлик санъаткорлар иштирок этдилар.

Ленинобод область халқ ижодиёти кунларининг якунловчи концертини Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Р. Н. Нишонов, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Раиси М. И. Иброҳимов, республика Министрлар Советининг Раиси Ғ. Ҳ. Қодиров келиб кўрдилар.

СУРАТДА: Тожикистон ССР халқ артисти Жўрабек Набиев куйламоқда.

ҚУВОНЧ ВА ТАШВИШЛАРИМИЗ БИР

Ростислав ФИЛИППОВ, шоир, РСФСР Ёзувчилар союзи Иркутск бўлими правлениесининг секретари

— Аслини олганда, тошкентликман. Шу ерда туғилиб, катта бўлганман.

Лекин Тошкентдан кетганимга кўп йиллар бўлди. Кўп нарсалар ўзгарибди. Улар ҳайратомуз. Бироқ мен бу гўзалликларнинг барчаси шарқона услубда бўлишини, шаҳар қиёфасида шарқнинг руҳи уфуриб туришини истайман. Чунки Тошкент фақат Шарқнинггина дарвозаси эмас, Осиёнинг пойтахтидир. Пойтахт эса ўз халқлари руҳига монанд бўлмоғи керак.

Сибирликлар ва ўзбекистонликлар ўртасидаги иқтисодий, маданий алоқалар ҳақида кўп гапириш мумкин. Булар тарих саҳифаларидан аён. Бироқ биз бугунги кунда ҳамкорликларни ҳар тарафлама кучайтиришимиз муҳим. Чунки бугунги кундаги ютуқларимиз ва қувончларимиз, дард ва ўйларимизда ҳам муштаракли кўп. Турғунлик йилларида Ўзбекистонда пахта монокультураси авж олган бўлса, Сибирда ер ости бойликлари ким ўзарга талон-тарож қилинди, ўрмонлари яланғочланиб қолди. Ўрта Осиёда Орол қурий бошлаган бўлса, бизда Байкал даҳшатли даражада ҳалокат ёқасига яқинлашди. Табиатимизда, экологиямизда кескин ўзгаришлар юзага келди. Булар табиийки, одамлар дунёқарашларини, ҳаёт тарзини ҳам ўзгартириб юборди. Осиёликлар азалдан ҳунарманд, санъатга ўч халқлар бўлишган. Эндиликда халқларимизнинг ана шу ўзига хос хусусиятлари ўрни ҳам яланғочланиб қолаётганга ўхшайди. Айни пайтда, бутун мамлакат турғунлик ботқоғига ботган, жамиятимизда ҳар хил иллатлар кучайган давр ҳақида фақат Ўзбекистон нишонга олиниб, унга «ўзбеклар иши». каби тамғаларнинг босилишига кескин қаршиман. Демак, бугунги ҳаётимизда биргаликда иш юритишимиз, фикрлар алмашишимиз зарур.

Ёки қайта қуриш даврида ҳар бир халқнинг маданияти ва тилини ривожлантириш соҳасидаги қарашларимиз ҳам ҳамоҳанг бўлиши керак. Масалан, биз областимизда эвенк, бурят, тофа тилларига эътиборни кучайтириш, уларнинг маданиятларини юксалтириш учун катта ишлар олиб бормоқдамиз. Шу маънода мен ўзбек тилининг Ўзбекистонда давлат тили статусини олишини чин кўнгилдан маъқуллайман.

Бу гапларни шунинг учун таъкидлаяпманки, ҳар бир халқ ўз маданияти — тарихи, тили, адабиёти, санъати, миллий урф-одатларига эга бўлгандагина улар ўртасида чинакам дўстлик, ҳурмат-эътибор пайдо бўлади, бир-бирининг ҳаётини ўрганишга қизиқиш уйғонади.

Марк СЕРГЕЕВ, ёзувчи, РСФСР Маданият фондининг Иркутск область бўлими раиси

— Сибирнинг тарихини, маданиятини ва келажагини Иркутсксиз тасаввур қилиб бўлмайди. Чунки бу ўлка тарихига оид барча воқеалар шу жой билан мустаҳкам боғланган. Шаҳар 1986 йилда ўзининг 300 йиллигини нишонлади. Бу йил нишонланадиган Сибирда ноширлик фаолияти бошланганлигининг 200 йиллик байрами ҳам Иркутск билан чамбарчас боғлиқ.

Демоқчиманки, чексиз Тайгада ўз тарихини бошлаган Иркутск тақдири ҳам неча минглаб йиллар тарихга эга бўлган Ўзбекистоннинг, унинг Самарқанд, Бухоро, Хева, Қўқон сингари тарихий шаҳарларининг тақдирига ҳамоҳангдир. Шу билан бирга, сибирлик халқлар ва Ўрта осиёликлар аждодлари ўртасида ўзаро яқинликлар бўлганки, бу яқинликлар халқларнинг урф-одатлари, санъати, баъзан тилларида ҳам то ҳозирги кунгача сақланиб келмоқда. Масалан, областимиз ва шаҳримиз номи ҳам бурятча «ирхит» — ўзига хослик деган сўздан олинган бўлиб, туркча атамаларга яқинлик бор. Бундай тарихий фактларни аниқлаштиришда, маданиятимиз, санъатимиз бойликларини тўплашда, ўрганишда областимиз ва республикангиз маданият фондларининг хизмати катта бўлиши керак.

Мен Ўзбекистонда кўп бўлганман. Самарқанд, Бухоро, Хевадаги осори-атиқаларни яхши биламан. Эндиликда уларга эътибор кучайибди.

Биз Ал-Хоразмий, Беруний, Ибн Сино, Улуғбек, Алишер Навоий, Бобур, Ҳамза, Айний, Абдулла Қодирий каби алломa ва ижодкорлар ҳаётидан хабардормиз. Лекин ўзбек адабиётининг бугунги аҳволини, унинг олдида турган муаммоларни тўлалигича тасаввур қилолмаймиз. Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Темур Пўлатовнинг бизга таниш асарлари бу кемтикни тўлдиролмайди. Ўйлайманки, ўзбек китобхонларининг ҳам бизнинг адабиётимиз ҳақидаги фикрлари бундан юқори бўлмаса керак. Улар И. Дворецкий, И. Уткин, А. Вампилов, В. Распутин каби ижодкорлардан бошқа адабиётимизда ўзига хос ўрин тутган адибларни яхши билмайдилар. Демак, бунинг учун ҳам фондимиз фаолиятини яхшилашимиз, шаҳарларимизда ўзаро ҳамкорликда ишлайдиган маданият марказлари ташкил этишимиз, адабиёт фестиваллари, адабий кечалар, учрашувлар ўтказиб туришимиз лозим.

ГРУЗИЯДАГИ ВОҚЕАЛАРГА ДОИР

Жорий қилинган комендантлик соатига қарамасдан, Тбилисидаги аҳвол аввалгидек кескинлигича қолмоқда. Шаҳарнинг турли ерларида шаҳарликлар, асосан ёшлар гуруҳларга бўлиниб, 9 апрелдаги 18 кишининг ҳалок бўлишига ва 200 дан ортиқ кишининг турли хил оғирликдаги жароҳат олишига олиб келган воқеаларга нисбатан норозиликларини билдирмоқдалар. Ўшанда жамоат тартибини қўриқлаш органларининг ҳам 91 хизматчиси жароҳат олган эди. (Улардан 20 таси госпиталга ётқизилди, тўрттасининг аҳволи жуда оғир).

Шаҳар ички ишлар бошқармасидан хабар қилишларича, норасмий уюшмаларнинг раҳбарлари Гамсахурдиа, Костава, Чантурия, Саришвили, Хухунашвили қамоққа олинган.

Оммавий ахборот воситаларининг камҳаракатлиги туфайли бўлиб ўтаётган воқеалар ҳақида аҳоли ўз вақтида хабардор қилинмади, бунинг натижасида турли хил мишмишлар, тўқималар тарқалди, жумладан, қурбонлар сони ҳақидаги расмий хабар шубҳа остига олинди. Масъул ташкилотларнинг рухсатномалар беришда хотиржамлиги тунги сменада ишловчи корхона ва ташкилотлар ишида узилишларга олиб келди.

Кеча Грузия Компартияси Марказий Комитети Бюросининг мажлиси бўлиб ўтди. Унда республика ва унинг пойтахтидаги аҳвол кўриб чиқилди. Тбилиси ва қатор шаҳарлардаги ахлоқий-сиёсий аҳвол ўта кескин эканлигини ва нормаллаштириш учун тезда чоралар талаб этишини ҳисобга олган ҳолда, Марказий Комитет Бюроси айни пайтда юзага келган ҳолат асосан партия, совет, ҳуқуқни ҳимоя қилиш органлари томонидан назорат қилинаётганини ҳам қайд этди.

Бюро мажлисида ўртоқ Э. А. Шеварднадзе ва Г. П. Разумовский иштирок этдилар.

Грузия Компартияси Марказий Комитетида Э. А. Шеварднадзенинг илмий ва ижодкор зиёлилар билан учрашуви бўлиб ўтди. Унда Грузия Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Д. И. Патиашвили иштирок этди. Учрашувда, жумладан, Тбилисидаги воқеалар бутун республика учун фожиа экани, у ҳар бир кишига тааллуқли экани айтиб ўтилди. Бўлиб ўтган воқеалар учун энг қатъий жавоб талаб қилиниши, ҳеч ким масъулиятдан қочиб қутулмаслиги керак.

Яна шу ҳам таъкидландики, жорий этилган комендантлик соати шароитида шаҳар аҳолиси хотиржамлик ва тартиб сақлаши зарур.

Республиканинг турли регионларидан тушаётган хабарларга қараганда, аҳвол ҳамма жойда мўътадиллашмоқда.

Кеча Грузияда мотам белгиси сифатида давлат байроқлари туширилган, томошалар тўхтатилган эди. Республика газеталари ўқувчиларнинг юз берган фожиага чуқур қайғулари, ақл ва фаросатга чақириқлари мужассам хатларини чоп этдилар.

(Махсус информация)
Тбилиси
«Правда», 1989 йил 12 апрель

АДИБ ВА ЖАМИЯТ

КЎНГИЛ КЎЗИ

Ҳалима ХУДОЙБЕРДИЕВА

МАТБУОТДА («Литературная газета», 25. 1. 1989 йил) республикада пахта масаласи бўйича қамалган юзлаб одамларнинг бегуноҳлиги... аниқланганлиги ва қамоқдан бўшатилганлигини эшитганимда юрагим орқамга тортиб кетди. Суюнайми, куюнайми?!

Суюнишим, не адашувлар, не дўзахий азоблардан кейин бўлсаям адолат қарор топди. Фақат, адолат уларнинг инсонга бир мартагина бериладиган тонгдай тоза ҳаётларга қора доғ тушгач, уларнинг ғамдийда аёллари бир этак бола билан қолиб, бу ноҳақликлардан, бу ҳаётдан бездим, — деб фарёд солиб, 3—4 йил ичидаёқ тосдай қоп-қора сочлари оппоқ оқариб кетгач ва яна турли касалликларга чалингач, ўтдан, сувдан қайтмайдиган жасур болаларининг туҳмат балоси олдида мурғаккина бошлари солингач ва яна шундай аллақанча ғам-аламлардан кейингина қарор топди!

Бу руҳий азоб, йўқотишларнинг хунини ким тўлайди? Демак яна газеталар ёзганидай «хато қилдик». Бу хатони кимлар қилди, мақсадлари нима эди уларнинг? Йўл қўйган хатолари учун қандай жазо чоралари кўрилаяпти? Мана шу саволлар жавобсиз қолаверар экан, биз навбатдаги хатоларга йўл қўяверамиз.

Нега адашаверамиз, хатога йўл қўяверамиз? Инсон ҳаёти билан ўйнашмаслик, унга муқаддас деб қараш борасида ўттиз еттинчи йил бизга етарли сабоқ бермаганмиди? Адабиётда биргина Абдулла Қодирийни, Усмон Носирни ёки Чўлпонни олинг. Улар ўша йиллар адабиётнинг чақнаб турган юлдузлари эмасмиди?! Нега уларнинг ўзлари билан баробар, меросларини ҳам биздан яшириб, йўқотиб улгуришди.

Қаердадир, қатл қилинган беш нафар декабристлар ҳақида Александр Иванович Герценнинг фикрини ўқиган эдим: «Бу тўфонда қанчалаб ақллар ғойиб бўлди».

Ҳар бир соҳани тирик, ҳур фикрли, олдинга ҳаракатлантирувчи илғор кучларидан шундай бешафқатлик билан маҳрум қилингач, ўсиш қаёқдан бўлсин?

Тафаккуридан ўт чақнаганлар ўққа учди, қамалди. Уларнинг яқинлари бадном этилди. Шундай пайтда уларнинг ўрнига кимлар келганини (улар орасида принципиал, адолат учун курашувчилар бўлмаган, деган фикрдан йироқман) тасаввур қилиш қийин эмас. Ярим қўрқоқ, ярим эътиқодлилар. Шамолнинг эсишига қараб турланувчилар. Турғунлик йилларининг қўрқоқлик, мутелик, бюрократлик каби турли иллатларнинг илдиз сабабларини мен ўша йилларга бориб тақалганини кўраман. Аммо... афсус озмунча қора кўз йигитларимиз кўкси тўла армон, Магадан тупроғида айқаш-уйқаш қучоқлашиб ётибдиларми? Озмунча бизнинг (фақат бизнинггина эмас) оқил, доно, довюрак болаларимиз биз учун ўрганиш бўлмаган Сибирь совуқларига дош беролмай, бошлари, эс-ҳушларини совуққа олдирдиларми?

Бу Ватаннинг, миллатнинг гуллари ўрнини тўлдириш мумкинмиди? Асло.

Яна тўнкалган айбларни қаранг. Ахир улуғ Пушкин, Лермонтовни дастлаб ўзбекча қўнғироқдай жаранглатган Усмон Носир бўлса, қандай қилиб уни миллатчиликда айблаш мумкин? Онам Қаршигул Холназар қизи ҳануз, ҳали қирққа ҳам етиб улгурмаган ўз отаси, менинг бобом Холназар чавандозни милиция ходимлари уйидан эски ўзбек тили, араб имлосидаги китоб чиққани учун, китобни намойишкорона қўлтиқлатиб олиб кетишгани, йўл-йўлакай бобом йиқила-сурина бир махсисини кийгани, бир пойини рухсат бўлмагани учун киёлмай қўлтиғига қисганича чиқиб кетганини айтиб йиғлайди. Шу-шу бобом бедарак кетган. Битта, кичкинагина Қайирма қишлоғидан ўша йилларда шундай бедарак кетганлар 17 та. Ёраб, қабоҳатига олса инсоннинг чивинчалик қадри қолмас экан-да.

Дарвоқе, эски ўзбек тили, араб имлоси ҳақида икки оғиз сўз: Бизнинг минг йиллик тарихимиз, дунёга кимлигимизни билдирувчи сиғинган меросимиз ҳаммаси шу тилда битилган бўлса халқни ўтмишидан бағритошлик билан узиб олиб бошқа имлога ўтказиш фикри қандай зарурaтлар асосида юзага келганлиги ҳақида мен кўп ўйлайман.

Улуғларимизни аслидан тушунмаслик — дил оғриғим менинг.

«Эски ҳамма нарсалар эски, эскирган, ҳамма янги нарсалар янги, прогрессимиз учун хизмат қилади деб айтолмаймиз», деганида Ўлжас Сулаймонов юз марта ҳақ. Ҳар ҳолда бу менда халқнинг минг йиллик ганжу-ҳазинаси устидан парда тортилгандай нохуш таассурот уйғотади. Хайриятки, карахт бошларимиз қайта қуриш шамолларида сесканиб ўзимизга келаяпмиз, фикрлашга ўрганаяпмиз, тилга кираяпмиз. Куч топиб «хавфли зона» ҳисобланган булбул забон боболаримиз қолдирган хазиналар устидан тортилган тупроқни сидираяпмиз. Очаяпмиз. Кўраяпмизки, бу ганжиналар орасида оламни портлатиб юбориши мумкин бўлган гап йўқ. Битта йўл қўйилган хатони тузатишга киришгунимизча, туршуниб етгунимизча, роппа-роса 50 йил ўтибди. Бу орада қанчалаб олтин бошларни бой бердик. Қанчалаб юраклар изтироб, аламдан сув бўлиб оқди.

БЕБАҲО ТАФАККУР тожлари оёқ ости бўлган, поймол этилган бир шароитда инсоний қадр-қиммат ҳақида гап бўлиши мумкинми? Биз Ватанни она деб улуғлаймиз. Унинг майсасини кўзга суртамиз, ҳавосида яйраймиз. Шу Ватанни умримизни сўнгги қадар кўнглимизга, кўзимизга суюмли, табаррук бўлиб қолиши унинг бағрида яшайдиган, иш кўрадиган ва айниқса улар орасидаги халқни бошловчилар, раҳбарларга нақадар боғлиқлиги ҳақида ўйлайман.

Бугун бир аёл, бир она сифатида дилимдаги, тилимдаги тиловатим, дуом будур:

— Ватаним, халқим, умид кўзларингни тикиб бош устингга кўтарган болаларинг илоҳим, ноқобил чиқмасинлар. Ноқобил чиқар эканлар, ўзларининг телба-тескари қадамлари билан улар Сени шудгор қиладилар, Сени ғорат қиладилар-ки оқибатда Сенинг бағрингда парокандалик бошланади. Сен бадном бўласан.

Жафокаш халқим, қай бир фарзандларингга назаринг нури тушиб, ҳаётингни унга инонар эконсан, илоҳим бу фарзандларинг фаросат, садоқат, оқибат туйғуларига, инсоф, адолат ва айниқса жасорат туйғуларига бегона бўлмасинлар. Йўқса улар юриб ўтган йўлларда гуллаган боғлар эмас, қовжираган саҳролар қолади. Бу йўлларда тили бурро, кўнгли тўқ, жўмард болалар эмас, муте, хотирасига ўт кетган, келажагидан ноумид, ҳар қадамини жовдираб, ҳадиксираб босадиган ёки қадами етган жойни зўр билан, зар билан олишига ишончи комил, қасамхўр тўдалар қолади.

Бугунги кун ҳар бир инсоннинг кўнглини топиш, қадр-қиммати, номусини тиклаш йўлидаги ғоялари, уринишлари билан (гарчанд бу йўлда ҳали ютуқларимиз жуда кам бўлса-да) бизни умидлантирмоқда. Шахсга сиғиниш даври эса бунинг мутлақ акси бўлиб тарихга кирди. Ижодида анти советизм ғоялари билан пролетар адабиётига бегоналикда айбланган ёнар сўзли рус шоираси Анна Баркова умри давомида уч марта қамоқда ўтирди. Унинг бор айби ҳаётни чинакам кўргани, кўрганини қандай бўлса шундайлигича, бўямай безамай кескин ёзганлигида эди.

Сафро шимар, қон шимар, қўймас,
Ҳаётимиз, ишимиз мудом.
Бўри нафси сингари тўймас
Нафс берган бизларга худо.

Умрининг гуллаган 25 йилини қамоқ азоблари, калтаклари остида ўтказган аёл умри қамоқда ўтган ҳамма ёлғиз одамлар сингари ҳаётининг охирги йилларини ҳам ғариб, машаққатли яшади. Кечирган қора кунларини қайта кечирди. Қамоқдаги ҳаёт даҳшатли тушдай кечган эдики, у бир марта ўнгида ҳам учинчи қаватдан ҳаллослаб югуриб тушди. Зинапоя охирлаганда юз тубан йиқилди. — Ҳаммомга олиб кетилаётган маҳбуслардан орқада қолиб кетдим, деб зорланди у. («Огонёк», 33-сон, 1988 й. Леонид Таганов. «Номаълум шоира» мақоласи)

Бетакрор, тансиқ неъмат — умрни мана шундай ит азобида кечирган одамнинг шеърларида:

Кўрдик, бор кўргулик ўтди юракдан
Калтак ва ўқ едик, шундай пишдик биз.
Шунча тубан кетди, бу ёвуз Ватан
Болалари шунда бўлмасми ёвуз!!

каби сатрларни учратганда ажабланиш мумкинмиди?! Шундай. Бизда эса ажабланардилар. Жаҳллари чиқарди. Ғазабга олардилар.

«Турғунлик йиллари» атамаси ўз-ўзидан келиб чиқмади. Биз бу жарлик ёқасига бирданига келиб қолганимиз йўқ. Биз бу чегарага жуда кўп сўқмоқлар, жамият танига сингишиб кетган жаҳолат, ҳукмронлик, шахсга сиғиниш, қўрқоқлик, бешафқатлик каби сонсиз йўллар орқали келдик. Ноҳақлик олдида тиз букмаган рост сўзли Анна Баркованинг ижоди, умри шу бекут йўлларда хазон бўлган умрлардан, ижодлардан биридир.

Репрессия, сталинизм руҳи ҳукмрон бўлган шахсга сиғиниш даври, мансаб курсиси баланд, қўли узун одамнинг ҳаммавақт, ҳамма жойда ошиғи олчи, қора меҳнат одамларининг шўри бўлган турғунлик йиллари бизнинг бундан буёнги яшашимизни тўғри йўлга қўйишимиз учун етарли сабоқ беради. Фақат ростлик, ростлик орқали!

Муштдайлигимиздан бизга ўргатишганидай: «Мен бахтиёр, ҳур қизман. Кўкси тўла юлдузман» каби зўрма-зўраки мақтовлар, нотабиий, ясама қувончлар билан эмас. Ростини, борини ёзиш билан.

Равон йўл, қуёшли, қувончли йўлларимиз ҳақида ўн йиллаб ким ўзарга куйладик. Ҳолбуки, бугун сергак тортиб, ўгирилиб қараб, босиб ўтган ҳаёт йўлларимизда чаппар уриб ўсиб ётган қувонч гулларини кам кўрдик. Ниҳоятда кам.

Ҳолбуки, турғунлик йилларидан чиқишимизда илғор, жамиятни олдинга силжитувчи кучларидан бири сифатида хизмат қилган рус шоири Е. Евтушенко айтганидай:

Гоҳо саодатда бефаҳмлик бор.
Саросар солади қуруқ ва енгил.
Куюниб қараган ғусса барқарор
Чуқурроқ кўради қайғули кўнгил.

Юқорида эски ўзбек тили хусусида тўхталган эдим. Бугун ҳам тил муаммоси кун тартибида жуда жиддий масала бўлиб турибди. Муносабат доираси торайиб, рўзғор тили, бозор-ўчар тилига айланиб бораётган тил ҳеч қачон кучга тўлган дарахтдай гуркирамайди, илдизига озуғ етишмаётгандай сўлий-сўлий бир кун қурийди. Биз ахир аждодларимиз, отамиз, онамизнинг давоми бўлиб дунёга келамиз. Шундай. Муқаддас ОНАмизнинг тилини бор таровати билан сақлаб қолиш биз учун ҳам қарз, ҳам фарз. Расул Ҳамзатовнинг бир шеърида ўлаётган қаҳрамони қулоғига айтилган доғистонча СЎЗдан қайта кўз очади. Сўнаётган инсонга ҳаёт бахш этишга қодир Она сўз, Она тил ҳимоясида оёққа турмаган фарзанд фарзандми?!

Ўзини билган ҳар бир халқ фарзандини у русми, қирғизми, тожикми, ўз она тили ҳимоясига мана шундай, жон чекиб киришмоғини мен жуда табиий ҳол деб биламан ва уларга кўнглимда эҳтиром сақлайман. Адолат юзасидан ҳам республика аҳолисининг тахминан 75 фоизини ўзбеклар ташкил этар экан, амалга ошиши қонуний бўлган бу масалани пайсалга солмаслик жоиздир. Яна бир марта адашмаслик учун, ўз вақтида халқнинг кўнглига қулоқ солиш учун.

Эндигина қалдирғочдай чуғурлаб (айниқса шаҳарларда) на аниқ ўзбек тили, на рус тили, аралаш, аросат бир лаҳжада тили чиқаётган гўдакларимиз эртага падари бузруквори, онаизори сўзларига тушунмай, елка қисиб турсалар бундан катта фожиа борми?

Унда бизни бугунги хайрли ҳаракатларимиз, инжу доналаридай ҳар жой, ҳар жойга тушиб қолган, унутилган, бугун эса биттама-битта қидирилаётган халқимизнинг бебаҳо бойликлари — аллалар, халқ қўшиқлари, айтишувлар, халқ достонларимизни йиғишда бунчалик жон куйдирмоғимиздан не мурод?!

Биз бугун аҳолига медицина, маданий-маиший хизматлар кўрсатиш бўйича, аҳоли жон бошига гўшт, сут, сабзавот истеъмол қилиш бўйича, яшаш тарзимиз, китоб ўқишимиз каби турли кўрсатгичлар бўйича охирги ўринлардамиз.

Бу ҳамма соҳалардаги паст кўрсаткичлар шу қадар занжирдай боғлиқки, улар бирлашиб бизни болалар ўлими бўйича иттифоқда энг юқори ўринлардан бирига чиқарди. Аёллар, оналар касалликлари бўйича ҳам аҳволимиз мақтангулик эмас.

Бултур жуда кўп уринишлардан кейин (бутифоснинг тақиқланиши бунда асосий роль ўйнади) болалар орасидаги ўлим кўрсаткичи сал-пал камайди. Бу жуда катта ютуқ. Бу, айниқса, биз аёлларнинг ютуғи. Бироқ бу ҳали кам. Ҳаёт, ўлим ўртасида туриб, жону жаҳони бир тутам бўлиб, минг ўлиб, минг тирилиб дунёга келтирган гўдагини қўлидаги қушини учириб қўйгандай, турли касалликларга олдирган, ҳамон олдириб қўяётган мушфиқ аёллар ҳаётларидаги бор кўнгилсизликнинг илдиз сабаблари «пахта монокультураси»га бориб туташаётганини кўриб, тушуниб турган, қўли ишга бормаётган бир пайтда пахта ҳукмронлигини «халқнинг кулфати», — деб ёзаётганимиз тўғри-ку, лекин бу ёзганларимиз гаплигича, қоғозда қолаётгани, амалий қадам ташлаш қийин бўлаётгани ёмон.

АХИР ПАХТА ПЛАНИНИ ҳам, харид нархини ҳам одамлар белгилайди-ку! Халқимиз табиатан вазмин, кўнгли тўқ, қаноатли халқ. Лекин унинг бу — туғма хусусиятларини суиистеъмол қилмаслик керак. Оила бошлиқлари, эркакларимизни пахта меҳнатидан оладиган даромади озгина қаноатлантирса эди, у районма-район, ташкилотма-ташкилот изғиб юриб ўзига бошқа иш қидирмас, худонинг берган куни ишдан (10—15 километр масофага қатнаб ишлаб) уйига болалари ухлаган пайт, хуфтонда қайтиб келмас эди.

Агар пахтадан олган даромади оилани озгина қониқтирса эди, колхоз-совхозларда терилган пахтанинг килоси 15 тийин бўлганини эшитган келинчаклар чақалоқларини уйига ташлаб (уйда қаровчиси бўлмаганлар чақалоқлари билан) ўзини далага урмасди.

Терим пайти, гўдаги оғир аҳволда касалхонага тушган бир аёл билан гаплашиб қолдим.

— Буям мавсум, ол-ол вақт, ўтади-кетади, — деди у ғамгин бошини эгиб. Болаларим бир нималик бўлиб қоладими девдим, кун урдими боламни ич кетишини тўхтатишни ҳеч иложи бўлмаяпти. Оталари касалманд...

— Бу йил вообще зўр бўлди, — деди яқинда совхоз директори бўлиб сайланган бир курсдошим. Чолу кампир, эркагу аёл, бола-чақа чумолидай босиб кетди далани. Бирорта одамни ишга чақирманглар, дедим нарядда. Айтганим бўлди.

Одам деганини уйидан топиб бўлмай қолди. Ҳамма далада. Одамларимиз қизиқ-да, терим нархи 5—10 тийин ошгани сабаб ўзларини мундай ўт-чўққа урганларига ҳайрон қоламан...

Мен ҳам ҳайронман. Нега раҳбарларимиз орасида ҳамон қўлидаги ишчисининг, ходимининг ҳатти-ҳаракатларидан «ҳайрон қоладиган одамлар» юрибди? Ниманинг кучи билан?!

Бизда сўнгги йилларгача аввал пахта, план, кейин одам, унинг соғлиғи, яшаш шароити ҳақида ўйланди. Тўғри, биз пахтага ихтисослашганмиз. Пахта керак. Мен ҳам пахта тарафдориман. Лекин кўпроқ одамнинг, унинг олтинга топиб бўлмас соғлиғи, яшаш тарзи даражасини ошириш, маънавиятини кўтариш тарафдориман. Ахир шу жафокаш одамнинг боши омон бўлса, кўнгли бутун бўлса пахта бўлади-да.

Тағин, шу одамнинг пахтадан келадиган даромади етарли бўлса эди «оила пудрати» унга бу қадар ўнғай усул бўлиб туюлмас, етмиш ёшли отасидан тортиб етти ёшли боласигача гектар ёздириб олиб яшаш учун оддий шарт-шароитлари ҳам йўқ далани иккинчи уйига айлантириб олмас эди.

Шуларнинг ҳаммасини кўриб туриб, ўнлаб йиллар ортиқ миқдорда сепилган турли химиявий дорилар сабаб чарчаган, ишдан чиққан камҳосил ер, шулар сабаб, тоб ташлаётган соғлиқ... деҳқоннинг йилдан-йилга оғирлашиб бораётган аҳволини тушуниб, кузатиб туриб, амалий қадамнинг ташланиши суст, жудаям суст кечаяпти.

Қишлоқда медицина хизматининг савияси паст. Туғруқхоналар кам. Жойлар етишмаслигидан қанчалаб аёллар туғуруқ ноқулай жойларда, ҳаётлари хавф остида кечади. Коридорларда ҳафталаб қолиб кетиб чақалоқларини шамоллатадилар, ўзлари янги бўшанган, турли касалликлар орттирадилар.

Ўзбек аёлининг толиб бораётгани, эзилиб, вақтдан илгари қариб бораётганининг илдиз сабабларини мана бу жойлардан, оиладаги етишмовчилик, улгурмаслик, ишдаги зўриқишлардан қидириш керак бўлади. Фақат туғишдан эмас!

Ёлғон, аёлнинг жони қирқта деб ким айтган бўлса, ёлғон! Унинг ҳам биттагина, титраб турган жони бор. Шу оила, эр, болаларга туғма ғамхўрлик ҳисси, меҳру муҳаббат ҳисси, бу қадим ер юзида ўзидан кейин авлодлари яшаб қолиши учун туғма курашиш ҳиссиётигина уни шу заифгина жонини мустаҳкам қалқонга айлантирса ажабмас. Оилани эплаш, болаларни, эрни кўнглини олиш, кийим-кечагига қараш ва бунга қўшимча эртадан кечгача далада ёки давлат идораларида ишлаш...

Аёлга яратувчилик сеҳри, қудратини ато этган Она табиатга ташаккурлар бўлсин!

Аммо биз бир кун бўлса ҳам олдинроқ толиқиб бораётган аёлларга, қишлоқ аёлларига ёрдамга шошилишимиз керак. Ўтган йили республикада 270 аёл ўзини ёқди. Бултур 250 та. Бунинг бош сабаби — ўша ўзбек деҳқонининг (чунки ўзини ёқиш ҳодисаси асосан район, қишлоқларда рўй бермоқда) ҳаёт-мамотига айланган, пахта меҳнатининг ҳад-ҳудудсизлиги, қадрсизлиги, яшаш тарзининг ночорлиги, деб Одил Ёқубов жуда асосли бонг ураяптилар. Огоҳлантираяптилар.

УМР БЎЙИ БОЛА-ЧАҚАСИ билан офтоб тиғида қоп-қорайиб ишлаб бири-икки бўлмаган ва бундан кейин ҳам ҳаётининг ўнгланиб кетишидан умид узган аёлга арзимас баҳоналар сабаб бўлиши мумкин.

Телевидениенинг «Ҳаёт қувончлари ва ташвишлари» кўрсатувларидан бирида берилган, ўзини ёққан Олмахон Маматованинг дугонаси сўзлари ёдингиздами?

— Мана шу шароитда, Олмахоннинг ўрнида сиз бўлганингизда қандай йўл тутардингиз, сиз ҳам ўзингизга ўт қўярмидингиз? Мухбирнинг бу саволига қиз шундай жавоб берганди:

— Ҳа, унинг ўрнида мен бўлганимда ҳам шундай йўл тутган бўлардим. Чунки менинг ҳам орқамда ишонадиган одамим йўқ...

Бу жавоб юракни зирқиратадиган, ўзинг, ўзгалар хусусида ўйга толдирадиган жавоб. Афсус, минг афсуски биз ҳали сўзимиз, амалий ишимиз билан оддий меҳнат кишисининг ишончига киролганимиз йўқ.

«Саодат» саҳифаларида, кўзингиз тушган бўлса, «Эркаклар тарбияга муҳтож эмасми?» сарлавҳали мақола чоп этилди. (Эҳтиромли эркакларимиз бизни авф этсинлар). Ҳаётий тажрибалардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, улар орасида ҳам тарбияга муҳтожлар кўп экан. (Биз ҳамма тарбия, ташвиқот ишларимизни асосан шусиз ҳам банд аёлга қаратдик).

— Аёл ҳамманинг — қайнота, қайнона, қайноға, дегандай, зуғуми, тақдидини кўтариши мумкин, — деб ёзади жиззахлик кекса педагог Дулкина ўша мақолада, аммо эрникини кўтара олмайди. У эри томонидан ҳам шундай зарбага дуч келса, бу унга охирги зарба бўлади ва у иккиланмай сўнгги йўлни танлайди. «Ўз уйингни бургаси чақмаса, ташқарида илонлар ўйнасин», деган халқ мақоли бежиз айтилмаган. Биз мунис аёллар ўлимида шу хонадон эркаклари, қолаверса, раҳбар ходимларимизни айблаймиз.

Бу фикрга қўшилмай илож йўқ. Улар бўлиб ўтган бу мудҳиш «фавқулодда ҳодиса»ларнинг тафсилотларини йиғиш, қарорларга тиркаб қўйиш билан чекланмоқдалар. Аммо бу ҳолат — «фавқулодда ҳодисамикин?» Йилма-йил, кунма-кун йиғилиб борган турмуш қийинчиликлари, кўнгил изтироблари, ноҳақ етказилган озорлар, адолатсизликлар каби турли жиддий сабаблар оқибати эмасми бу?!

Шоир Рауф Парфи айтганидай — воқеа бўлиб ўтгандан кейин номигагина иш кўрувчи текширувчи комиссиялар эмас, ўрганувчи комиссиялар тузилиши мақсадга мувофиқ. Бу комиссиялар таркибига медиклар, социологлар, психологлар, юристлар киритилиб, улар бу воқеаларни чуқур таҳлил қилишлари, асл келиб чиқиш сабабларини аниқлашлари, етарли таъсир кучига эга чора-тадбирлар белгилашлари керак деб ўйлаймиз.

Шу ерда суд, прокуратура ва қонун ишлаб чиқувчи органларга бизнинг эътирозимиз бор. Ўтган йил 270 та, бултур ҳам шунга яқин аёл ўзига ўзи ўт қўйди Бир инсоннинг ўлимини тасаввур қилиб кўринг. Ўзбекда «Туманни туртмасанг, билмайди», — деган мақол юради. Органларимиз бу ишларга жиддийроқ киришишлари, ҳақиқий айбдорлар аниқланган шароитда уларни ҳушёр торттирадиган қандайдир қонун ишлаб чиқишлари керакмиди... Меҳру шафқат қўлларининг кучи етмайдиган баъзи эркакларга жазо қонунларининг қудратли қўллари бас келармиди, деган фикрдамиз. Ахир икки йилда 500 дан ортиқ аёлнинг барбод бўлган ҳаёти наҳотки битта таъсир кучига эга қонун ишлаб чиқиш учун етарли материал бермаса, шундай қонун яратишга арзимаса?!

Биз буларнинг барчасидан қатъи назар ўз жонига қасд қилувчиларни ёқламаймиз. Ҳар қандай шароитда ҳам одам ўзини қўлга ола билиши, ўзини ўйламаган тақдирда ҳам ўзгаларни ўйлаши керак. Агар одам ўзини ўзи кўтара олмаса, уни ҳеч қандай ташвиқот, мадад кўтара олмайди. Орқасида чирқираб қолаётган 3—4 гўдак, оҳу-фиғони еру-кўкни титратаётган, айрилиқ, ғам юкидан икки букилиб қолган кекса ота-она, жигарлар... қолаверса, одам дунёга икки марта келмайди, бир борагина бериладиган капалак умридай умр... уларнинг ҳаммасини йиққанингда наҳот ўша шўртумшуқ битта эркакка қарши кўтарилган исёнга (кимга, нимага, қарши кўтарилган бўлишидан қатъи назар) бас келмаса...

...Яна хато қилмаслик учун, яна «фавқулодда» қай бир титраб жунбушга келган мунис жондан қолган бир ҳовуч кулгагина эга бўлиб ўтирмаслик учун бугун нимадир қилиш керак. Бу менинг қувваи ожизимга келган фикрлар. Бошқалардан жўялироқ фикрлар чиқар балки, ҳар ҳолда ҳаракат қилишимиз, йўл топишимиз керак. Токи, бу йўл эркакни ақлга, инсофга келтирсин, аёлни эса бу даҳшатли йўлдан қайтарсин.

КЎКСИГА ЭНДИ-ЭНДИГИНА шамол тегаётган оддий меҳнаткаш халқимиз қатори эзилган, турғунлик йиллари «пахта монокультураси»нинг асосий юклари залваридан эгилган қишлоқ аёли ҳаётига ҳам бугун қайта қуришнинг шифобахш эпкинлари, нур қатимлари кириб бораётгандай. Бу қатимларни кўпайтиришга ҳар биримиз масъулмиз. Қиссадан ҳисса, бу узун йўлларда қайта-қайта айланиб юришимдан мақсадим ҳам шу фикрни яна бир бор таъкидлаш эди.

«АБУЛФАЙЗХОН» — ТЎНҒИЧ ТАРИХИЙ ДРАМА

АДАБИЁТИМИЗ ТАРИХИДАН САҲИФАЛАР

1920 йилнинг 2 сентябрида Бухорода халқ инқилоби ғалаба қозонди. Ана шу тарихий воқеадан бир йил ўтгач, Абдурауф Фитрат «Абулфайзхон» пьесасини ёзди. (Асар яқинда «Шарқ юлдузи» журналида босилди).

Абулфайзхон 1711—1747 йиллари Бухорода ҳукмронлик қилган мустабид подшо, аштархонийлар сулоласининг сўнгги намояндаси. Бухорода буюк инқилобий ўзгариш содир бўлиб турган бир пайтда олис ўтмишга мурожаат қилиб, салкам икки аср муқаддам яшаган ҳукмдор қисмати ҳақида асар ёзиш, бир қарашда, революцион воқеликдан қочиш, революцион мавзулардан чекинишдек бўлиб туюлиши мумкин. Аслида-чи? Масалага теранроқ назар ташланса, Фитрат танлаган мавзу ва тарихий материал Бухородаги инқилобий ўзгаришларга бевосита алоқадор экани маълум бўлади. Афсусланиб айтиш керакки, «Абулфайзхон» ҳақида қалам тебратган айрим адабиётшунослар масаланинг шу жиҳатини четлаб ўтдилар. Чунончи, улар бу асар қандай шароитда ва қандай талаблар тақозоси билан яратилди, деган масала устида етарлича ўйлаб кўрмадилар, оқибатда «асарда замон руҳи берилмаган», «халқ оммасининг ҳаракати кўрсатилмаган» қабилида бир ёқлама хулосалар чиқардилар.

Хўш, «Абулфайзхон» қандай мақсадларни кўзда тутиб яратилди? Бухорода халқ жумҳурияти эндигина барпо этилган, лекин тахтдан ҳайдалган амир ҳали чегарада тиш қайраб турар, унинг қуролли тўдалари империалистик кучлар билан тил бириктириб, ёш халқ ҳокимиятига қарши жон-жаҳдлари билан тўхтовсиз кураш олиб бораётган давр эди. Ана шундай шароитда кенг меҳнаткашлар оммаси кўзи ўнгида амирлик тартиботининг туб моҳиятини баралла фош этиш қалам аҳли олдида турган муҳим вазифалардан эди. Садриддин Айний «Бухоро манғит амирлари тарихи», «Бухоро инқилоби тарихи учун материаллар» деган очеркларида масалани илмий-тарихий йўналишда ёритиб берди. Абдурауф Фитрат эса бу вазифани санъаткорона амалга оширди.

«Абулфайзхон» мураккаб шароитда, лекин чуқур ўйланиб, моҳирона битилган драма. Фитрат ғоят усталик билан тарихий материални инқилобий воқеликни улуғлашга бўйсундирди. Абулфайзхон тарихи унга яхши дастак бўлди. Зеро, бунинг ўзига хос сабаблари бор. Абулфайзхон тарихи ёлғиз аштархонийлар сулоласининг хотимаси эмас, балки манғитлар сулоласининг бошланиши ҳамдир. Абдурауф Фитрат Абулфайзхон баҳонасида гапни ана шу истибдоднинг ибтидосидан бошлади, Бухорода манғитлар номи билан боғланиб, 168 йил давом этган зулмнинг илдизларини очиб берди. Гўё у: «Мана, кўриб қўйинглар, кеча Бухородан қувилиб, бугун яна салтанатини тиклаш умидида юрган амир Олимхоннинг бобокалони ким эди! Бу хонадон асли-насли билан қонхўр эди!» — демоқчи ва бу салтанат ҳалокатининг тарихан қонуний ва муқаррар эканлигини кўрсатиб бермоқчи бўлди. Хуллас, асарнинг фош қилувчи тиғи, умуман амирлик салтанати, мустабидлик тартиботига, хусусан Абулфайзхон, Раҳимбий ва улар орқали амир Олимхон ва унинг қора гуруҳларига қарши қаратилган эди. Шу маънода «Абулфайзхон» тарихий мавзуда битилган ҳозиржавоб замонавий асар ва у инқилобий даврга хизмат қилди, деб бемалол айта оламиз.

Шайбонийлардан сўнг Бухорода ҳукмрон бўлган аштархонийлар сулоласининг сўнгги вакили Абулфайзхон қисмати билан боғлиқ воқеалар пьесага асос қилиб олинган. Фожиа ана шу мустабид хон ҳаётининг сўнгги даврини қамрайди. Саройда фисқу фужур авжига минган. Салкам қирқ йилдирки, тахт-тож эгаси Абулфайзхон қон устига қон тўкавериб, энди тамом одатланиб қолган, у ўз нафси-иродаси йўлида ёлғиз фуқарони эмас, балки аёну акобирни ҳам аямайди. Бу йўлда унга Улфат ва Давлат деган икки пасткаш малай маслаҳатчи, кўмакчи. Калтабин хон эса уларнинг қўлида бамисоли қўғирчоқ, улар хонни истаган мақомга солишади. Ўшаларнинг қутқуси билан у давлати устунларини ҳам бирин-бирин қулата бошлайди... Хон ўзига бир пайтлар пушти-паноҳ бўлган Фарҳод оталиқдан унинг ёлғиз қизини талаб этади. «Биз хон ҳазратларига ўзимизни қурбон қилдик, энди номусимизни ҳам истамасунлар», — деб эътироз билдиради оталиқ. Шунда Абулфайзхоннинг ваҳший табиати намоён бўлади:

«ХОН (**сўзини кесиб**). Бас!.. Еган тузлар кўр этсин уни!.. Кимни тупроқдан кўтариб курсига чиқарсак, тезгина бошимизга чиқмоқчи бўладир.

УЛФАТ. Хоқони олам! Уларни яна тупроққа қайтармоқ сизнинг қўлингизда.

ХОН. Яхшиким, буларнинг ўлими қўлимиздадир. Йўқса, оз замонда бизни эшак қилиб минмак истайлар!

УЛФАТ. Хоқонимизга маълумдирким, подшолик қон билан суғорилган бир оғочдир. Қон оқиб турмаган ерда бу оғочнинг қуриб қолиши аниқдир.

ХОН (**Улфатга**). Тур жойингдан! Тез кет! Беш дақиқадан кейин Фарҳод оталиқнинг бошини келтурасан. Қандай истасанг, шундай ишла! (**Улфат қуллуқланиб чиқар.**) Мен тинчгина турайин деб акамни ўлдирдим. Эмди бир-икки бузуқбош чиқиб, меним тинчлигимни бузмоқ истайлар! Қўяман сизни!..»

Дарвоқе, беш дақиқадан сўнг қизил ўртук ёпилган табақда Фарҳод оталиқнинг боши хонга тақдим этилади.

Хон ўз қилмишлари устида бир нафас ўйлайди, лекин ўйлаб ҳам ўз жирканч қарори, мудҳиш йўлини тарк этолмайди: «Бир душманнинг қони қуримайин яна биттаси чиқиб қоладир... Қачонгача ўлдираман буларни! Ортиқ ҳеч кимнинг менга ишончи қолмади! Буларнинг ўзи йўлга келиб, менга душманлик қилмоқни ташласа, нима бўлур!.. Йўқ... Йўқ, буларнинг ўзи йўлга келмайдир. Ўлдираман, ўлдираман! Дунёда битта душманим қолмагунча қон тўкаман! Улфатнинг сўзи тўғри: подшоҳлик — қон билан суғорилатурғон оғочдир!» — дейди Абулфайзхон ўз-ўзига. Лекин дам ўтмай бу қатъият оғир безовталик, тушкунлик билан алмашинади. «Қон тўкмакдан бездим, — дейди у. — Акамни ўлдирдим, кўп дўстларимни ўлдирдим. Мени бир ота каби осраған Фарҳод оталиқнинг бошини оёқлар остида кўрдим (**кўзларини тутиб**). Уфф... кўзларим қонга тўлди. Кечалари ухлай олмайман. Кўзларимни юмғоч, бутун ўлганлар, ўлдирганларим мени айлантириб олалар, сираланиб ёнимдан ўталар. Мени қўрқиталар, менга кулалар!..»

Лекин хоннинг қўрққанича бор: бир томондан у ноҳақ ўлдирган беҳисоб шаҳидлар хаёли, иккинчи ёқдан, унинг мустабид, ваҳшиёна сиёсатига кўниколмаган айрим аёнларнинг норозилиги унга тинчлик бермайди. Бунга учинчи — ташқи бир куч келиб қўшилади. Бир гал қўшин тортиб, Қаршидан қайтиб кетган Эрон подшоси Нодиршоҳ Бухоро устига яна юриш бошлайди. Бу салтанат доирасидаги қаршиликни кучайтириб юборади. Ҳакимбий оталиқ бошлиқ бир гуруҳ аёнлар фурсатни ғанимат билиб, Нодиршоҳ билан тил бириктириб, Абулфайзхонни орадан кўтариб ташлашга қарор қиладилар. Ҳакимбийнинг саъй-ҳаракати натижасида Нодиршоҳ Бухорода дабдаба-асаса билан кутиб олиниб, иззат-икром билан юртига кузатиб қўйилади. Ҳакимбийнинг ўғли Раҳимбий шоҳ хизматида, у билан бирга жўнайди. Лекин кўп ўтмай Каттақўрғонда кўтарилган исённи бостириш баҳонасида Раҳимбий катта қўшин билан изига қайтиб, Абулфайзхонни қатл эттиради. (Шуниси қизиқки, худди шу кеча Эронда Нодиршоҳ Афшор ҳам қатл қилинади.) Кейин Абулфайзхоннинг ўн беш яшар ўғли Абдумўминни тахтга ўтқазиб, Бухорода ҳокимият жиловини ўз қўлига олади. Унинг асл нияти, чин қиёфаси Абулфайзхоннинг азалий душмани бўлмиш кекса Иброҳимбий билан суҳбатда яхши очилади:

«РАҲИМБИЙ. Оталиқ амак, мени қутламайсизми?

ИБРОҲИМБИЙ. Сизни нега қутлай эканман, жияним?

РАҲИМБИЙ. Душманларингизни ўлдирдим (**ўтирар**).

ИБРОҲИМБИЙ. Сиз ўлдирмаганда ўзи ўлмас эдими?

РАҲИМБИЙ. Шундай экан, сиз нега унга ёғиниб, шунча уришдингиз?

ИБРОҲИМБИЙ. У элга ёмонлиқ қилди, юртни талади, ҳукумат ишларига қарамади. Кеча-кундуз чоғир ичиб ётди. Мен унинг шул ишларига қарши бўлиб уришдим.

РАҲИМБИЙ. Мен нима қилдим.

ИБРОҲИМБИЙ. Сиз бу ишларни ўзингиз учун қиласиз чоғи!

РАҲИМБИЙ. Қайдан билдингиз?!

ИБРОҲИМБИЙ. Раҳматлик отангизнинг Нодиршоҳ этагига ёпишганини билар эдим. Сиз ҳам Нодиршоҳга бордингиз. Унинг қўшинини келтирдингиз. Абулфайзхонни ўлдиргандан сўнгра бутун ишни ўз қўлингизга олиб турибсиз.

РАҲИМБИЙ. Абдумўмин тўрани хон кўтарганимиздан хабарингиз йўқми, амак?

ИБРОҲИМБИЙ. Абдумўмин ўн беш яшар бола, уни хон кўтардингиз нима, кўтармадингиз нима!.. Мен жуда яхши биламан! Сиз шу кун-эрта Абдумўминни ҳам отасининг орқасидан юбориб, тахтни оларсиз. Жияним, мен Абулфайзхон билан урушдим, чунки ул ҳақсизлик қилган эди. Сиз бугун ундан ортиқ ҳақсизлик қилиб турибсиз. Кўзим бўлса эди, эртадан бошлаб сиз билан урушар эдим. Нима қилайким, кўзим йўқ. Ҳай, сиз шу Бухоро тахтини оларсиз. Абдумўминни ўлдирарсиз. Балким, мени ҳам ўлдирарсиз. Бироқ шуни билиб қўйингизким, бу тахт сизнинг болаларингизга юқмағусидир».

Дарвоқе, Раҳимбий шаҳзода Абдумўминни ҳам ўлдириб, ўзи биринчи манғит ҳукмдори сифатида салтанатни эгаллайди. Хуллас, ўқувчи-томошабин кўзи ўнгида манғитларнинг нақадар ёвузлик ва қон-қабоҳат эвазига Бухорода тож-тахтни қўлга киритгани намоён бўлади.

Асар охирида, фожиа характерига мувофиқ ўлароқ, Раҳимбий кучли руҳий қийноқ, аросат ичида қолади. У қайнатаси Афросиёб томонидан ноҳақ ўлдирилган Сиёвушнинг хаёли (арвоҳи)га дуч келади. Сиёвуш эндигина соҳиби тахт бўлган манғит ҳукмдори устидан тарих ҳукмини ўқийди. Унинг муҳокамалари катта умумлашма даражасига кўтарилиб, уларда тож-тахт, якка шахс ҳукмронлигига суянувчи амирлик тартиботининг бутун қабоҳати очиб ташланади.

«ХАЁЛ (**тахтга**). Эй, қора куч, эй қуриб кетгур тахт! Ҳеч гуноҳи бўлмағон болалардан, тоғ каби йигитлардан миллиончалари сен учун қурбон бўлиб кетдилар. Инсонлар томонидан яратилган мингларча тангрининг энг бузуқбоши, энг шуми, энг қоп-қора саодат, сенсан. Остингда қолганларни эзгувчи бир фалокат юки бўлғонинг каби, устингга чиққанларнинг борлиқларини ёндирғувчи бир олов тепасидирсан!

РАҲИМБИЙ. Ким бу?! (**Қўрқа-қўрқа икки одим илгари босиб, бир нарса сўрамоқчи бўлар. Хаёл сўйлагач, яна қўрқиб кейинга қайтар**).

ХАЁЛ. Сен фазилатлик билимларнинг қўл-қанотларини узиб ташладинг. Инжу тизгувчи адибларнинг қаламларини ўчоқ супургисига айлантирдинг... Бола ханжари билан оталарни йиқитдинг. Дўстларни бўғиштирдинг. Ўртоқларни уриштирдинг. Даланинг эркини, шаҳарнинг тинчини, эрларнинг ғайратини, хотинларнинг исматини ўғирладинг. Отамдан қочиб, ўзига сиғинғоним ҳолда уялмайин бошимни кестирган Афросиёбингдан мана шу кимсасиз болани оғулаб, йиқитқон Раҳимхонинггача мингларча йиртқич хонларни сен яратдинг, сен яшатдинг, эй инсоннинг душман тангриси, қачонгача бу онгсизлар тўдасини ўзингга ҳам топиндириб, ҳам қурбон қиларсан?! Эй бойқушлар қафаси, бундай дев иштаҳалик ҳайвонларнинг қўли билан қачонгача дунёларни бир-бирига уриб турарсан? Тинчлик сақламоқ баҳонаси билан миллионларча инсон кўмасини чуқурдан чуқурга юмалатмоғинг замони ҳануз битмадими?

РАҲИМБИЙ. (**Ўйлар.**) Афросиёб, дейдир. Отамдан қочдим, дейдир. (**Бир-икки одим илгари босиб, қўрқа-қўрқа.**) Сен кимсан?!

ХАЁЛ. Мен... сенинг каби бир золим қўлинда мана шунинг каби (**Абдумўминнинг ўлигини кўрсатиб**) ҳеч бир нарсани билмайин, англамайин бўғизланган бир мазлум, Сиёвуш!.. Эй қора юракли бойқуш, бундан сенга қолғон вайронани қутламоқ учун келдим. Инсонлик дунёси эсини бир жойга тўплаб, ўз ишига эга бўлғонча, сен ҳам сенинг кабиларнинг ихтиёрингиздадир. Истаганингизча ҳукм сўрай оларсиз... (**Секин-секин узоқлашиб йўқолар...**)»

Дарвоқе, амирлик салтанатининг кулини кўкка совурган Бухоро халқ революцияси «инсонлик дунёси эсини бир жойга тўплаб, ўз ишига ўзи эга бўлгани»га бир далил бўлди. Сиёвуш тилидан айтилган гапларда ана шу ҳақиқатга ишора бор.

Пьесада уч ҳукмдор — Абулфайзхон, Нодиршоҳ, Раҳимбий бир-бирини тўлдириб, мустабидликнинг тимсоли мужассами бўлиб гавдаланади. Абулфайзхон — ўта тошбағир ва қонхўр, Нодиршоҳ — ўта маккор ва устамон, Раҳимбий эса уларнинг ҳар иккисига ҳам дарс беришга қодир.

«Кўрдингми, ўғлим! — дейди Нодиршоҳ. — Ҳар ўлкани урушиб олмоқ сиёсат эмас. Уруш — чораларнинг энг сўнггисидир. Бир ўлкани олмоқ учун энг яхши чора — шул ўлканинг ўзидан дўстлар топмоқ, шуларни ишлатмакдир. Сен Қаршидаги урушни тўхтатмаса эдинг, у вақт Бухорога кўмак учун Хива қўшини етишиб келар эди. Иш қийинлашиб қолар эди. Қаршидан қайтганингдан букунгача биз тиришдик, Ҳакимбийни қўлга олдик. Унинг қўли билан Бухорони Хивадан узоқлаштирдик. Бухоро бугун бизники. Эртага Хивани ҳам ёлғузгина ёқалаб бўғишимиз қулай бўлди».

Бир қонхўр мустабидга қарши курашиб, уни тахтдан ағдарган Раҳимбий ўзи ундан ҳам қўрқинчроқ қонхўр, мустабидга айланиб боради. У ёлғиз ўз кучига, зўравонликка суянади. Мана, у ҳибсга олинган Абулфайзхонга нима дейди: «Хон ҳазрат! Дунёда ҳар ким ўз кучига қарабгина ўрин тутадир. Бу — тирикчиликнинг энг ўткир буйруғидирким, бунга бўйсунмоғонларнинг дунёдан чиқиб кетишлари лозим бўладир. Сиз Бухорони идора этарлик куч кўрсата олмадингиз. Давлатингизнинг буюк теракларини ўз қўлингиз билан йиқита бердингиз, бутун ишни менга эмас, бир аҳмоқ, муғомбир бўлғон Улфатга топширдингиз. Тахтдан тушганингизнинг сабаби шулдир...»

Жамол КАМОЛ

Давоми бешинчи бетда

АДҲАМ РАҲМАТНИНГ 80 ЙИЛЛИГИ

БИР ОҒИЗ ШИРИН СЎЗ

«Бир оғиз ширин сўз нондек арзанда», деган эди давримиз алломаси Ғафур Ғулом. Бу сатрлар битилгандан бери не-не шамоллар эсиб ўтди. Одам, олам ўзгарди.

Мен устознинг бу сўзларини ўтаётган кунларимизга татбиқ қилгим келди. Ҳозир тили чиқаётган чақалоқдан тортиб, то мункиллаган чолгача қайта қуриш, деб айтадиган бўлди. Рўзғорда, ишхонада, анжуман-йиғинларда, борингки, нима ишни бошласак, ана шу зериктирмайдиган иборага суянамиз. Замон шуни хуш кўраяпти.

Қайта қуриш — бу ўтмишни, аждодларимизни унутиш, эътиборсизлик эмас. Ҳар бир ҳаракатимиз инсонни улуғлашдан иборат бўлмоғи лозим.

Буни айтишимдан муддао — куни кеча ҳарбий ёзувчи Адҳам Раҳматнинг саксон ёшга тўлиши муносабати билан адиб номидаги мактабда унинг хотира кечасини ўтказдик. Менга алам қилгани шу бўлдики, Тошкентдаги 122-мактаб маъмурияти Адҳам Раҳмат кимлигини аниқ тасаввур қилолмас экан. Мактабга бу ном берилишини хато деб ҳисоблар экан. Шундай пайтда кимдан хафа бўлишингни ҳам билмай қоларкансан. Бу ҳам майли. Чунки биз майли дейишга ўрганиб қолганмиз. Ёзувчининг беваси — Марҳамат опа хотира кунига келган қалам аҳлига ҳасрат билан кўз ёши қилди. Ҳасрат ўринли эди. Адҳам Раҳмат ҳаётлигида унинг китоблари нашр қилинарди. Бирга юрган сафдошлари учрашувларда, суҳбатларда то абад бир-биримизни қадрлаймиз деб онт ичарди. Қарангки, Адҳам Раҳмат ҳаётдан кўз юмгач онт ичганлар ўзини олиб қочди. Асарларини нашр қилиш уёқда турсин, унинг адабий мероси билан ҳеч кимнинг иши бўлмай қолди. Марҳамат опа ўз қадрига эмас, озми-кўпми адабиётга хизмат қилиб кетган Адҳам ака қадрига йиғларди.

Адҳам Раҳмат болалар шоири сифатида танилиб, умрининг ўттиз йилдан мўлроғини ўзбек жангчиларини улуғлашга сарф этди. У кезмаган қишлоқ, вилоят қолмади. Жанг йўлларидан юриб, ватандошларининг исми-шарифини излади. Қатлам-қатлам ҳужжатларни титкилаб, уларнинг жасорати, мардлиги ҳақида очерклар, ҳарбий лавҳалар ёзди. Энг муҳими, ҳеч ким, ҳеч нарса унутилмайди деган ақидани ижодининг бош йўли қилиб олди. Биз унинг ёзганлари орқали Брестда жанг қилган юртдошларимиз кимлигини билиб олдик. Шинель кийган фидойи қизларимиз билан танишдик. У буни ном чиқариш учун қилмасди. Ўзи жанггоҳларда бўлгани учун, ёш авлодга айтадиган гапи бўлгани учун бу соҳага қўл урганди.

Адҳам Раҳмат бир суҳбатда мана бундай деган эди.. «Мен ўзбек жангчилари ҳақида қўлимдан келганча очерк, лавҳа ёзаяпман. Каттароқ асарлар — достон, қиссаларни сизлар ёзинглар. Меники хамиртуруш, холос».

Ҳақиқатан ҳам, Адҳам ака ўз иқтидори даражасида жангчиларимиз ҳақида ҳаммабоп китоблар ёзди. Кенг кўламли асар ёзса арзийдиган қаҳрамонларни топиб берди. У том маънода ўзбек адабиётида ҳарбий солномачи эди.

Хўш, Адҳам Раҳматдан кейин бу ишни ким давом эттирди? Ҳали номлари тилга олинмаган, қоғозга тушмаган жангчиларимиз озмунча дейсизми. Тирикларни қўяверинг. Бутуниттифоқ ҳарбий архивларда кўз тушмай, навбат кутиб ётган номлар-чи? Улар юзлаб Адҳам Раҳматларни кутиб ётибди.

Унутиш қобилиятимиз шу қадар тезки, баъзан ўзимизнинг кимлигимизни тушунишимизга вақтимиз етмай қолади. Адабиётда ҳар кимнинг ўз ўрни бор, деймиз. Лекин бу соҳада озми-кўпми жафо чеккан, хизмат қилганларни қай даражада эъзозлаяпмиз?

Адабий мерос ҳақида сўз очдик. Эҳ-ҳе, Ёзувчилар союзида неча-неча ижодкорларнинг адабий меросини ўрганиш бўйича комиссиялар тузилмади. Лекин уларнинг ҳаммасининг фаолияти талабга жавоб берадими?

Ҳаёт абадий бўлмаганидек, кейинги икки-уч йил орасида адабий давримизни яна бир қатор ёзувчи, шоирларимиз тарк этди. Уларнинг адабий мероси қай аҳволда? Уларнинг айримларини бола-чақаси билади, холос.

Қайта қуриш — бу унутиш эмас. Аксинча, эслаш, хотирлаш. Асарларни йиғиб, энг мақбулларини қайта-қайта нашр қилиш демакдир. Ана шу нуқтаи-назардан қараганда, Адҳам Раҳматнинг ҳарбий мавзудаги китобларини чоп этиш ҳам савоб.

Унинг ўрни айниқса бугун сезилмоқда. Минглаб йигитларимиз ўз интернационал бурчини адо этиш учун Афғонистонда хизмат қилди. Неча-неча хонадонларга тинч замонда қора хат келди. Ўша Адҳам Раҳмат қаламга олган довқурларнинг набиралари боболари жасоратини афғон тупроғида такрорлади. Тўғри, вақт келиб, бу шартмиди, деган сўроққа жавоб бўлар. Аммо набира-жангчилар ҳақида ҳам китобни имоним комилки, Адҳам ака ҳаёт бўлганида албатта ёзарди.

У бу ишни фақат Ғалаба кунлари баҳонасида қилмасди, умрини бағишларди.

Адҳам Раҳмат жангчи эди. Ўз номи билан ҳарбий ёзувчи эди. Унинг даста-даста китоблари бунга кафиллик беради. Ёзувчининг саксон ёшлигини хотирлар эканмиз, бир оғиз ширин сўз тириклар учун қанчалик зарур эканлигини унутмаслигимиз керак. Ҳозир бу сўзга муҳтожлик кучайди.

Ушбу шеър ҳам бундан олти йил бурун Адҳам Раҳмат хотирасига бағишлаб ёзилганди..

СУРАТДА: Адҳам Раҳмат, Саида Зуннунова, Зиннат Фатхуллин

С. МАҲКАМОВ фотоси

АДҲАМ РАҲМАТ ҚОЛДИРГАН ҚЎШИҚ

Қуролдошлар қиёфасин гавҳаримга тиздим мен,
Номларини юрагимнинг варағига ёздим мен,
Жанг йўлларин ҳордиқ билмай, ҳоримайин кездим мен,
Бўйнимдаги қарзим бўлса, шу йўл билан уздим мен,
Айтолмаган қўшиқларим қолиб кетди тилимда.
Айтолмаган қўшиғимни баҳору ёз, келтирсин,
Умрим бўйи мен излаган дилга ҳамроз, келтирсин,
Висол, ҳижрон дардин чалган майли бир соз,
келтирсин,
Юрагимда асраяпман деган овоз, келтирсин,
Айтолмаган қўшиқларим қолиб кетди тилимда.
Қоматимни ғоз тутардим, қурол эди қаламим,
Қоғозимга тўкиларди нафрат билан аламим,
Сафдошимни улуғлаш-ла ўтар эди ҳар дамим,
Сезмас эдим, сездирмасдим, недан борман, не камим,
Айтолмаган қўшиқларим қолиб кетди тилимда.
Барингизни хуш кўрардим, яшаманг дея нотинч.
Бағрингизни кенгроқ тутинг, сизга эргашсин севинч.
Шошқалоқлик жуда ёмон, бунча бўлманг, шошилинч.
Қуролдошдай бир-бирингиз, авайланг, сиздан ўтинч,
Айтолмаган қўшиқларим қолиб кетди тилимда.
Адҳам Раҳмат борми, йўқми, кунлар ўтар тизилиб,
Қай новдага япроқ битар, қай биридан узилиб,
Давраларни тарк этганда қолсин ўрин сезилиб.
Бу қўшиқни айтмоқчийдим сизга ёниб, эзилиб,
Айтолмаган қўшиқларим қолиб кетди тилимда.

Сафар БАРНОЕВ

КИЧИК ВАҚТНИНГ ДАҚИҚАСИ

АЛБАТТА, ҲАР БИР миллий адабиётда ўзининг замондош буюк адибига эҳтиёж бўлади. Бу эҳтиёж туфайли гоҳ кулгили «башорат»лар қилинади, гоҳ тушкин кайфиятларга борилади. Ҳар икки ҳол ҳам кенг китобхонлар оммаси талаби билан эмас, асосан адабий муҳитнинг савияси билан белгиланади. Маркес, Айтматов... Хўш, ўзимиздан кимни, деган масала баъзан кўзни шартта юмиб, «ҳал қилиб» қўйилса, баъзан бизда ундайлар йўқ, фалончи арзимайди, деган кескин гаплар ҳам айтиб юборилади. Бундай гаплар ҳозир ҳам бўлиб турибди. Исмларга, китобларнинг номи, рўйхатига тиркаб, «бойлаб» қўйиб, бирор-бир ёзувчи ёки асарни жаҳон адабиёти саҳнасига олиб чиқиб бўлмаслигини биламиз. Бироқ билиб туриб шунга уринамиз. Нега? Чунки, шундай қилсак адабиётимизнинг «қадрини ерга урмаган» бўламиз. Бу ишнинг номақбуллигини пайқаб қолсак, албатта, ўша ёзувчи ё асарни оёқнинг тагига олишга уринамиз, яъни «адолатни қарор топтирамиз»...

Биз истаймизми, йўқми, адабиётда **Катта ва Кичик Вақт** тушунчалари мавжуд, адабиётнинг азалий ва актуал, гражданлик мавзулари бор (шуларни фарқламаслик оқибати юқоридаги ҳолатларга сабаб бўлади.) Бу тушунчалар менинг кашфиётим эмас, менгача айтилган ҳақиқатлар. Шунинг учун хафа бўлишга, гинахонликка ўрин йўқ: агар ўзбек адабиётида намуна даражасидаги асар, ҳайратга солувчи сўз санъаткори пайдо бўлган бўлса, унинг қадрига Вақт етади; мен эса ақлим етса, эътироф этарман. Тушунмай эътироз билдирсам, кейинчалик кулгига қолишим тайин... Бу ўринда мен «Ёшлик» журналининг шу йилги 3-сонида эълон қилинган «Маънавий инқироз илдизлари» сарлавҳали «Давра суҳбати»ни назарда тутаяпман.

Бу суҳбат бўлаётгани ҳақида эшитгандим. Кутдим. Эълон қилишларини сўраб, гапирган жойим бор. Ахир, яхшими, ёмонми — сенинг ёзганингни ўқишган, мунозарага киришган экан, бундан хурсанд бўлиш керак, деб ўйлайман. Шу маънода, суҳбатдан «Лолазор» романида адибнинг инсон ва воқелик концепциясини далиллаб кўрсатган мулоҳазаларини қидирдим. (Чунки суҳбатнинг аксарият қисми менинг «Биз билган одамларми?» мақоламдаги фикрларнинг инкорига бағишланган). Асарнинг жанри, ҳажми, унда қаламга олинган улкан давр нуқтаи назаридан келиб чиқиб «Лолазор»га шундай талаб билан ёндашиш ўринли, деб биламан. «Давра суҳбати» қатнашчилари романга муносабатлари баёнида бу талабдан келиб чиқиб эмас, балки ўзларининг кузатишларини айтишиб, асосан, романни адабиётимизнинг ютуғи сифатида баҳолашган, анчагина эътиборли мулоҳазаларни ҳам ўртага ташлашган. Хулоса шуки, «Давра суҳбати»дан романда ўзимни қизиқтирган масалага жавоб топганим йўқ. «Лолазор» асосини социал-маиший муаммолар ташкил этгани, асар муайян маънода қайта қуришга хизмат қилиши, тарбиявий аҳамиятига эгалигини такрор айтиш мумкин. Шу маънода «Лолазор» адабиётда Кичик Вақтнинг бир дақиқаси сифатида эътиборга молик.

Хўш, адабиётда Вақт тушунчаси борасида нима дейиш мумкин? Келинг, аниқ бир тарихий-адабий ҳодиса воситасида бу феноменни кузатишга уриниб кўрайлик.

Инқилобгача бўлган рус адабиётини, аниқроғи, XIX аср рус адабиётини денгизга қиёсласак, Белинскийни денгиздаги тўфонга менгзаш мумкин... Бундай ҳодисаларни қандай куч бошқаради? Бир нарса аниқки, бу куч табиатдаги ҳодисадан (денгиздан) ёхуд инсон иродасидан ташқарида. Яна шунисига шубҳа йўқки, бу куч эркиндир.

«Гоголга хат» ва Белинскийга Гоголнинг жўнатмаган жавоб мактуби жаҳон адабиёти тарихидаги энг драматик ҳодисалардан бўлиб, рус адабиётида икки Вақтнинг кесишган нуқтаси. (Бу воқеани тўқнашув дея олмайман, ғоялар кураши, дейишни ҳам юзаки талқин деб ўйлайман. Чунки, менингча, ҳар қандай миллий адабиётдан унинг сиёсий тарихини қидиришнинг ва муайян ғоявий позицияда туриб ҳукм чиқаришнинг Адабиёт ишига дахли йўқ. Сиёсатчи, иқтисодчи, социологнинг эса бундай ишга ҳақи бор ва бу уларнинг иши.) Россиянинг келажаги учун мислсиз жанг қилган, крепостной ҳуқуққа қарши тиш-тирноғи билан мардона курашган, инқилобчи демократ, улуғ граждан Белинский миллатнинг илғор ғоялари жарчиси эди. Биз XIX аср Россиясининг сиёсий, ахлоқий муаммолари Белинский сиймосида мужассамлашганини унутмаган ҳолда, шу давр рус адабиётининг актуал Вақти, гражданлик Вақти улуғ танқидчи «фойдаси»га ишлаганини тушунишимиз лозим. (Бу Белинский ёки Гоголь учун эмас, балки биз учун, умуман, адабиёт оламидаги катта, кичик ҳодисаларни тўғри баҳолаш учун зарур, деб ўйлайман). Гоголни эса Инсоннинг азалий ва абадий қайғуртирган. Белинский курашган ғоянинг моҳиятини Гоголь тушунмаган, дейиш улуғ адибни камситишдир. Чунки Гоголь адабиётнинг Катта Вақтига тириклигидаёқ кириб келган ёзувчи эди. Уни адабиётнинг азалий мавзуи — инсонларнинг биродарлиги — Муҳаббат тамоман банд этганди. Гоголнинг дунёқараши шахсий, миллий ва даврнинг етакчи қарашлари доираларидан умуминсоний миқёсга кўтарилган эди. Бундай кенглик ва теранликда муайян давр тўфонларига юксакдан қараш имкони мавжуд бўлади. Шу боис унинг асарларида чинакам намунани кўраман, улар адабиётнинг Катта Вақтида барқарорлигига ишонаман. Шунинг учун назаримда, истеъдодли шоир ёки ёзувчи ижодига мурожаат этганда, муносабат билдирганда ана шу Вақт тушунчасини четлаб ўтолмайман. Актуал муаммони, дадил, ватанпарварлик позициясини ифодалаган асарларни адабиётнинг гражданлик мавзуи доирасида кузатиш, бундай асар адабиётнинг Кичик Вақтига хизмат қилиши ва шу фурсат мобайнида муайян аҳамият касб этиши ҳам мумкинлигини унутмасликка уринаман. Дейлик, Ҳамза шеъриятининг ҳозирги умумжаҳон поэзиясига таъсири ҳақида нима ҳам дейишимиз мумкин?.. Бироқ биз инқилоб яловбардорининг байроқ бўлган, шиорларга айланган сатрларини унинг ижод этган даври билан боғлиқ ҳодиса сифатида қараб, хрестоматиядаги муносиб ўрнини эътироф этамиз. Социалистик реализмга ёт, деб эълон қилинган асарлар бугунга келиб совет даври миллий адабиётларининг қиёфасини белгилаяпти. Демак, ўйлаб топилган аллақандай формулировкалар, сиёсий кўрсатмалар эмас, Вақт адабиётнинг дахлсизлигини таъминлар экан-да. Ягона феномен Вақт — унинг кучи ва эркинлиги ҳам шунда.

БИЗ ЕТМИШ ЙИЛЛИК ҳаётнинг айрим даврларига муносиб тахаллуслар топдик: «шахсга сиғиниш даври», «турғунлик даври» ва таассуфки, ҳар бир миллий адабиётни ҳам даврларга бўлиб ўрганамиз, яхлит совет даври адабиёти ҳам қатъий бўғинларга бўлиб ўқитилади. Ва албатта, ҳар бир даврга киришдан олдин шу йиллар ижтимоий ҳаёти батафсил баён қилинади, кейин шу даврнинг акс-садоси сифатида адабиётга ўтилади. Масалан, ўзбек насрининг Абдулла Қодирий даври, дейиш мумкинми? Назаримда, адабиётга фақат ижтимоий ҳаётнинг акси деб қараш, дейлик, Навоийни ислом дини мафкурасининг кўзгуси сифатидагина талқин қилишга, қарашга олиб келмайдими? Ахир, ҳаёт ҳар қандай идеядан бой ва ранг-баранг эканлигини, адабиёт эса кундалик турмушдан юксак ва жозибали эканлигини инкор этмаймиз. Давр ва санъаткор дунёқараши кесишган нуқталарни ва айни пайтда давр билан ёнма-ён кетган санъаткор ғоясини бир-биридан фарқлаш лозим, чамамда. Гражданлик адабиёти билан умумбашарий адабиёт орасига тенглик аломати қўйиб бўлмайди.

Адабиётнинг узоқ йиллар социал тадқиқотчилик вазифаси билан бандлигидан адабиёт ҳам, китобхон ҳам чарчади. Проблема кетидан қувган асарлар етолмади, проблемалар эстафета таёқчасини алмаштириб янги маршрутлар бўйлаб югуришни талаб этаяпти. Бир факт: ўтган йили яратилган тўртта роман турғунлик даври иллатларига бағишланди. Орол муаммосидан романлар юзага келса керак. Қанча шеър, достон... Экология ва бошқа проблемалар... Булар барчаси кишини қийнайди, ўйлашга мажбур этади. Шу туйғулар, ўйлар беихтиёр адабиётга Вақт нуқтаи назаридан муносабатда бўлишга, вақт синовидан ўтган бадиий намуналарни хотирлашга, беихтиёр қиёслашга олиб келади. Уч-тўртта машқимда («Ойдиндаги одам овози», «Имкон юракдаги идрокда», «Биз билган одамларми?», «Қақнуснинг қоғоз қаноти» мақолаларида) ўзимни қийнаган муаммоларга жавоб қидирганимда ўртамиёна ижодкорларнинг асарларига мурожаат этмадим. (Танқид қилиб обрў оламан, деган одамга бизнинг адабиётимизда етиб ортадиган озуқа бор.) Тоғай Мурод ва Мирза Кенжабоев, М. Муҳаммад Дўст ва Хуршид Даврон асарлари ҳар қандай танқидчининг ишонч ва гумонларига ишончли бадиий далил бўлишига шубҳаланмаганимдан муносабат билдиришни лозим деб ўйлайман. Бироқ бу «иш»нинг аллақандай «илдизлари»ни қидириш ва уни йўқ жойдан тусмоллаб «топиш»га уринишдан мақсад нима, билмадим. Мисол учун «Ёшлик»даги «Давра суҳбати»да шундай ташвишли тахминлар бор: «ўринбосарликка тайёрланаётган навқирон вакиллари мисолида адабий танқидимиз... «чангалзор-сельвалар» адабиётига маслаксиз сиғинаётган «ёзувчилар» билан ҳамкорликка киришмоқда, уларга ё қўрқувдан ёки чаламуллалик боис ялтоқланмоқда». Навқирон вакиллар, маслаксиз «ёзувчилар» кимлар, нега улар бир-бирига ялтоқланишаяпти? Назаримда, чала эмас, балки тўла-тўкис, етишган муллаликнинг фазилати, бу — маданий, асосли, адресли танқидда кўринса керак. Суҳбатдошлардан яна бири шундай ёзади: «...«Лолазор»дан романнинг ҳидини (?) туймагани-ю (демак, мен яхши ҳид ололмаганман — **А. О.**) унда латифадан бошқа нарсани илғамаганига, асарга бу қадар сунъий бир ёқлама муносабатда бўлганига аввалига тушунмай», «у ёқлаб (?) мақола ёзган айрим авторларнинг ҳикоя услубини, яна, М. Муҳаммад Дўст романидаги киноянинг серқирралигини эслаб, масаланинг моҳиятига етгандай бўлдим». Мақолада латифадан бошқа нарсани ҳам илғашга ҳаракат қилинган чоғимда. Мен «ёқлаб» мақола ёзган «айрим авторлар» эмас, истеъдодли ёзувчилар Аҳмад Аъзам ва Олим Отахонов ёқланиш ё оқланиш учун адвокат ёллашга муҳтож эмас, деб ўйлайман. А. Аъзамнинг сўнгги қиссаси ва О. Отахоновнинг кейинги ҳикоялари ёшлар прозасида Катта адабиётга қайтиш жараёни бошланаётганидан дарак беради. Шу боис бу асарлар юракка яқин. Суҳбатда «Лолазор»даги «умуминсоний муаммоларни ҳамда воқелик ва инсон концепциясини мустақил равишда илғай олмаган»имнинг сабаблари айтилган; булар — «бировлар фикрига тобеликдан, назарий билимлардаги мавҳумлик ва бирёқламаликдан, позициядаги маҳдуд тарафкашликдан қутулол»маганимда экан. Ташаккур! Яна нур устига нур бўларди, агар тўрт азамат танқидчи романдаги умуминсоний муаммоларни, концепцияларни мустақил равишда очиб беришганда (албатта, асарда шунга имкон бўлса). Шунда балки «Алининг дўпписини Валига кийгизишдан нарига ўтмаган», «сувдан қуруқ чиқиб кетмоқчи бўлган» мақола муаллифи бармоғини тишлаб қолармиди... Шахсий мулоҳазани «сувдан қуруқ чиқиб кетиш», деб тушуниш адабиёт, бирор бадиий асар ҳақида коллектив бўлиб ҳимояга отланишга олиб келиши табиий.

Хулоса шуки, «Давра суҳбати»да «Лолазор» романи ҳақида кузатишлар, «Биз билган одамларми?» мақоласининг ёппа инкори ва бу мақола авторининг айрим нуқслари айтилган. Ташвишланишга ҳожат йўқ. Вақт ўзига керагини ажратиб олади.

Инсон умр йўлининг моделини яратиш мумкиндир, бироқ адабиётнинг, танқид ёки романнинг андозасини яратиш шарт эмас, чунки энг мукаммал таърифлар ҳам нисбий, ўткинчи йиллар нуқтаи назаридагина тўғридир.

Ягона паноҳ — адабиётга қайтиш, таъбир жоиз бўлса, адабиётга қочиш зарурати туғилган. Бу бадиийликнинг, образлиликнинг обрўсини таъминлаш учун керак эмас. Бундай ҳаракат воқелик кетидан қувиш, проблема кетидан қувишнинг оқибатини, ҳозиржавоблик, тагдор гап айтишга ўчликнинг, умуман «қувиш», «етиб олиш», «ўзиб кетиш» каби ибораларнинг адабиётга нисбатан мантиқсизлигини англаш учун зарур.

МЕН СОЦИАЛИСТИК РЕАЛИЗМ ҳимоячиларини ҳам, улар оппонентларининг ҳам мунозараларидан баланд турган совет даври адабиётининг дурдона асарларида андозага сиғмайдиган юксак намуналарни кўраман. Унинг пой-заминидаги — тубандаги турли майда мақсадларни кўзлаган хатти-ҳаракатлар ижодий муҳитнинг савияси билан изоҳланса керак. Бу муҳит давр тақозосига кўра инсон умрининг турли фаслларини эсга солиб туради. Баъзан бу фаслларнинг қоришиб кетгандаги ҳолатлари ҳам намоён бўлади. Модомики, адабиёт, танқид, шунингдек, бирор тўданинг нафсонияти, ҳимояси, қарши тарафга шошилинч «зарба бериш» иштиёқи — барчаси қўшилиб, чалкашиб кетган бўлса, бундай биқиқ муҳитни ёши бир жойга бориб қолган «гўдак»ка қиёслаш мумкин. Бу «гўдак»нинг «болалик» даврини — яқин ўтмишини тасаввур қилсак, айни пайтдаги инжиқлигини осон тушуниш мумкин. Ахир, адабиётда кимнинг ўрни қаердалиги, ким қандай мукофотга, лавозимга лойиқлиги — майда-чуйдасигача акалари, опалари бош қотиришга, унинг тинчини, турғунлиги-ю, бехавотирлигини таъминлашга одатланилган яқин ўтмиш йилларида суяги қотган «гўдак»ка бугун битта гап камлиги, иккита гап кўплиги ойдай равшан.

Аҳмад ОТАБОЕВ

Қадам САИДМУРОДОВ

ОРОЛ

Билганингиз, билган,
бобожон,
Бугун бир важ айта
олмадим.
Қайтар дунё қайтмоқда
ёмон,
Қасос қиёматга
қолмади...

БИР ЎЗИМ БИР ТАРАФМАН

Бир ўзим бир тарафман,
Йил-тўрт фасл бир
тараф.
Кетмоқдамиз
Кеча—кундуз
Бир-бировни
нимталаб...

ТЎЯ

Чўлу саҳро кезганим,
Ажаб тақдир экан-да.
Фақат-фақат
Янтоқ-тикон еганим
Қоп-қоп тилло елкамда...

ОҚҚАН ДАРЁ ОҚАДИ ҚАЧОН?

Кимдан кўрай,
тилайин кимдан,
Ичим куяр
ичим-ичимдан,
Ер нега жим, кўк
нега жимсан,
Оққан дарё оқади
қачон?
Ўчмас чироқ дерлар
Хоразм,
Тарих-кўзгу кўрдим
оразин,
Тинглаб, дали дарё
ноласин,
Оққан дарё оқади
қачон?
Замонанинг зайлими
Орол,
Гужумлар—чўп,
чинорларим—тол,
Қулоғи кар, эй, тиллари
лол,
Оққан дарё оқади
қачон?
Фиғонимдан чиқиб
борар дуд,
Хотиротлар бўлмагай
унут,
Жалолиддин, Паҳлавон
Маҳмуд,
Оққан дарё оқади
қачон?
Тунлар—армон, кунлар
гумонли,
Аросатда қўйдим
имонни,
Суюнчига берайин
жонни,
Оққан дарё оқади
қачон?..

ДЕҲҚОН ПОРТРЕТЛАРИ

1

Хиёлгина эгилган қадди,
Чанг ғубори-юздаги
туман.
У бахтиёр турар
жилмайиб
Қўш орденли
Уч ямоқ кўйлаги билан.

2

Кундай аниқ кўринар
акси,
Ойна каби ариқдаги
сув.
Энг аввало
юзларинимас,
Энг аввало
Ювмоқчидир кетмонини
у...

ЁЛҒОНЧИ ДУНЁ

Биров
Қувиб
Енгар.
Биров
Қочиб...

ҲОЛИНГ ЁМОН, ҚАДАМЖОН

Сочларингни оқи кўп,
Бу дунёнинг тоқи кўп,
Ёлғиз дилнинг оҳи кўп;
Ҳолинг ёмон, Қадамжон.
Ёмон суйган ёмон-да,
Ёмон куйган ёмон-да,
Ҳамма бахтли замонда,
Ҳолинг ёмон, Қадамжон.
Бир сумбул соч—бир
оғриқ,
Дард узра у—дард
ортиқ,
Осмон узоқ, ер қаттиқ,
Ҳолинг ёмон, Қадамжон.
Жон ичра жон...
Жон қани,
Дўст биларсан ҳаммани,
Э, воҳ, сани, воҳ сани,
Ҳолинг ёмон, Қадамжон.
Кимки жўшса, жўш деб
қўй,
Бу ёлғончи бўш деб
қўй,
Хайр деб қўй, хўш
деб қўй,
Ҳолинг ёмон,
Қадамжон...

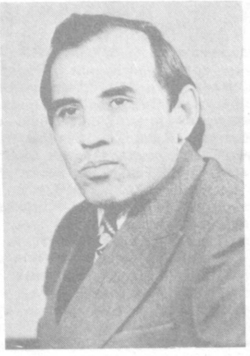

Дадахон ҲАСАНОВ

КЕТМОНЧИ АЁЛЛАР

Туғёнлар бағрига сиғмай ўшал чоқ,
Паранжи-чачвонни оловга отган,
Мен озод бўлдим деб, қувониб бироқ,
Меҳнату машаққат лойига ботган,
Эй, мушфиқ оналар, мунис муҳтарам,
Бемадор келинчак, рангпар сингиллар,
Тарс-тарс ёриларди тош бўлганда ҳам
Чеккан заҳматингиз кўриб кўнгиллар.
Қани, сарв қомату гул юзлардаги,
Қалам қошлардаги сеҳр ила афсун.
Юлдуздай порлаган шўх кўзлардаги
Дилга ўт ёқувчи чақнаган учқун?
Бари-бари ўтди, рўзғор ва ташвиш
Дастидан юзингиз сарғайди, сўлди.
Аммо шаънингизга айтилган олқиш —
Кўпиг-у сўзлардан жовонлар тўлди.
Машаққат тимсоли бўлиб сиз ҳамон,
Ахир, токай қора терга ботасиз?
Ёки бир жасорат кўрсатиб қачон —
Золим кетмонни ҳам ўтга отасиз?

ИҚТИБОС

«Олтин ёруғ» битик тошидаги қаҳрамон Мағаств очликдан ўлаётган йўлбарсга раҳми келиб, ўзини унга ем қилади

Қадим аждодларим янглиғ ҳамиша
Оққўнгил, раҳмдил бўлмоқ муродим.
Танти-ю, баҳодир, мурувватпеша,
Аждод ёди билан яшамоқ ёдим,
Неча бор мен Тўйчи Эрйигит мисол,
Кўксимни ажалнинг оғзига тутдим.
Бобо деҳқон бўлиб, заҳмат чекиб бол —
Ўрнига бир умр оғулар ютдим.
Гоҳо кўзларимга ўзим мил тортиб,
Ўзим ўз теримни шилдим ногаҳон.
Ханжарлар турса-да бағримга ботиб,
«Чиқмаган жоним» деб куйладим ҳамон.
Ниҳоят, оч йўлбарс изладим аммо,
Итларга рўбарў келдим мен шу он.
Наҳотки йўлбарслар йўқолиб дунё —
Мулкига сур итлар бўлса ҳукмрон.
Бу машъум кечмишни кўрмай дедим-у,
Бас, энди кўзларим ўймоқ истадим.
Итларга таланиб юрмай дедим-у
Бошимни кундага қўймоқ истадим.
...Барибир ўлмадим — ўлмадим сира
Мен яшаб юрибман тўнғиздай қўпиб,
Яшамоқ зўр экан ўлгандан кўра
Бу ёлғон дунёнинг оёғин ўпиб.

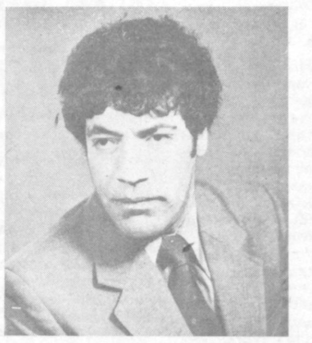

Келди ҚОДИРОВ

БАҲОР ЎЙЛАРИ

Не учун энтикиб кетдинг, чорбоғим,
Бунчалик жунбушни қаердан олдинг?
Баҳор бошландими?
Уйғонишми бу?
Ҳайрат салтанати бўлдинг-да қолдинг.
Ёриб муз парчасин, тош-у тошлоғин
Игнақад бўйини ростлар гиёҳлар;
Менинг назаримда, тонг-саҳар чоғи
Сафга турмоқдадир ёвқур сипоҳлар.
Не эди уватда ётган бекиниб?
Бирдан кўтарилди қизил байроқлар...
Ёки уч ойгина қишда чекиниб
Яна бош кўтариб чиқмиш широқлар?
Қарсиллаб ёрилиб кўчаркан музлар,
Замин ҳаприқаркан шиддатга тўлиб,
Гўё қулоғимга пичирлаб сўзлар
Жалолиддин бўлиб,
Торобий бўлиб,
Бўлиқ навдалардан эмаркан, ана,
Куртаклар она ер сут-у сасини,
Менинг назаримда, меҳрибон она
Ширага тўйдирар Муқаннасини.
Не ҳол бу?
Қуршади руҳимни бирдан
Ғаройиб чексизлик шовур-шувури:
Булут чақмоқ чақа ўтди-ю қирдан
Шовуллаб қуйилди саховат дури:
Куртаги айланмас экан манқуртга,
Майсаси найзадек кўкарса, алҳақ,
Хазон даримагай бу она юртга,
Мутлақо безавол бундай буюк халқ!

ПЛАСТИЛИН

Ажойиб хомашё!
Мўл-у беминнат,
Унга шакл берар ўйинқароқлар.
Истеъдод кеоакмас, лозимдир фақат
Сеҳрлаб қуювчи нозик бармоқлар.
Ана, қўй шаклига киритиб қўйди,
Қўй — ажиб тимсоли маҳкумлик
мулкин.
Лекин, истамаса шу топда қўйни
Отга айлантириб юбориш мумкин...
Яна ясай бошлар бир нима бало.
Унинг ҳадисини роса олганлар
Бироқ мени қийнар:
Худди хомашё,
Худди пластилин бўлиб қолганлар...

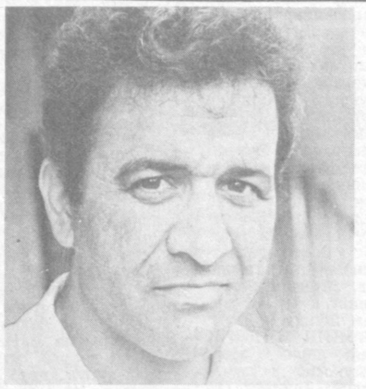

Юсуф ЖУМАЕВ

ОТАМ ЭРТАКЛАРИ

ОТАМ АЙТИБ берардилар:
Кунлардан бир куни донишманд қошига бир одам боласини олиб келди.

— Сиз ҳақингизда эшитганман. Айтишларича, болаларнинг келажакда ким бўлиши ҳақида башорат қила олар экансиз. Биз ҳам фарзандимизни олиб келдик. У келажакда қандай одам бўларкан. Айтиб берсангиз?

Донишманд болани текшириб кўрди, бироз суҳбатлашди.

Ниҳоят, деди:

— Болангиз подшо бўлади.

Ота бу гапга ишонмади. Донишмандга шубҳали нигоҳ ташлади.

— Ҳеч қандоқ иштибоҳга ўрин йўқ. Бола келажакда юртимизни сўрайди. Подшо бўлади.

...Ота-бола донишманд билан хайрлашиб, чиқиб кетди.

...Бу гаплар унутилди. Йиллар ўтаверди.

Бахт қуши бошига қўниб, донишманд башорат қилган бола подшо бўлди. Бир куни донишманд кулбасига подшонинг отаси кириб келди.

— Эй бузрукввор, сиз ҳақ бўлиб чиқдингиз. Мен ўшанда башоратингизга ишонмагандим. Мана, ўғлим юртни сўраяпти. Энди мумкин бўлса айтсангиз, ўғлимнинг подшо бўлишини қаёқдан билдингиз?

— Ўғлингиз кар эди!

— Унинг кар эканлигини биз ҳам билардик. Карлик билан подшолик ўртасида қанақа яқинлик бўлиши мумкин?

— Халқ қанча-қанча подшоларни кўрган. Лекин қулоғи очиқ, кар бўлмаган подшони кўрмаган. Ҳаммаси кар эди. Ҳеч биттаси халқнинг додини эшитмаган. Мана, ўғлингиз ҳам эшитмаяпти, — дебди донишманд.

●

ЯРИМ ТУНДА донишманд дарвозасини қоқдилар.

— Ҳа, тинчликми? — Дарвозани очаркан сўради донишманд келган одамлардан.

— Тинчлик бўлса сизни безовта қилармидик, ғалати фожиа рўй берди: юртимиз ҳам, халқимиз ҳам йўқолиб қолди.

Подшоларинг-чи? Подшоларинг йўқолмагандир?

— Йўқ, албатта. Подшомиз омон.

— Юртингиз ҳам, халқингиз ҳам ўшаларнинг қорнида! Ишонмасанглар қорнини ёриб кўринглар!

— Наҳотки! Одам қорнига ҳам каттакон юрт, каттакон халқ сиғармиди. Ҳазиллашаяпсизми, оқсоқол?

— Ҳазил эмас. Тўғри, одам қорнига юрт билан халқ сиғмайди. Лекин подшо қорнига бутун башарни, бутун ер куррасини солсанг ҳам тўйдим, демайди. Энди жўнанглар. Айтганимдай қилиб, натижасини менга айтинглар.

...Кўп вақт ўтмай одамлар қайтиб келдилар.

— Раҳмат сизга, оқсоқол! Тўғри айтган экансиз!

— Арзимайди, бўталарим, қайси подшонинг қорнини ёрманг битта юрт, битта халқ топасиз. Бошқаларга ҳам айтинг, мени безовта қилмасинлар. Халқлар, юрти йўқолганлар подшоларнинг қорнини ёриб кўрсинлар...

●

ИККИ ЮРТНИНГ икки подшоси суҳбатлашарди.

Бири дерди:

— Эшитишимга қараганда, халқинг ялангоч эмиш, ростми?

— Ёлғон!

— Ёлғонлигини қандай исбот қиласан?

— Кўрмаяпсанми, менинг уст-бошим бутку!

— Тўғри! — деди гап очган биринчи подшо.

Икки юртнинг икки подшоси суҳбатлашарди:

— Эшитишимга қараганда, — деб гап бошлади энди иккинчи подшо, — халқинг оч эмиш, ростми?

— Ёлғон.

— Қаёқдан биласан?

— Ахир менинг қорним тўқ-ку!

— Тўғри, — деди иккинчи подшо.

●

—ҲОЙ, ТАБИАТ, — деди инсон.

— Нима дейсан? — сўради табиат.

— Сендан илтимос, итлар билан мушукларни яраштириб қўйсанг. Бир-бири билан ғажишгани-ғажишган. Ахир сен учун яраштириш қийин эмас-ку.

— Сен дон экасан. Улар-чи? Дон эка оладиларми?

— Йўқ!

— Сен шаҳар қурасан. Улар-чи? Шаҳар қура оладиларми?

— Йўқ!

— Сен қўшиқ тўқийсан? Улар-чи, қўшиқ тўқий оладиларми?

— Йўқ!

— Ана кўрдингми, ит билан мушукнинг бир-бирини ғажишдан бошқа пешаси йўқ. Индама, бири-бирини есин! Уларни яраштириб қўйсам, биргалашиб сени ейдилар.

Бу гап инсонга маъқул бўлибди. Ўша суҳбатдан буён кўп замонлар кечди. Итлар билан мушуклар ҳамон бир-бирини емоқдалар.

●

ҚАДИМ ЗАМОНЛАРДА Мовароуннаҳр гуллаб-яшнаган мамлакат экан. Унда етиштирилган неъматлар бутун дунё бозорларини тўлдириб ташларкан. Ўктам боболаримиз бешумор очуннинг барча бурчакларида савдо-сотиқ билан шуғулланар, шу баҳона билан дунёни кезар эканлар. Шундай фаровон замонларнинг бирида осмони фалакдан юҳолар она заминга ҳужум бошлабди. Ҳеч ким уларга бас келолмас, ҳеч нарса уларга тўсиқ бўлолмас экан. Бир пайт улар кўҳна Рим ерларида пайдо бўлибди. Ҳаммаёқ қип-қизил қонга бўялибди. Юҳолар неки мавжуд бўлса барини еб, ҳаммани таслим қилибдилар. Фақат бир гуруҳ одамлар уларга бўйсунмас, тун-кун ёвларга қарши жанг қилар экан. Юҳолар бошлиғи ҳайрон бўлибди.

— Биз қадам қўйган жойда одамзод барча жондорлар каби қирилиб кетарди. Бизга ем бўларди. Бу гуруҳ бўлса лашкаримни қираяпти. Бу ерда бир сир бор. Асирларни олиб келинг. Сўроқ қилиб, билиб олай.

Асирларни олиб келишибди.

Юҳолар бошлиғи:

— Бизга бўйсунмаётганлар кимлар? Нега улар бу қадар қудратли?

— Бунинг ҳеч қандай сири йўқ. Сизга қарши курашаётганлар Мовароуннаҳр фарзандлари. Ҳеч қандай душман уларга бас келолмаган. Сизларни ҳам қириб ташлайдилар, — дебди асирлар.

Юҳолар лашкарбошиси боболаримиз билан кўп олишибди. Қўшини катта талофот кўргач, сулҳ тузишга мажбур бўлибди.

Аждодларимиз уларга шарт қўйибди.

— Римни ташлаб кетсанг, асирларини озод қилсанг, сўнгра сенинг қўшинингни қиришни тўхтатамиз, — дейишибди.

Юҳолар Римни ташлаб, асирларга озодлик бериб, бошқа томонларга йўл олибдилар. Ва, ниҳоят юҳолар Чин-Мочинга келиб бутун мамлакатни оёқ ости қилибдилар. Бутун халқни асир олиб, кўпларини ютиб юборибдилар. Фақат бир гуруҳ одамлар юҳоларга бўйсунмас, босқинчиларнинг додини беракканлар.

Шунда лашкарбоши асирлардан сўрабди:

— Булар кимлар?

— Булар Мовароуннаҳр фарзандлари! Бу ғурурли халқни ҳалигача ҳеч ким енга олмаган!

Ғанимлар бу гапларни эшитиб қочиб қолибдилар. Чин-Мочин озод бўлибди. Еб тўймас юҳолар Фарангистонга келибдилар.

Мамлакатга киришдан олдин лашкарбоши аскарларига «Аввал билинглар, қани, бу мамлакатда Мовароуннаҳр фарзандлари борми ёхуд йўқми?», дебди. Билсалар, бу мамлакатда ҳам мовароуннаҳрликлар бор экан. Юҳолар ҳужум қилмасдан жўнаб қолибдилар. Юҳолар бошқа юртлардан ҳам шу тахлит савол-жавобдан сўнг ортларига қайтаверибдилар.

Ва ниҳоят, лашкарбоши:

— Заминдан кетамиз, мовароуннаҳрликлар бор жойда бизга ризқ йўқ, — дебди.

Шу тариқа улар ғурурли аждодларимиз — мовароуннаҳрликлар туфайли заминни тарк этибдилар.

Юрий СААКЯН

АРМАНИСТОН

Нуҳни кўриб
Чекинди тўфон.
Аждодларимни кўриб,
Чекинди денгизлар,
Тисарилиб-тисарилиб,
Ғойиб бўлди барча мовийлик,
Фақат кўллар, кўлчалар қолди.
Аждодларим энди
Осмонга меҳр қўйдилар,
Уларда
Чекинаётган мовий денгизлар ҳақидаги
Мовий хотиралар қолди,
Холос.

●

Мовийкўз эдилар қадимда арманлар,
Малласоч эдилар қадимда арманлар,
Шунақа эдилар қадимда арманлар.
Уларнинг юртига офатлар ёғилди,
Арманлар қирилди, кесилди, чопилди.
Ҳўл-қуруқ дейилмай бор нарса ёқилди,
Кўзлардан қоп-қора фаввора отилди.
Кўзлари қорайиб кетдилар ўша дам,
Сочлари қорайиб кетдилар ўша дам,
Жонингиз темирдан бўлганида ҳам
Қорайтирмасмиди сизни бу ситам?!
Замонлар қаъридан мовий бир маъюслик
Боқар арманларнинг қадрдон кўзидек.

●

Юртим, сенинг шаҳарларингда,
Юртим, сенинг қишлоқларингда
Кексалардан ёшлар кўпроқдир,
Уларга ишон.
Уларнинг тушлари ҳали хом, ғўра,
Униб чиққан улар орзуларингдан,
Уларга ишон.
Шаҳид фарзандларинг — оталарининг
Тушларини давом эттирар улар,
Уларга ишон.
Уларнинг тушида камолга етар
Сенинг орзудаги жамолинг,
Уларга ишон.
Бўз болалар тушин
Авайлаб асра,
Камолини тилагин,
Уларнинг,
Юртим.

●

Олам —
Оталар,
Оналар,
Болалардан иборат...
Меҳр-муҳаббатга
Бирон бир чегара йўқ.
Лекин одамлар
Гоҳида
Олам —
Оталар,
Оналар,
Болалардан
иборат эканини
Унутиб қўядилар.

●

Исмингни
Ёноқларимда,
Лабларимда
Олиб юрибман.
Исмингни
Киприкларимда
Олиб юрибман.
Нега бошқа бирон жойга
Экмадинг
Исмингни?
Менинг юрагимда
Оғрияпти
Исминг.

Машраб БОБОЕВ
таржималари

ҚАРДОШЛИК ТАЗКИРАСИ

ҲИММАТ

Агар деҳқон буғдой экиб, хирмон кўтармаса, бора-бора касбу корини тарк этади. Қаламкаш ҳам агар асар битиб, уни нашр этиш учун бирор «очиқ эшик» тополмаса, бора-бора қаламдан ҳам, дафтардан ҳам кўнгли совийди. Ўзбекистонда яшаб тожик тилида ижод қиладиган адиблар ана шу аҳволга гирифтор эдилар. Хайрият, тўсиқ олиниб, йўл очилди: Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи қошида тожик адабиёти кенгаши тузилди. Тошкент ноширлари уларнинг китобларини асл нусхада нашр этиш учун қўлни қўлга бердилар. Бир қарашда оддий бир мисолдек кўринган бу тадбир аслида ўзбек ва тожик дўстлигининг яна бир ёрқин намунасидир ва ана шу дўстликка яна бир мустаҳкам ипдек уланди.

Ҳиммат билан бошланган иш ҳаргиз қимматга тушмайди. Айниқса, агар муҳтарам ноширларимиз қўллаб-қувватласалар, ўзбекистонлик тожик адибларининг ижод йўли ёрқин ва умид манзили яқин бўлиши муқаррардир.

Ж. ҚУВНОҚ,
тожик адабиёти кенгашининг раиси, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган маданият ходими

Ҳамроқул ДАВРОН

ҚАТРАЛАР

1

Май гарчи бир ширин афсона битар,
Оқибат оғуга айланиб кетар.
Оби бақо дема, ўтдир, балодир,
Бошингга кўтарсанг, бошингга етар.

2

Тошқин кемирса гар, уй дош беролмас,
Дарахтни ўйнатар тошқин худди хас.
Умринг хазинадир, май эса — тошқин,
Нечун бу офатга бунчалар ҳавас?

3

Одамзот умридир худди бир китоб,
Ҳар бир кун савол-у ҳар бир кун жавоб.
Май ичсанг, тўкилган сиёҳ сингари,
Не зарҳал варақлар бўлурлар хароб.

4

Олтиндек товланар қизил май, ажаб,
Ўйламай-нетмай гар боссанг унга лаб,
Кайф-сафо селига ғарқ айлаб аввал,
Сўнг ақлу ҳушингни этаркан талаб.

5

Жомни уриштирдим ахир тош билан.
Дил доғин ювдим-а аччиқ ёш билан.
Улфат тутингандим татиб бир бора,
Оқибат ажрашдим минг талаш билан.

Самарқанд

ЖОНИБЕК таржималари

Абдулло СУБҲОН

«МИЛЛИОНЕРЛАР»ГА

Эй «миллионерлар» —
пулнинг қуллари...
Одамлар кўзига қаролмайсиз тик,
Йўқ сизда тариқча одамгарчилик!
Ана, Султонмурод — сувчи, ёш қўшним,
Миллионни тушида кўрмаган балким.
Аммо миллион бора сиздан бойроқдир,
Сиздан миллион карра ҳотамтойроқдир.
Сув бўлиб оқади унинг терлари,
Қушдай сезар ўзин тер оққан сари.
Пахта чангин ютиб, эл ғамин ейди,
Юртнинг иши тушса, «мана, мен!» дейди.
Умрида кўрмаган найранг рангини,
(Ҳеч ким кўрмасин-э найранг жангини!)
Диллар чечак ёзар у кулган замон,
Тош йиғлар йиғидан у сўлган замон.
Сиз-чи? Кулолмайсиз шу сувчи янглиғ,
Кулгингиз санчийди дилга худди тиғ.
Гарчи кўзингизда милтиллайди ёш,
Ёш — ёмғир томчиси, кўз гавҳари — тош.
Ҳа, гоҳи куларсиз, «ўғилболасиз»,
Баъзи «қийшиқларни» сотиб оласиз.
Аммо бир пул бўлар кулдек пулингиз,
Виждонга етмайди нопок қўлингиз!
Адолат бўй эгмас сизларга ҳеч вақт,
Сиз инсоф олдида ўлик ё «карахт...»
Ана, Султонмурод — сувчи, ён қўшним,
Миллионни тушида кўрмаган балким,
Лек меҳру-адолат унинг паноҳи,
Соф виждон, ҳақиқат унинг гувоҳи...
Эҳ, сувчи, ён қўшним, мард Султонмурод,
Битта хоҳишимни рад этди, ҳайҳот...
Хўп деса, бир ажиб, зўр иш бўларди.
Сизнинг ҳолингизга маймун куларди.
Қўшним, пахтазорга сув очмай бир бор,
Миллионер тагига сув қўйиб юбор...

Ворошилов райони

Асад ГУЛОВ

ЎТКИНЧИ БУЛУТ

Ўткинчи булут
гинани унут.
Кўлворингни оч,
Ёмғир ташлаб ўт.
Юв ёр юзини,
Наргис кўзини.
Чангдир гул юзи,
Артгин юзини.
Олгунингча тин,
Бизларга қийин.
Майли, чидаймиз,
Уйга қаматгин.
Ўркачли булут,
Илҳақдир ҳар ўт.
Ўтда ёнмасин,
Ёмғир ташлаб ўт.

Бухоро

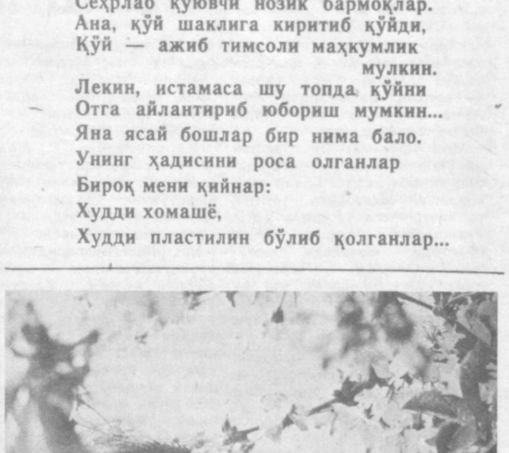

Баҳор нашидаси — Ғ. АЛИЕВ фотоси

КЎЗНИ КАТТА ОЧАЙЛИК

БОЛАЛАРГА КЎЙЛАК харид қилиш учун яқинда шаҳар айланишга тўғри келди. Аммо шу кунларда кўйлак ҳам камёб матоҳ бўлиб қолган экан. Биринчи дўконнинг болалар кийимлари бўлимида ўқувчилар кўйлаги умуман йўқ. «Болалар дунёси»да ёзгисини сотаяпти, Марказий универмагдаги кўйлаклар эса мактаб формасига тўғри келмайди... Ниҳоят, кўйлакни командировкага борганда четроқ шаҳардан топиб келдим. Топишга топдим-у, бу билан болаларни хурсанд қила олмадим. Кўйлаклардан бирининг қўлтиғи тор, иккинчисининг эса бўйи узун. Ёқаларини қанча дазмолламанг бир учи ёпишиб турса, иккинчи учи букланиб кетади. Наҳотки, ҳалигача болалар кўйлагини бир нав тикишга муваффақ бўлмадик, деб ўйлайман. Дўппини олиб қўйиб, мушоҳада қилайлик-чи, хўш, ўзим кейинги йилларда мамлакатимизда тикилган бирор кўйлакни қониқиш билан кийдимми? Асло! Марказий магазинлар пештахтасига териб қўйилган Қўқондаги фабриканинг кўйлаклари бир-биридан ғариб, бир-биридан беўхшов. Ёки республикамизда тикилаётган пойабзаллар талабга жавоб бераяптими? Ё бўлмаса, шим-костюмлари, пальтолари қўлма-қўл бўлиб кетган фабрика борми? Бундай либослар талаб даражасидан паст бўлса-да, нега халқ харид қилмоқда, деган савол келиб чиқади. Чет элдан келтирилган буюмларни ҳамма ҳам топавермайди. Мамлакатимизда ишлаб чиқарилган либосларни асосан қишлоқ аҳолиси харид қилади. Демак, бу — зарурат тақозоси.

Бу ҳол бугун дид, савия, маданият жиҳатидан бир қадар ўсган халқимизни зўрлаб беўхшов кийинишга мажбурлашга ўхшаб кетади. Кўйлак — тикиш технологияси жиҳатидан бир мунча оддий. Шунинки уддасидан чиқолмаётган эканмиз, бошқа кийим-кечакларнинг сифати ҳақида гапириб ўтиришнинг ўзи ортиқча.

Кейинги йилларда ютуғу камчиликларимизни чет эл кўрсаткичларига таққослашга ўрганиб қолдик. Бу ошкоралик бизга берган имкон. Илгари чет эл кўрсаткичларини нореал, асоссиз деб ёзардик. Аслида ўзимиз хўжалик юритиш ишига панжа орасидан қарардик, камчиликларимизни рўй-рост айтиб, вазиятга ҳалол баҳо бермас эдик. Натижада нафақат саноатимиз, балки халқ хўжалигининг деярли барча тармоқларида самарадорлик пасайиб кетди...

Мамлакатимизда тўрт йилдан буён янгиланишлар давом этмоқда. Қайта қуриш инсон учун барча қулайликларни яратиш, кишиларимиз меҳнати самарадорлигини ошириш, барча чоралар билан ҳаёт тарзимизни яхшилаш, мўл-кўлчилик яратиш учун янада қатъийроқ курашга даъват этади. Шундай экан, хўжалик ишларимизни режалаштиришда самарали усулларни топишимиз зарур.

Муаммоларимизнинг асосий қисми, сўзсиз, кадрлар. Дейлик, кўйлак тикиш учун тикувчи дунё стандартидан, тикувчилик маҳоратидан, эстетика, экомоника ва бошқа соҳалардан хабардор бўлиши керак. Шунда у стихияли тарзда ишламайди. Бизда ишчилар, токарлар ва бошқа касб эгалари меҳнат фаолиятини асосан шогирдликдан бошлайдилар. Уларга махсус билим бериш, мутахассислик малакасини ўргатиш керак. Шунда ҳам касбга лаёқатли бўлганларини топиб ўргатиш лозим.

Меҳнаткашлар билими савияси ҳар доим давлат эътиборида турмас экан, етиштирилган маҳсулотларда сифат ҳам, сон ҳам бўлмайди. Илгарилари бир авлод ишчиларига бир сериядаги техника тўғри келар эди. Ҳозир техника тараққиёти жадаллашган давр. Янги станоклар, янги ускуналарсиз ҳаётдан тез орқада қолиш мумкин. Янги станоклар янгича ишлашни талаб этади. Ортда қолмаслик учун яна ўқитиш керак.

Ишчи ва хизматчиларнинг малакасини ошириш ва қайта ўқитиш бўйича республикамиз Иттифоқда энг охирги ўринда туради. Яъни йилига меҳнаткашларнинг атиги 22 фоизи малака ошириш имконига эга. Бу кўрсаткич мамлакат бўйича 43 фойизни ташкил этади. Ҳиндистонда ҳар йили 100 миллион киши янги мутахассисликларга ўқитилади. АҚШда эса қайта ўқитиш учун кетган харажат кадрлар тайёрлаш учун кетадиган харажатга тенглашади. Бу фарқлар маҳсулотларимиз сифати

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

билан боғлиқ муаммоларни ойдинлаштирса, ажаб эмас.

Бугун қишлоқ хўжалик техникаси ҳам, фабрика-заводларимиз ҳам инженерлар қўлида. Лекин ишлаб чиқариш маданиятини юксалтириш, техника унумини оширишда уларнинг роли сезилмаяпти. Ваҳоланки, инженерлар барча олий маълумотлиларнинг 44 фоизини ташкил этади. АҚШда эса 12 фоиздан иборат. Лекин қишлоқ хўжалигини механизациялаш даражаси бизда 30, Америка Қўшма Штатларида эса 80 фоиздир. Масалан, Тошкент Политехника институтида 44 минг талаба ўқийди. Уларнинг ярмидан кўпи шаҳарда қолиб кетади ва ўз соҳаси бўйича ишламайди. Ҳозир 13,5 минг олий, 87 минг ўрта-махсус маълумотли мутахассис оддий ишчи бўлиб ишламоқда. Улар сон жиҳатидан республикамиз олий ва ўрта-махсус ўқув юртларининг уч йилда тайёрлаган кадрларига тенгдир.

Кўриниб турибдики, улкан хўжалигимизнинг барча муаммолари билим, малака масаласига келиб тақаляпти. Бирор ҳунарни ўргатиш, меҳнаткашларни ўқитиш учун мамлакатимиз бўйича миллий даромаднинг 6 фоизи сарфланаётган айни пайтда, шу мақсад учун Ўзбекистонда миллий даромаднинг 3,4 фоизи сарфланишини нима билан изоҳлаш мумкин?

Маълумки, барча мамлакатларда одамларнинг хоҳиш-истакларини билиш учун тадқиқотлар олиб борилади. Японияда билим олиш учун қизиқадиганлар бошқа касб ихлосмандларига нисбатан кўплиги жиҳатдан иккинчи ўринни эгаллар экан. Ўзбекистонда эса билим олишни хоҳловчилар миқдор жиҳатдан еттинчи ўринда. Бу иқтисодий омиллар билан ҳам боғлиқ масала бўлиб, ҳаётимиз савиясини белгилайдиган кўзгудир. «Ҳеч қандай тўсиқлар олдида тўхтаб қолмаслик, босиб ўтилган йўлни эътибор билан таҳлил этиш, зарур сабоқлар чиқариб олиш, ишимизга турмуш тақозо этаётган тузатишларни киритиш, қайта қуриш ишини сабот билан, қадам-бақадам илгари силжитиш лозим. Умуман, шундай демоқчиман: ҳар қандай революция каби қайта қуриш ҳам заиф ва қатъиятсиз одамлар учун бир машғулот эмас», деган эди М. С. Горбачев. Биз қатъият билан ҳаракат қилганда, қайта қуриш бошланган тўрт йил давомида, ҳеч бўлмаганда чиқараётган маҳсулотларимиз сифатини бирмунча яхшилашга улгурган, шаҳарларни мева-сабзавот, аҳолини гўшт билан таъминлашни йўлга қўйган бўлардик.

ҚИШЛОҚЛАРИМИЗДА, айниқса, тоғли қишлоқларимиздаги ижтимоий фойдали иш билан банд этилмаган 2 миллион аҳоли ҳақида жиддийроқ ўйлаб кўриш керак. Улар туғилган жойларини ташлаб кетмайдилар, томорқа ва шахсий хўжалигидаги чорвадан келадиган арзимас даромадга қаноат қилиб яшамоқдалар. Шаҳардаги тўқимачилик комбинатлари эса ишчи кучига муҳтож. Уларнинг қишлоқлардаги филиалларини очиш учун наҳотки йиллаб ўйлаш ва тайёргарлик кўриш лозим бўлса. Бу — меҳнаткашларимиз турмуш шароитларини яхшилаш учун ягона тадбир эмасми? Ойлик даромад киши бошига мамлакатимиз бўйича 100 сўмдан ошиб турган ҳолда республикамизда атиги 35 сўмга тўғри келади, холос. Бу ҳақда аввало район Советлари ўйлаб кўришлари зарур. Қайси районда аҳолининг қанчаси ишга жалб этилгани уларга аёнку! Тоғ қишлоқларида саноат корхоналари, жумладан, тўқимачилик ва гилам фабрикаларига ўхшаган корхоналар қуриш тўғрисида гапирадиган бўлсангиз, кўпчиликнинг энсаси қотади. Ортиқча ташвиш, харажатлар асос қилиб кўрсатилади. Аслида бу ерда ҳеч қандай асосли рад этувчи далил йўқ. Тўқимачилик цехлари қурадиган бўлсак, қишлоқлар пахтазорларга шаҳарга қараганда яқинроқ, гилам тўқиш фабрикалари учун хомашё ҳам асосан қишлоқда. Шунингдек, қишлоқ учун муносиб бошқа кўплаб корхоналар қуриш мумкин. Гап фақат психологик тўсиқни енгиб ўтишда қолган. Масалан, Фориш районида 300дан зиёд қишлоқ бор. Бахмал районидаги қишлоқлар ҳам ундан кам эмас. Қашқадарё, Сурхондарё областларида қанчадан-қанча ишчи кучи тўлиб-тошиб ётган қишлоқлар бор. Баъзида маҳаллий аҳолидан ишчи тайёрлаш мушкул, деган мулоҳазалар билдирилади. Аслида бу хом гап. Ўзбек чинниси жаҳонда довруғ таратган. Марғилонда атлас неча юз йиллардан буён тўқиб келинади. Ҳар қандай саноат маҳсулотларини юқори сифат билан республикамизнинг ҳар бир бурчагида ишлаб чиқариш мумкин. Бунинг учун аввало ишбилармон ташкилотчи раҳбарлар зарур.

Қайта қуриш ўтмишимизни танқидий таҳлил этишга изн берар, улардан хулоса чиқаришга даъват этар экан, камчиликларимизни рўй-рост айтишимиз, уларни бартараф этиш йўлларини қидиришимиз керак.

Баъзи саноат маҳсулотларимиз сифат жиҳатидан оқсаётганининг сабаби эса Ўзбекистон аграр республика, пахтасини бераверсин дея бошқа соҳаларни ривожлантиришга дуруст эътибор берилмай келгани билан боғлиқдир. Пахтага муккасидан кетиш эса ўзини оқламайди. Энди кўзни каттароқ очайлик!

Тозабек ТОШМУРОДОВ,
иқтисод фанлари кандидати

Сирожиддин САИДОВ

НОМ

АФҒОНИСТОНДА ҲАЛОК БЎЛГАН РАССОМ СИРОЖИДДИН ТЎРАХЎЖАЕВ ХОТИРАСИГА

МЕН БЕШ ЙИЛ мавзудан чўчиб юрдим.
Беш йил бу ҳовлига келишга иккиландим мен. Айтдимки, шўрликларнинг дардини янгилаб нима қилдим, фарзандини тирилтириб беролмасам?

Беш йил!

Беш тоғдан ўтгандайин қийналиб кечдим беш йилдан. Гўё беш тоғ чўкиб кетдию ўрнида беш ғор қолди — гувиллаб ётган беш бўшлиқ. Ва беш шеърий дафтарим беш оққуш сингари жонсиз, паришон — аларга дардимни тўкаман деб тўколмадим, аларда — ёзганимдан кўра ўчирганим кўп. Кечалар баланд теракнинг қуюқ шохларига ой илашиб қолади. Ой, ошиқларнинг оташ нигоҳларини ҳам, Афғонда ҳалок бўлган йигитларнинг сўник, кўкимтир юзларини ҳам бирдек ёритган ой. Беш йилдан буён шу теракнинг шохларига илашиб қолади. Гўёки сарҳаддан у ёққа ўтгиси йўқдай. Сарҳаддан у ёқда...

«Қора лолалар»* эса музтар мамлакатга жимгина келиб кетаверадилар. «Қора лолалар» — мақсад-моҳияти ноаён урушнинг мунглуғ темир қушлари.

«Сизнинг ўғлингиз интернационал бурчини бажараётиб мардларча ҳалок бўлди».

«Сизнинг ўғлингиз...»

«Сизнинг ўғлингиз...»

«Сизнинг...»

Мана бу сатрлар ҳам беш йил бурун ёзилган эди:

Афғонистон қумларида йиқилганда аскарлар,
Мен ҳам ёзув столимда сўзсиз яраланганман.

«Саксонинчи йиллар» достонидан ўрин олган ушбу сатрлар ўша пайтлар олиб ташланди. Журнал терилаётганда тўхтатиб қўйилди. Сатрлар ўрнини тўлдириш учун шошилинч равишда рассомга сурат буюришди. Мавзуга мос келмаса-да достон қоқ ўртасида дидсизларча солинган гул расми билан босилиб чиқди.

Мен бу сўзларни нима учун ёзмоқдаман?

Вақт ўтиб олиб ташланган сатрларни қайта тиклаш мумкин, лекин бетайин қатағонда ҳалок бўлган ўғлонларни ҳаётга қайтармоқ, жон ато этмоқ мумкин эмас. Уларнинг ўрнини ҳеч қандай гул, ҳеч қандай орден билан тўлдириб бўлмайди! Уларнинг ўрни бўш. Уларнинг ўрни... Вокзал, аэропортларда **«Улуғ Ватан уруши қатнашчиларига...»** ёзувлари ўрнига **«Интернационал жангчиларга навбатсиз хизмат кўрсатилади»** деган лавҳалар кўзга чалиниб қолди. Қани эди бу билан яралар битса, ногирон хаёллар шифо топса қани эди... Салкам 15 минг қурбон, майиб-мажруҳлар сони 37 мингга яқин! Бу авлодга ном ҳам топилган: **«Уруш кўрмаган оталарнинг уруш кўрган болалари».** Ном.

Сирожиддин Тўрахўжаев. 1963 йилнинг 26 январида Тошкентда туғилган. 1984 йилнинг 14 январга ўтар кечаси хизмат бурчини ўташ вақтида ҳалок бўлган.

ИЗТИРОБЛАРНИНГ қора ҳошияси. Айрилиқнинг мудҳиш чизиғи. «1963—1984». Мени бир шафқатсиз ҳақиқат ларзага солади: Афғонистонда ҳалок бўлганларнинг кўпчилиги 1963—64-йилларда туғилган. Бу рақамларни қўшиб чиқса, 19, 20 сонлари келиб чиқади. Ўн тўққиз, йигирма ёш! Тақдирнинг ўзи туғилган йилларининг санаси билан умрларини белгилаб қўйгандек. «1963—1984». Бу саналар оралиғида кечган муддатни умр деб аташга тил бормайди, бу муддат туғилиш билан ўлимни ажратиб турган чизиқдан ҳам қисқа, гўёки умид гулбаргларига бир қатра шабнам индию қуёш нурларига етишмайин йилт этди кетди.

●

Бу ҳовлига бир ўзим келишга ботинолмадим. Далда бўлсин учун ҳаётнинг аччиқ-чучугини обдон тотиб кўрган журналист Абдулла Пўлатовдан бирга боришни илтимос қилдим. Йўқ демади. Келдик. Қўйлиқ мавзеидаги чоққина ҳовли. Қиш чилласи. Осмон тийра. Кўнгил осмондан-да тийрароқ. Шу ҳовлига қадам қўяётиб, умримда илк марта ўз исмим ўзимга ҳалал бераётганини англадим. Уйдан барваста гавдали, юзлари қорайиб-қовжираб кетган киши чиқди. Ота. «Ғам қорайтирган», деб ўйладим дарров. Кўзларимиз бир тўқнашди! Садриддин аканинг кўзларига бошқа тик қарай олмадим. Улардаги мунг юздаги ғам рангидан қуюқроқ эди, тубсиз эди. Туганмас андуҳ чинқириб ётарди уларда.

Уйга кирдик. Хонтахта. Кўрпачалар.

Жиккаккина мома дастурхон тузаяпти. Салом бердик. **«Сирожиддин шу кишининг қўлида катта бўлган, бувиси»,** — деди Садриддин ака. Мулозаматдан сўнг ўтирдик. Жимлик... (Ҳеч бир оиланинг бошига солмасин бундай жимликни!) Кейин буви нола қилди:

— Болам шу ергинада ётарди, ҳар саҳар ўзим уйғотардим, чинникосани тўлдириб шу қаймоқлардан ичарди, олинглар, силага насиб қилган экан, ман худодан эмас, бандасидан кўраман, болам, болам... тирик кетган боламни, бўйи икки метрлик боламни тобутга солиб қайтаришди, тобут ҳам кичкина хонтахтача келади, (бўғзимда тош ёш, қоядай бўп ўтирган Садриддин ака кўз олдимда муштдай кичраяди, Пўлатов йиғлайди), тобутни очирғани қўйишмади, бу манинг болам эмас деб, дод деб ёқаларига ёпишдим... кейин орден беришди, қизил юлдуз деган, беш йил бўлди, эшик тиқ этса, болам дейман, болам... болам....

Дўстлари келсаю келмаса болам,
Дўстлари кулсаю кулмаса болам.
Бир пайтлар сочини тўзғитган еллар
Ҳовлида елсаю елмаса болам.
Яхши кўрган қизи келиб йиғласа,
Сўнгра тўй бўлсаю билмаса болам.
Суратдан чиқолмай мўлтираб зор-зор
«Тўйлар муборак»ни тингласа болам.
Куйган кечаларда уйқум келмайин
«милт-милт» юлдуз бўлиб имласа болам.
Ғира-ширaликда дарахт эшикда
боламдай турсаю кирмаса болам.
Саҳар косаларга қаймоқ тўлсаю
кексайган бу кўнглим тўлмаса, болам.
Кеча топширишди «Қизил юлдуз»инг,
Орденни «болам» деб бўлмаса, болам...

●

ХАТЛАР. Уларда ўлим йўқ. Умид ва соғинч бор уларда. Ўқиётиб, уларни ёзган фарзанд ҳозир эшикдан кириб келадигандай бўлиб туюлаверади. Бу туюлишлар ушбу хонадонда беш йилдан буён муттасил давом этиб келаётганига шубҳа йўқ. Шу даражада муттасилки, энди буви, отаю волида, ука-сингиллар учун эшик эшик эмас, невара — фарзанд — ака тимсолини олган. Улар рутубатли кечада ҳовлида шилдираган хазондан ҳам хушхабар кутадилар. Улар учун деразада чайқалган соя дилбандлари бўлиб туюлаверади.

Хатлар. Хонтахтадаги пиёлаларда чойимиз совуб қолган, кўрпачада — хатлар, бир йигитнинг илиқ нафаси келаётган, соғинчи, умид-омоли ҳали совуб улгурмаган хатлар!..

«...уйдаги ишлар қандай кетяпти! Ромларни қилишни ҳам бошлаб юборгандирсизлар!..»

Илкис ҳовлига қарайман. Ён томондан янги иморат тушган. Янги эшик, янги ромлар — ҳали бўялмаган ҳам, ойна ҳам ўрнатилмаган. Бу, балки, фарзанд хизматдан қайтгунга қадар битиши лозим бўлган, фарзандга ният қилинган уйдир? Волидаси келин туширамиз деб, орзу этган умид уйи шудир балки? Синчлар тил чиқарсалар — осмон ёниб кетарди, остонага забон битса — шаҳар сел бўлиб оқмоғи муқаррар!

«...Мандан хавотир бўлманглар. Ўзимни эҳтиёт қилиб юрибман. Ойижоним ҳам хавотир бўлмасинлар. Бу ёғи, худо хоҳласа, яхши бўлади...»

«...Бу ерда хат олиш жуда бошқача бўлар экан. Нима билан шуғулланаётганим ҳақида ёзолмайман... 1,5 йилдан кейин, албатта соғ-саломат бораман...»

«...Энди Сизлар билан фақат 1986 йилни бирга кутамиз... Янги йил Сизларга фақат бахт келтирсин!...»

1983 йилнинг 21 декабрида бу сўзларни битаётган фарзанд ҳали билмасдики, 24 кундан кейин ҳаммаси тамом бўлади, орзу-ниятлари чирқираб қолади, у ҳатто нима учун, қайси Ватан учун қандай маслак йўлида ҳалок бўлганини билмасдан ҳайронлар кетади, у ҳали билмасдики, янги йилнинг 25-январида, яъни туғилган кунига бир кун қолганда туғилиб-ўсган ҳовлисига бикинида **«Очиш мумкин эмас»** деб ёзилган тунука тобутни кўтариб кирадилар ва бу қутининг ичида унинг борлигини ҳам, йўқлигини ҳам ҳеч ким айтиб беролмайди. У ҳали билмасдики, унга аталган уйнинг ромлари олти йилдан кейин ҳам бўялмайин қолаверади, уларни бўяшга, ойна ўрнатишга отасининг қўли бормаслигини у ҳали билмасди...

Хатлар ичра бир хат...

Мен бу хатнинг чиқишини билардим, одобдан бўлмаса-да кўнглимнинг қай бир гўшасида бу хатни ўқиб кўришга илҳақ ҳам эдим, айни пайтда, худоё!.. Лекин хат қўлимда эди, энди уни ўқимаслик асло мумкин эмасди ва отадан ҳамда уни ёзган қиздан ғойибона изн сўрадим. Гарчи бу номанинг қўлидан энди ҳеч нарса келмаса-да, гарчи, гарчи... Хат Сирожиддиннинг номига ёзилган эди ва ўлимидан сўнг шахсий буюмларига қўшиб оилага топширилганди.

«Менинг ягонагинам!

Биз сен билан бир йилда, бир ойнинг бир кунида туғилганмиз. Биз ўн саккиз ёшда учрашгандик ва мангу бирга бўламиз. Бизни ҳеч нарса энди бир-биримиздан ажратолмайди. Биз ҳамиша бирга бўламиз. Биз вақтдан ҳам кучлироқдирмиз. Сени яхши кўраман. Сенга ишонаман. Сенинг...»

Ҳамма нарса — хонтахта, пиёлалар, теграмдаги ғамзада қиёфалару деразалар нохос чекинади, уларнинг ўрнида оқиш кўланкалар қолади, сўнг булар ҳам ғойиб бўладию қарсиллаб ёмғир қуяди, ва мен ёмғирлар остида куйиб кетаётган бир қизни кўраман.

Бир йилда туғилганлар,
Бир ойда туғилганлар,
Бир кунда туғилганлар,
Бир юртда туғилганлар
ва ўн саккиз ёшида
учрашиб, севилганлар
учрашмаслар ҳеч қачон!
Асрлар тўқнашгайдир,
Топишгайдир замонлар.
Қўш олтин ҳалқа янглиғ,
мос келгайдир армонлар.
Фақат... ўн саккиз ёшда
берилган аҳд-паймонлар
қолгайдир зору сарсон,
учрашмаслар ҳеч қачон!
Сийминтан самоларнинг
сиймин ювар ёмғирлар.
Севишганлар бошидан
севинч қуяр ёмғирлар.
Сенинг бир армонинг бор
айтсанг — қуяр ёмғирлар.
Қайдасан, қора мижгон!
Қайдасан, тоза жаҳон! —
Ўн саккизда кезганлар
учрашмаслар ҳеч қачон!
Бир исм қолди, холос,
Гул қўйиб кетмоқдасан.
Гўё ўз қисматингга
қўл қўйиб кетмоқдасан,
Соҳилларда гул янглиғ
тўкилиб кетмоқдасан.
Ўн саккиздан у ёғи
сен куйиб кетмоқдасан.
Ўн саккизда — мисли жон
дил берганлар — бу аён:
учрашмаслар ҳеч қачон!..

ЁДНОМА

●

У РАССОМ ЭДИ. Аниқроғи, катта рассом бўлиши керак эди. Насиб қилмади. Ўзига ҳам, юртига ҳам. Ундан уч юзга яқин иш қолди. Тугалланган, тугалланмаган суратлар. Номига бўлса-да (азбаройи Афғонистонда ҳалок бўлгани учун), ишлари у-бу кўргазмаларда намойиш қилинди, юзта ишини Туркистон Ҳарбий Округи музейи ўз ихтиёрига олмоқчи. Лекин мен аминманки, ўзи тирик бўлганида бу ишларни кўргазмага қўйдирмасди. **Ҳали эрта, — дерди. — Ҳали ишлаш керак!»**

Суратлар — туғилган уйида, мўъжазгина хонада сақланмоқда. Уларнинг ягона паноҳи — буви. Чангларини артиб туради, шу ерга кириб ҳеч кимга билдирмайин кўз ёши қилади. Биз ҳам рухсат сўраб кирамиз. Хонадан энди бўёқлар тароватi эмас, ўтган узоқ йилларнинг, эскираётган айриликнинг ҳиди келади. Лекин шиша идишдаги мўйқаламлар бу айриликни инкор этаётгандай, токчадаги китоблар бир нимага мунтазир тизилиб тургандай...

У энди ҳеч қачон қайтиб келмайди, бу китобларни ҳеч қачон варақламайди, мўйқаламларни ҳеч қачон қўлга олмайди. Рўзи Чориев ҳеч қачон Бойсунга олиб бормайди уни, Шерали Жўраевнинг янги қўшиқларини эшитолмайди. Шу сабабли унинг **«Куз»** суратидаги кўклам чинқириғи кишини адойи-тамом қилади, 1981 йилда чизилган **«Автопортрет»**даги кўзлар эса яна бироз тикилсангиз йиғлаб юборадиган даражада зорланиб боқадилар.

...Ва бари туш янглиғ сирғалиб кетар.
Ҳаёт шовуллайди кундузу кечин.
Тириклар
тириклар учун яшарлар,
фақат
Ҳеч ким яшамайди ўлганлар учун!
Бир бола туғилди.
Ўсди. Улғайди.
Чизди,
чўмилгандай қувнаб, расмлар.
Фақат ўз кулгусин чизолмай кетди,
Кетди кетган янглиғ тонгги насимлар.
Куртаклар бўртса ҳам Олам — кўҳна куй,
Кўнгилни тирнайди мисли дилхирож.
Олис юлдузлардан бир ўкинч келар:
«Эҳ, Сирож... Сирож...»

Давоми еттинчи бетда

***. «Қора лола» — Афғонистонда ҳалок бўлганларни иттифоққа элтган самолётлар номи.**

«АБУЛФАЙЗХОН»—ТЎНҒИЧ ТАРИХИЙ ДРАМА

Боши учинчи бетда

Асарда дин пешволарининг намояндаси Қози Низом образи ҳам ғоят усталик билан чизилган. У — ўта риёкор ва оғмачи шахс, қай тарафнинг тоши оғир келса, ўша ёққа босаверади, унга фақат фойда-манфаат бўлса, бас. Кекса Иброҳимбий тилидан у шундай фош этилади: «Тунавгун Абулфайзхонни «сояи худо» деб оёқларини ўпмоғи эдингизми? Абулфайзхон хотинлари билан ичишиб ётғон бир кечанинг эртасинда унинг олдига келиб, «Бу кеча тушимда пайғамбарни кўрдим, сизни сўраб юбордилар», деб чопон кийганингизни унутдингизми? Тунавгун сизга чопон берган «сояи худо»нинг ўлимига букун фатво берасиз, ҳеч уялмайсизми? Тушингизда Абулфайзхонни сўраган пайғамбар яна бир йўла тушингизга кириб, уни сўрасалар, нима дейсиз?»

Асар шаънига айрим адабиётшуносларимиз томонидан айтилган «унда оддий халқ вакиллари образи йўқ», «халқ оммаси ҳаракати кўрсатилмаган» қабилидаги гапларни ҳам ўйлаб кўриш керак. Драмада аъёнларнинг хизматида юрган Йўлдош, Қурбонгул каби оддий кишиларга дуч келамиз. Лекин улар оддий хизматкорлигича қолади, ўз ҳақ-ҳуқуқини довловчи курашчи даражасига кўтарилмайдилар. Шайтон қиёфасида курашчи тимсолини чизиб берган Фитрат «Абулфайзхон»га халқ курашчилари образларини олиб кирмайди.

Лекин тан бериб айтиш керакки, Фитрат тарихий воқеалар изидан бориб, Абулфайзхон саройини ичидан туриб ёритишга интилади ва ўша жирканч муҳитнинг авра-астарини очиб ташлайди. Ҳукмдорлар алмашинади, лекин амирлик тартиботи, унинг моҳияти ўзгармайди, мустабидлигича қолаверади, бирдан-бир йўл — «эсни таниб» ўша тартиблардан батамом воз кечишдир. Пьесада муаллиф томонидан олға сурилган асосий ғоя ана шундан иборат.

Фитратнинг «Абулфайзхон» тарихий драмаси Бухоро халқ инқилоби туфайли, шу инқилобнинг ҳаётбахш ғоялари билан йўғрилиб дунёга келди. Зеро, Бухорода халқ инқилоби ғалаба қозонмаганда Фитрат шундай бир асар ёза олармиди? У шу қадар журъат-жасорат кўрсатиб манғит амирларининг манфур башарасини фош эта олармиди? Ана шу етакчи ҳаётий омил, ана шу муҳим жиҳат назарда тутилмас экан, драмани объектив баҳолаб бўлмайди, унга бағишланган таҳлил ва талқинлар юзаки, бир ёқлама бўлиб қолаверади. Халқ инқилоби адибга илҳом ва жасорат бағишлади. У ана шу илҳом ва жасорат туфайли тарихий мавзуни замона хизматига бўйсундирди. Асар 1924 йили Москвада, СССР халқлари Марказий нашриётида чоп этилди ва республикамиз театрлари саҳналарида қўйилди. (Асар Қўқон театрида қўйилганда Абулфайзхон ролини Наби Раҳимов, шаҳзода Абдумўмин ролини шоир Ўткир Рашид ижро этганини ҳали-ҳали эслашади.) Бу, ҳеч шубҳасиз, ўша даврда ҳамон амирликни тиклаш умидида юрган қора гуруҳчи кучларга қақшатқич зарба бўлиб тушди.

Хуллас, Октябрь революциясидан сўнг шакллана бошлаган ўзбек тарихий драматургияси майдонида Ҳамза ёлғиз эмас эди. У билан бирга яна кўпгина истеъдодли адиблар мазкур соҳани улғайтириш борасида астойдил ижод қилдилар.

Адабиётимиз тарихида эса тарихий драмага биринчи бўлиб Фитрат қўл урди.

Ўзбек тарихий драмасининг шаклланишида давр талаби, замон тақозаси ҳал этувчи омил бўлиб хизмат қилди. Абдурауф Фитрат инқилобий давр эҳтиёжига кўра қалам тебратиб, уни аниқ, ёрқин ифодалашга интилди, драматургияни замон хизматига сафарбар этди.

БОЛА БОШИДАН...

Абдусаид Кўчимовнинг «Ҳалқа» («Ёш гвардия» нашриёти) тўпламига ёш адибнинг уч кичик қиссаси ва бир ҳикояси жамланган. «Қайта туғилган бола ёки Илҳомнинг «Хотира» дафтаридан» қиссасининг қаҳрамони Илҳом хаёлпараст бола. Бироқ у шоиртабиатлиги, камчиликларга нисбатан муросасизлиги билан ажралиб турса-да, адабиётдан бўлак фанлардан ёмон ўзлаштириши ва буни табиий ҳодиса, деб билувчи бир қадар ман-ман, каттазан бола ҳам. Шу сабабли мухбир-шоирга доимо қарама-қарши иш қиладиган Ҳиммат унинг ожиз томонларини яхши фаҳмлаб, муайян даражада курашда қўли баланд келиб юради.

Илҳом бўлажак ижодкор. У қўлидан келса-келмаса, уддаласа-уддаламаса, ўзи яшаб турган муҳитдаги нуқсонларга қарши исён кўтаради, уларни фош этишга уринади. Ёмон одамларнинг ёмон ишларини очиб ташлаб, газетага ёзиб чиқишга интилади.

Пахта етиштириш ишига кўпроқ болалар, аёллар жалб этилиши, бунинг ижтимоий, маънавий ва жисмоний зарари ҳақида кўп гапирилмоқда. Абдусаиднинг мазкур қиссасида эса республикамизнинг айрим районларида (Ургут, Китоб) етиштириладиган тамакини ундиришда болалар ва ўсмирларнинг фаол иштироки ва бу оғир жисмоний меҳнатнинг кўп томонлама зарари ҳаётий кўрсатилган. Бу, менингча, янгиликдир.

Лекин шуни ҳам айтиш керакки, ёзувчи қиссани кишини ишонтирмайдиган эпизодлар билан якунлайди. Жумладан, Ҳимматнинг отаси — магазинчи Хурсанд тулкининг қишлоқда мол ўғрилари шайкаси тузиб, кечалари ҳўкиз, сигир ўғирлашлари, сирдан воқиф бўлиб, қаршилик қилган кишиларни гумдон этишлари ўқувчини мутлақо ишонтирмайди.

Жаҳон ва совет болалар адабиёти етук адибларининг тажрибасида болалар учун ёзилган асарларда қаламга олинган бир-икки проблемани атрофлича, чуқур бадиий очиб бериш анъанаси мавжуд. Абдусаид ҳам шу йўлдан борса, ютган бўларди.

«Баланд тоғлар остида» қиссасида у биринчи асарида йўл қўйган хатосини тузатишга уринади. Бир асосий проблема, бир бош қаҳрамонни асар марказига қўяди. Раҳматилла тоғ табиати ва йўлларини яхши билган Тўрақулга қўшилиб йўлга отланади. Иккаласида икки хил ният. Тўрақул тоғда яширинган хазинани топмоқчи. Раҳматилла эса тоғ гули ниҳолини топиб, мактаб тажриба участкасига экиб кўкартиришга қасд қилиб йўлга тушган.

Мана шу саргузаштли сафар давомида икки ўсмирнинг характери очила боради. Ёш адиб икки дўстнинг билимдонлиги, топқирлиги, ўз иродаларини тоблаб, чиниқтириб боришларини ишонарли кўрсатиб боради.

Икки дўст, ниҳоят, Аждар ғор бағридаги кўлдан хазина сандиғини топадилар. Бу — қадим аждодларимиз ёзиб қолдирган, ҳали фан оламига номаълум илмий асарлар экан. Айни пайтда москвалик академикдан келган табрик хатида болалар юртимиздаги шу пайтгача фанга маълум бўлмаган энг қадимги, жуда узун ғорни кашф этганлари таъкидланади.

Абдусаид Кўчимов қиссани яхши якунлайди. Аммо унинг кексалар образларини чизишдаги маҳоратини олқишлай олмаймиз. Адибнинг қариялари икки томчи сувдек бир-бирларига ўхшайдилар. (Гарчи уларнинг оти бошқа, таржимаи ҳоли бўлак бўлса-да.) Бу қиссадаги Қарши бобо биринчи асардаги Олим бобонинг номи ўзгартирилган нусхасидек таассурот қолдиради кишида.

Менинг назаримда, уч қисса орасида муваффақиятлироқ чиққани «Оқ каптарлар оролидир». Асар ошкоралик, қайта қуриш руҳида ёзилган. Унда турғунлик даври деб аталмиш кейинги йилларда юз берган ҳодисалар болалар нигоҳи билан бадиий

Тақриз

таҳлил этиб берилади.

Ёш адиб эпиграф қилиб олган «Катта арава қаердан юрса — кичиги ҳам шу йўлдан юради» мақоли ушбу қисса ғоясига тамоман мос келади.

Асар воқеалари бола — Суярқул қалбидан ўтказилиб тасвирланади.

Уй қуриш учун ер сўрашдан бошланган кичик конфликт аста-секин кучайиб, катта жанжалга, ҳаёт-мамот жангига айланиб кетади.

Раис Ўсар, бухгалтер ва правление амалдорларининг катта қисми бир тараф; Малик муаллим, унинг қўли эгрилиги билан урилган кассир қайниси бир тараф. «Ёз-ёз» бошланиб кетади. Бу «ёз-ёз»лар «текшир-текшир»ларга олиб келади. Комиссияларнинг холис хулоса чиқаришидан чўчиган амалдорлар тарафи рақибларининг жонига қасд қилиш, уларни туҳмат билан қаматиш пайига тушиб қоладилар.

Оқибатда, «оқ каптарлар ороли»ни кашф этиб, уни обод қилган аҳил-иноқ ўқувчилар — Суярқул, Мамаюсуф бошлиқ болалар оталари — катталар туфайли икки қарама-қарши, душман гуруҳга ажралиб қоладилар. Бу душманлик кундан-кун оғир фожиалар томон олиб боради.

Автор асар сўнгида кучайиб бораётган конфликтни сунъий равишда юмшатади. Ҳақиқатгўйлар, адолат тарафдорлари ғалаба қозонишини кўрсатади. Бироқ бу ғалаба, қалбаки якун ўқувчини ишонтирмайди.

Бадиий жиҳатдан анча пишиқ ёзилган мазкур қисса ҳаёт ҳақиқати бузиб кўрсатилган ҳолда якунланади. Аслида, кўпчиликка маълумки, ўша, биз турғунлик даври деб атаган ёки олдинги шахсга сиғиниш даврларида, ҳатто баъзан ҳозирги вақтда ҳам ҳамиша бирдек адолат томонидагилар ютиб чиқишмаган, аксинча, бало-қазоларга гирифтор бўлганлар. Айтматов, Абуладзе, Рибаков асарлари ҳам шундан далолат беради.

Муаллифнинг «Ҳалқа» ҳикояси ғояни ихчам, конкрет, бадиий асосланган ҳолда ифодалагани билан ажралиб туради. Халқ орасида шундай гап бор: «Ҳамма болалар туғилганларида мўмин-қобил, ширин бўладилар, қизиқ, шундай бўлгач, ёмон одамлар қаердан пайдо бўларкан?» Бирмунча юмористик бу гапда айни пайтда катта ҳаётий фалсафа мавжуд. «Ҳалқа» ҳикояси қаҳрамонлари — икки қутб вакиллари: Рашид ва Собир исмли болалар амалдор оталари болаликдан қиёматли жўра тутинишган. Аммо бир неча йил ўтиб, оиладаги муҳит Собир психологиясида манманлик, ўзгаларни ўзига тенг кўрмаслик каби хислатларни тарбиялайди. Унинг отаси урилиб, қишлоққа кўчиб келишгач (урилганда ҳам бурни қонамаган, шаҳардан район универмагига директор бўлиб пастга тушган!), синфдоши Рашиднинг отрядвожатийлиги Собирнинг ғайирлигини қўзғайди, дўстининг «амал»ини эгаллашга қасд қилади. Бойвачча ота ўртага тушади. Ўсиб келаётган эркатой ўғилнинг руҳини туширмаслик керак, ахир! Собирни отряд вожатийси эмас, ҳатто мактаб пионерлар советининг раиси қилиб кўтарадилар!

Адолатсизлик, кўзбўямачилик, мансабпараст-бюрократлик, зўравонлик, мана, қандай бошланади! Бу хислатлар одамларда фавқулодда тарзда, бирданига пайдо бўлиб қолмайди. Бу иллатлар бола тарбияланаётган муҳит орқали аста-секин унинг онгига, онгигагина эмас, қонига сингиб боради.

Абдусаид Кўчимовнинг «Ҳалқа» тўплами бугунги кунда мактабни ислоҳ қилиш программаси руҳига ҳамоҳанглиги билангина эмас, аввало, инсон онгини, унинг психологиясини яхши томонга ўзгартириш, бунинг учун болалар тарбиясига эътиборни қаратиш лозимлигини яна бир бор намойиш этиши билан ҳам қимматлидир.

Маҳмуд САТТОРОВ,
филология фанлари кандидати

ЎЗБЕКИСТОН ССР РАССОМЛАР СОЮЗИНИНГ 50 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

СУРАТ — ХАЛҚ ДИЛИДАГИ ТУЙҒУЛАР

КУНЛАРДАН БИР куни рассом билан ёзувчи ўзаро баҳслашиб қолибди. Ёзувчи менинг асарим эъзозли деса, рассом мен чизган сурат ҳаммани лол қилади, деб исботламоқчи бўлармиш. Улар бир тўхтамга кела олишмагач, бир холис киши ҳузурига боришга қарор қиладилар. Рассом суратини деворга осади, ёзувчи эса китобини кўрсатади. Ҳалиги киши китобни варақлаб бошидан, ўртасидан ва охиридан бироз ўқийди-да ёпиб, девордаги расмга қарайди:

— Мен китобни боши, ўртаси ва охиридан ўқиб у ҳақда аниқ бирор фикр билолмадим, аммо мана бу расмни бир зумда тушундим!

СУРАТДА: С. Абдуллаев, Л. Абдуллаев, О. Татовесян, И. Икромов, М. Раҳимов. 1950-йиллар.

Донишманд расмни зўр деб топган экан. Мен тасвирий санъат намояндаси бўлганим туфайли суратни адабий асардан устун қўймоқчи эмасман. Бу мисолни тасвирий санъат асарини тушуниш осон эканлигини исботлаш учун келтирдим. Чунки китобни ўқиш учун соатлар, кунлар керак. Демак, тасвирий санъат воситасида одамлар қалбига тез кириб бориш, кишиларимиз мафкуравий оламида эзгу ҳислар уйғотиш мумкин.

Ўзбекистон ССР рассомларининг ижодий уюшмаси 1938 йили тузилган бўлса, кейинроқ бадиий фонд ташкил этилди. Узоқ йиллар Самарқанддан ўзга областларда рассомлар союзининг область бўлимлари йўқ эди. Эндиликда эса деярли барча областларда ва Қорақалпоғистон АССРда союзимиз область бўлимлари ишлаб турибди. Рассомлар сони ҳозирга қадар жуда кам эди. Ҳозир улар 500 нафарга ошди. Бадиий фондимиз маблағи яқин йилларгача 200 минг сўмни ташкил этган бўлса, энди 10 миллион сўмдан ошиб кетди. Ижодий союзимиз ихтиёрида ҳозир кўплаб устахоналар ва турар жойлар, ажойиб кўргазмалар саройи бор. Рассомлар союзининг бадиий фонди рассомларнинг иқтисодий ва ижодий ишларини ривожлантиришга катта ҳисса қўшмоқда. «Рассом» комбинати, Ҳайкалтарошлар — монументалчилар комбинати, Халқ усталари бирлашмаси ва бошқа устахоналар ташкил топди. Рассомларимиз, ҳайкалтарошларимиз, монументалчиларимиз, халқ усталари ва безакчи рассомларимизни фаолият доиралари йилдан-йилга кенгайиб бормоқда. Йирик жамоатчилик бинолари, метро станцияларини безашда ганчкор, дурадгор халқ усталари ва монументалчиларимиз маҳоратларини намойиш этмоқдалар. Рассомларимиз қатор меҳмонхоналарни, Навоий ва Муқимий номидаги театрларни, музейлар, майдонларни безаш билан биргаликда Москва, Киев шаҳарларида, Қрим ва бошқа жойларда ҳам ўз ҳунарларини амалиётга тадбиқ этмоқдалар. Графикачи рассомларимиз эса китоблар нашр этишда фаол иштирок этаяптилар, ўз асарларини газета ва журналлар саҳифасида эълон қилиб келаяптилар. Республикамизда бир гуруҳ истеъдодли ҳайкалтарошлар етишиб чиқди. Улар республикамизнинг монументал санъатига бўлган эҳтиёжини қондирмоқда. Боғларимиз ҳам ҳайкалтарошлик асарлари билан безаляпти. Санъатимизнинг бу ажойиб тури билан Ҳ. Ҳусниддинхўжаев, Мусаев, А. Бойматов, А. Салоҳиддинов, А. Иванов, Ф. Грушенко, Д. Рўзибоев ва бошқалар шуғулландилар ва шуғулланмоқдалар. Халқ амалий санъати намояндалари академик Уста ширин Муродов, Маҳмуд Усмонов, Тошпўлат Арслонқулов, Абдулла Болтаев, Муҳиддин Каримов, Ёқубжон Рауфов, Сулаймон Хўжаев, хевалик Ота Полвонов, Марайим Туробов, Миркомил Туробов ва бошқаларнинг номи халқимиз орасида эъзозланади. Уларнинг кўпчилиги давлатимизнинг юксак мукофотларига сазовор бўлдилар. Устозлар республикамиз шаҳарларини безашда ўзларининг санъатини намойиш қилдилар. Биз наққошларимиз, ёғочсоз усталаримиз, кулолларимиз, ганчкорларимиз билан ҳақли равишда фахрланамиз.

Ўттизинчи йиллардан эллигинчи йилларга қадар, яъни союзни ташкил қилиш ва оёққа турғазиш даврида унга санъатшунос Л. Бархалов, В. Уфимцев, Ўрол Тансиқбоев, Туркистанский, Совет Иттифоқи Қаҳрамони С. Абдуллаев, И. Икромов раҳбарлик қилдилар. Шу даврда ижод қилган рассомлар ўзбек тасвирий санъатини тараққий этишига муҳим ҳисса қўшдилар.

Виктор Уфимцев инқилобий мавзуда ажойиб асарлар яратган устозларимиздандир. Унинг асарларидан «Большевикнинг туғилиши», «Ер ҳақида, келажак ҳақида», «Днепр учун олға!», «Ертўла, 1945», «Еремян Варшам» юксак маҳорат мевасидир. Виктор Иванович республикамизда экран рассомчилигига асос солган ижодкор ҳисобланади. У «Насриддин Бухорода», «Тоҳир ва Зуҳра », «Алишер Навоий», «Абу Али ибн Сино» ва бошқа қатор бадиий фильмларга рассомлик қилди.

Ўрол Тансиқбоев ҳам Ўзбекистон ССР Рассомлар союзига асос солганлардан бири. У ижодий союз фаолларидан эди. Манзара устаси ҳисобланган мусаввир ўзига хос йўлдан борди. У элликдан кўп манзара асарлари яратди. Жумладан, «Жонажон овулда», «Қозоқ қизи», «Сирдарё», «Орол денгизи», «Бухоро», «Чирчиқ дашти», «Қайроққум ГЭСи тонги», «Ғаллаорол дашти» асарлари манзара устасининг юксак маҳоратидан далолат беради.

Китоб безаш санъати, графика бўйича Искандар Икромов тўплаган тажриба таҳсинга лойиқ. У Ўзбекистон давлат бадиий нашриётида узоқ йиллар бош рассом бўлиб ишлади. Китобларга у ишлаган бадиий безаклар, муқовалар, иллюстрациялар ва орнаментлар чинакам санъат асарлари намунаси бўлиб қолди.

Чингиз Аҳмаров Шарқ миниатюраларини тасвирий санъатнинг маҳобатли усулига бўйсундириб, замонавий шароит билан асослаб, ижодий тадқиқ этиб санъатимизни бойитмоқда. Чингиз шогирдлар тайёрлаб, уларга ўз санъатини зўр ғайрат билан ўргатмоқда. Мусаввир безаган метронинг «Навоий» станцияси, Шарқшунослик институти ва бошқа объектлар ўзбек халқининг ғоят ноёб мулки бўлиб қолди.

1929 йили Павел Беньков Қозондан Самарқандга келди. Ўзбекистон ва унинг иқлими мусаввирга ёқиб, Самарқандда муқим қолди. У кўплаб шогирдлар тайёрлади. Мана шу сатрлар муаллифи — камина ҳам унинг шогирдларидандир. Рассом вафотидан сўнг 1949 йили Тошкент бадиий билим юртига унинг номи берилди. Серқуёш ўлкани яхши кўрувчи мусаввир уни мадҳ этган қатор полотнолар яратди. Жумладан, «Лабиҳовуз», «Эски Бухоро», «Ҳужум фабрикаси», «Пахта териш», «Охирги душман», «Ўзбекистон ССРнинг эълон қилиниши», «Дугоналар», «Йўлдош Охунбобоев портрети», «Хева қизи», «Татар қиз», «Чорминор», «Регистонда 8 Март» ва бошқа кўпгина ажойиб асарлар ўзбек тасвирий санъати олтин фондига катта ҳисса бўлиб қўшилди.

Республикамизда портрет жанрининг ривожида Абдулҳақ Абдуллаевнинг ҳиссаси катта. Абдулҳақ ҳам П. Беньков шогирдларидан бўлиб асарларининг пухталиги билан бошқалардан ажралиб турарди. У кўп портретлар яратди. У турли йилларда яратган «Алишер Навоий», «Аброр Ҳидоятов», «Маннон Уйғур», «Уста Ширин Муродов», Тошпўлат Арслонқулов», «Пахта устаси Назарали Ниёзов», «Ойбек», «Қори Ниёзий», «Комил Яшин», «Кинорежиссёр Комил Ёрматов», «Ҳабибий», «Абдулла Қаҳҳор», «Иззат Султон», «Мақсуд Шайхзода», «Саид Аҳмад» ва бошқа кўплаб портретлар санъат ихлосмандларининг таҳсинига сазовор бўлди. Чарчашни билмайдиган ижодкор А. Абдуллаев ажойиб асарлар устида ишламоқда. Тасвирий санъатимиз ҳақида гапирганда мусаввир Ш. Ҳасанованн албатта тилга олиб ўтиш лозим. Шамсирўй ўзбеклардан чиққан биринчи аёл рассом эди. Қисқа умри (1917—1956 йиллар) мобайнида у миниатюра усуллари асосида қатор аёллар портретларини яратди. Жумладан, шоиралар Зебуннисо, Нодирабегим, самарқандлик шоира Меҳри, қашқарлик шоира Мутраб портретлари ундан мерос бўлиб қолди. Ш. Ҳасанова бир неча йил Санъат музейига директорлик қилди.

Ўзбек театр безаклари санъатига Михаил Гвоздиков асос солди. У Шораҳимов, Мели Мусаев, Ҳамидулла Икромов, С. Маленин, И. Волденберг, Д. Ушаков каби театр рассомларига устозлик қилди. Бугун тасвирий санъатимиз муайян поғонага кўтарилганда З. Ковалевская, Э. Волков, Н. Карахан, Н. Николаев (Усто Мўмин), А. Розалков, Р. Темуров, К. Чепраков, Ҳ. Раҳмонов, М. Набиев, В. Фадеев, Ю. Елизаров каби рассомларнинг қўшган катта ҳиссаси ҳақида миннатдорчилик туйғуси билан гапиришимиз лозим. Олтмишинчи йиллардан кейинги даврда тасвирий санъатимизга ўрта ва олий ўқув юртларини битирган билимли ёшлар кириб келдилар. Раҳим Аҳмедов, Маннон Саидов, Неъмат Қўзибоев, Тожат Оганесов, Рўзи Чориев, Баҳодир Жалолов, Жавлон Умарбеков ва бошқалар шулар жумласидандир. Улар бугунги кунимизнинг етакчи ижодкорларига айландилар.

БОСИБ ЎТИЛГАН йўл ҳақида мулоҳаза юритганда, асосан амалга оширилган хайрли ишлар тилга олинади. Ростдан ҳам, бугунги ютуқларимизда илгари яратилган ҳар бир асар, унинг ижодкорларининг, ҳар бир мусаввирнинг ҳиссаси бор. Аммо бу тасвирий санъат борасидаги барча муаммоларимиз ҳал этилди деган гап эмас. Ижодий жараён юқори босқичга кўтарилгани сари муаммолар ҳам, ҳал этиш лозим бўлган масалалар кўлами ҳам кенгайиб бораверади. Бунинг устига қайта қуриш, ошкоралик, демократия ҳам кўплаб муаммоларни кун тартибига қўйди. Уларни ҳал этиш учун янгича кучқудрат, янгича маҳорат керак бўлади. Демак, бизнинг зиммамиздаги масъулият яна ҳам катта. Халқимиз дилидагини расмларда яхшироқ жонлантира олсак, уларнинг қалбида олижаноб туйғулар уйғота олсак, ўз вазифамизни муваффақият билан уддалаган бўламиз.

Лутфулла АБДУЛЛАЕВ,
Ўзбекистон ССР халқ рассоми

БАҲСНИНГ АМАЛИЙ ҚУДРАТИ

МУНОЗАРА

ИЖРОЧИЛИК САНЪАТИМИЗДА халқ чолғу оркестри ижрочилиги сингари турлича, ҳатто қарама-қарши фикрлар билдирилаётган бирор соҳани топиш қийин. Ташкил этилганига эллик йилдан ошган бўлса ҳам, халқ чолғу оркестри ҳақидаги баҳслар тингани йўқ, балки, аксинча, илгариги ўн йилликларга қараганда ҳам кескин тус олмоқда. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки ҳозир маданий тараққиёт масалаларига ғоят катта диққат-эътибор билан қарала бошланди. Яъни халқ ўз маданиятининг ўтмишдаги тараққиётига ҳам, шу билан бирга, санъат миллий анъаналарининг европача усуллар билан бирлашиб кетаётган ҳозирги жараёнига ҳам катта қизиқиш билан қарамоқда. Бу йўналишдаги муаммоларнинг биттаси — халқ чолғу оркестри ижросидир. Аслини олганда бу санъат — хилма-хил музика асбоблари ва уларнинг овоз йўллари асосидаги ўзбек халқининг бой бадиий ижодиёти меросига таянади, айни пайтда, Европа музикасининг оркестр (кўповозли) ижрочилиги соҳаси ютуқларидан фойдаланади.

Шу мавзудаги газетада кетаётган баҳсни астойдил маъқулламоқ керак, чунки ҳақиқат шундай баҳслар туфайли юзага чиқади. Лекин айни пайтда, халқ чолғу оркестрининг — маданиятимизни ҳозирги босқичидаги ролини, кенг халқ оммасига эстетик тарбия беришдаги аҳамиятини тўғри баҳоламаслик ҳам мумкин эмас. Бундай нуқтаи назар республикамиз композиторлари ва музикашунослари орасида учраб қолаяпти.

Шуни айтиш керакки, гоҳида назариётчиларнинг баҳслари таъсири ижрочилар амалиётида, ижодий жараёнда ҳам кўзга ташланмоқда. Республикамиз телевидениесида яқинда, 13 февраль куни бўлиб ўтган М. Ашрафий номидаги Тошкент давлат консерваторияси студентларининг халқ чолғу оркестри концертини бунга мисол қилиб кўрсатиш мумкин. Талабалар оркестрининг раҳбари Ф. Абдураҳимова бўлиб, концертга унинг ўзи дирижёрлик қилди. Аввало, айтиш керакки, концерт репертуарининг янгилиги ва ижро маҳорати даражасининг юқорилиги кишини қувонтиради. Программа жанр ва услуб хусусиятлари жиҳатидан турлича бўлган республикамиз композиторларининг асарларидан тузилган. Бу асарларнинг бири — катта истеъдод эгаси, музикаларида миллий руҳ устивор композитор Мустафо Бафоев ижросига мансуб бўлиб, «Оркестр учун концерт» деб номланади. Репертуарга кекса авлод композиторларига мансуб С. Бобоевнинг «Чанг билан оркестр учун концертино» асари ҳам кирган. Якка чолғу билан оркестрнинг бошқа созлари беллашувига ўхшаб кетадиган эски усулнинг ўзи ҳам бу қизиқарли жанр истиқболидан далолат беради. Мазкур асарни ижро этишда чанг ижроси, Ўрта Осиё ва Қозоғистон республикалари ҳамда республикамиз конкурслари лауреати У. Эргашевнинг ҳиссаси катта бўлди. Оркестр созлари ва якка соз беллашуви услининг гўзаллигини қўшнай билан ижро этилган «Сабо» асари мисолида ёш композитор, консерватория битирувчиси И. Раҳимов яна бир бор исботлади. Қўшнайнинг яккахон ижрочиси У. Авазметов ҳам ғоят масъулиятли вазифани адо этди. Иккала асарда ҳам якка чолғу асбобларининг садоси оркестр музикасига ўзгача шукуҳ бағишлади.

Композитор Ф. Янов-Яновскийнинг «Мухлис» кинофильмига ёзган ўз музикасини қайта ишлаб яратган «Уч эскиз» асари ҳам қалбда эзгу ҳислар уйғотади. Бу асарда композитор кўп овозли садоларга ҳам, шу билан биргаликда баъзи алоҳида чолғу оҳанглари овозига ҳам урғу беришга интилади. Айниқса, фонда бир зайлда садо таратаётган сафо, якка — най овози ғижжак бас садолари билан, қўшнай эса ғижжак альт билан жўровоз янграйди. Композитор П. Холиқов «Дутор оҳанглари» асарида эса бироз бошқача йўлдан боради, яъни халқ чолғу оркестрининг ифодага бой музикасига жаз ритмлари қўшади.

Д. Зокировнинг Алишер Навоий шеърига ёзган «Кўрмадим» вокаль пьесаси концертнинг ўзига хос кульминацион нуқтасига айланди. Оркестрнинг бу гўзал, лирик музикасига П республика мақомчилари конкурси дипломанти Н. Сатторованинг жозибали, айни пайтда самимий овози ва ижроси узукка кўз қўйгандек ярашиб тушди.

Шу ўринда оҳангларни чуқур ҳис этадиган ва фақат талабалардан ягона, мустаҳкам ижрочи коллектив туза олган консерватория доценти Ф. Абдураҳимованинг дирижёрлик истеъдодини қайд этиб ўтиш лозим.

Ёш музикашунос М. Аҳророванинг кириш сўзи ва тушунтириш текстлари, асарлар ҳақидаги сермазмун ва ҳаяжонли фикр-мулоҳазалари концертни янада оммавийлашишига сабаб бўлди.

Қисқаси, назариётчиларимиз оркестрнинг ижро йўллари ҳақида бундан буён ҳам фикрларини айтаверсинлар, лекин улар оркестр музикасига тингловчилар аудиториясининг муносабатини ҳам, ижрочиларнинг мулоҳазаларини ҳам ҳисобга олсинлар. Амалиёт — республикамиз маданий ҳаётида халқ чолғу оркестри ғоят зарур эканини кўрсатиб турибди. Бироқ бундан, мазкур ижрочи коллективлар олдида ҳеч қанақа ижодий муаммо йўқ экан, у хоҳлаганича ижро этавериши мумкин, деган хулоса келиб чиқмаслиги зарур. Бугун оркестрдан чолғу асбобларини такомиллаштириш, репертуарни мукаммаллаштириш, шунингдек, оркестр (кўповозли) ижрочилигини халқ чолғу асбоблари билан ташкил этиш каби комплекс муаммолар ечимини кутмоқда. Шу боис, композиторлар ўз асарларида халқ чолғуларининг ўзига хос хусусиятларини яхшироқ ҳисобга олишлари, уларга яна ҳам эҳтиёткорлик билан ёндашишлари керак.

Т. ВИЗГО,
санъатшунослик доктори

Республикамизда Иркутск области маданияти кунлари давом этмоқда. Сибирлик санъаткорлар ранг-баранг программада концертлар намойиш қилдилар.

СУРАТЛАРДА: иркутсклик санъаткорларнинг томошаларидан лавҳалар.

С. МАҲКАМОВ фотоси

ЖУРНАЛ ВА ҚАЙТА ҚУРИШ

Яқинда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Бюроси «Совет Ўзбекистони санъати» журналининг номини Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг «Санъат» журнали деб ўзгартириш ҳақида қарор қабул қилди. Шу муносабат билан журналнинг бош муҳаррири, фалсафа фанлари доктори, Ҳамза мукофоти лауреати Тилаб МАҲМУДОВ мухбиримизга қуйидагиларни сўзлаб берди:

— Ўзбекистон Компартияси МКнинг бу қисқача қарорида ҳам «Санъат» журнали ишига бир қадар баҳо берилган ҳамда келгуси вазифалари белгиланган. Гарчи журнал «Санъат» деб умумийроқ номланса-да, унинг бош вазифаси республикамиз ижодкор зиёлилари ҳамда халқ ҳунармандлари эришаётган муваффақиятларни кенг кўламда ва профессионал жиҳатдан юксак савияда ёритишдан иборатдир. Республикамиз санъатида содир бўлаётган ўзгаришлар, қайта қуриш билан боғлиқ ғоявий-бадиий изланишлар журнал учун асосий йўналиш бўлиб қолади.

Шу ўринда редакция фаолиятига танқидий назар ташлагим келади. Очиғи, биз қайта қуришнинг революцион куч ва қудратига мос ғайрат ва довюраклик кўрсатаётганимиз, бадиий жараёнда содир бўлаётган юксалиш ёки тисарилишларга ўз вақтида муносабат билдира олаётганимиз йўқ. Санъат оламида катта муаммолар тўпланиб қолди. Уларга — «ҳаётнинг ўзи ечиб беради», деган беғамлик кайфиятида қарамаслигимиз керак.

Санъатимиз шакл ва услубий ранг-бaрангликка эга. Бироқ ундаги юксалиш йўллари ва зиддиятлар ҳақида ҳали эътиборга молик гаплар айта бошлаганимиз йўқ. Бу ўринда санъатшунос олимларимизнинг пассивлигини ҳам таъкидлаб ўтишга тўғри келади. Санъат соҳасидаги янгиликлар назарий умумлаштирилмаётир. Санъат ҳақида суст ва лоқайд қайдлар ҳеч кимга керак эмас. Мақолаларда фалсафий теранлик ва назарий мушоҳадалар зарур. Биз журналистлар имкониятидан кенг фойдаланишга мажбурмиз. Санъатнинг ички сирлари ва ривожланиш жараёнлари борасида улар профессионал жиҳатдан чуқур фикр билдира олмасалар ҳам, санъат асарларини меҳнаткашлар оммасига тарғиб этишда яхшигина воситачилик ролини бажармоқдалар.

Мамнуният билан шуни қайд этишга тўғри келадики, илгари айрим ижодий союз раҳбарларининг расмий ва норасмий мақолалари кўп эълон қилинарди. Матбуот тажрибасида «фалончининг номидан материал уюштириш» деган анъана кенг тарқалган, бирор воқеа муносабати билан редакция ходими ёзган сатрлар телефонда олинган розилик билан нашр этилаверар эди. Аммо ижодий союзлар раҳбарларининг ё танқид секциясида, ё редакцияда «ўз мирзалари» бўларди. Улар йил мобайнида союз раҳбарининг бир қолипдаги баландпарвоз мақолаларини эълон қилаверарди. Илгарилари «кўп ёзган» ўша муаллифлар раҳбарликдан четлатилгач сув қуйгандек жимиб кетишди. Санъатшуносликнинг профессионал савиясига бундай «мақола»лар катта зарар етказди.

Авваламбор, журнал Ўзбекистон санъати муаммоларни ҳал томонлама ёритишга жалб этилган. Лекин, бу, ўз қобиғимизга ўралашиб қолишимиз керак, деган гап эмас. Ҳар бир қардош халқ санъати мамлакат миқёсида кечаётган бадиий-эстетик жараёнлардан ташқарида бўлолмайди. Шу боис журналда қардош халқлар, айниқса, Ўрта Осиё регионида яшовчи миллатлар санъатида пайдо бўлаётган тенденциялар ва эстетик кашфиётларга мурожаат этиш заруряти туғилади. Ўтган йиллар мобайнида Болтиқбўйи республикалари, Украина, Озарбойжон, Тожикистон санъати ва санъаткорлари ҳақида эълон қилинган материаллар журналхонларда катта қизиқиш уйғотди.

Республикамизда кенг авж олган ҳаваскорлик санъати ва маданий-оқартув муассасалари муаммоларига ҳам журналда анча ўрин ажратиб келмоқдамиз. Бу соҳалар бўйича мустақил журнал бўлмагани учун уларнинг ижтимоий мазмун касб этувчи долзарб муаммолари ёритиб борилмоқда. Лекин, журналнинг учта (тасвирий санъат, театр ва кино, музика) бўлими бўлиб, уларда атиги учта ходим ишлаши, журналимизга материалларнинг етмиш фоизи рус тилида келиши, таржимон штати йўқлиги эътиборга олинса, редакция қанчалик катта қийинчиликлар эвазига ишлаётганини тасаввур қилиш мумкин.

Қайта қуриш даврида барча идеология муассасалари ўз фаолиятида ошкоралик, демократия қонуниятларидан андоза олмоқдалар. Муаммолар ҳаётда туғилиб, сўнг кишилар диққати, тафаккурига кўчмоқда. Журнал бундай муаммолардан четда тураётгани йўқ. Масалан, театрларимизнинг моддий ва интеллектуал базаси масаласини кўп марта ўртага ташламоқдамиз. Самарқанддаги опера ва балет театри, Ҳамид Олимжон номидаги драма театрларидаги аҳвол хусусида кўп ва аччиқ ёзилди. Бироқ аҳвол яхшиланаётгани йўқ. Тошкентда Юнус Ражабий уй-музейини ташкил этиш масаласини ўртага ташладик. Мутасадди ташкилотлардан ҳамон жавоб кутаяпмиз. Абдулла Қаҳҳор уй-музейини ташкил этилиши яхши иш бўлди. Лекин Кибриё Қаҳҳоровага мўлжалланган кичик хона қуриш учун, албатта ҳукумат қарор чиқариши ёки юқори ташкилотларнинг аралашуви шартмикан?

Кўриниб турибдики, «Санъат» журнали вазифалари халқ дарди, қувончи ва ташвишларига бориб уланади.

УЧ МУСАВВИР КЎРГАЗМАСИ

Республика Рассомлар союзининг кўргазмалар залида Ўзбекистон ССР халқ рассомлари Лутфулла Абдуллаев, Абдулҳақ Абдуллаев ва манзара устаси Анвар Мирсоатов асарлари кўргазмаси намойиш этилмоқда.

Лутфулла Абдуллаев рангтасвир санъати лениннномасини яратишга катта ҳисса қўшган ижодкорлардан. Кўргазмада рассом турли йилларда бу мавзуда яратган «Ленин портрети», «Ленин Мирзачўл харитаси ёнида», «Шарқ халқлари Ленин ҳузурида», «Оқ йўл, профессор», «Ленин телефон ёнида» каби асарлар намойиш қилинмоқда. Кўргазмадаги суратлар орасида ҳарбий-ватанпарварлик темасидаги асарлар, ишчи хотин-қизлар образини акс эттирган портретлар катта ўринни эгаллайди. Айниқса, 1985-1988 йиллар давомида яратилган «Замондошларим» полотноси рассомнинг ўз мухлислари учун туҳфасидир. Рассом 50 йиллик ижоди давомида кўплаб графика асарлари яратди. Бундай асарларнинг кўпчилигини карикатуралар ташкил этади. Кўргазмага уларнинг асосий қисми қўйилган.

Қутлуғ 70 ёшини қаршилаган таниқли рассом Абдулҳақ Абдуллаев 50 йиллик ижодий фаолияти давомида республикамизда портрет жанрини ривожлантиришга катта ҳисса қўшди. Кўргазмадаги асарлар ичида адабиётимиз ва санъатимиз намояндалари образлари асосий ўринни эгаллайди. Улар орасида, жумладан, «Алишер Навоий», «Мақсуд Шайхзода», «Ҳамза», «Уйғун» «Собир Абдулла», «Чингиз Аҳмаров», «Уста Ширин Муродов» портретлари бор. Мусаввирнинг Шарқ халқлари орасидан чиққан машҳур кишилар ва оддий меҳнаткашлар қиёфасини акс эттирган асарлари ҳам томошабин эътиборини тортади. Кўргазмада бу туркумга мансуб «Индира Ганди», «Покистонлик қўшиқчи Ахтар» ҳамда «Ҳиндистонлик мусулмон», «Ёш сенегаллик» ва бошқа асарлар намойиш этиляпти.

Кўргазмадаги манзара асарлари — Анвар Мирсоатовнинг 30 йиллик фаолияти ҳақидаги ижодий ҳисоботдир. Бу асарлар бизни севимли диёримизнинг турли бурчакларидаги ҳайратбахш табиат гўзалликлари сари етаклайди.

Учала мусаввир юбилей кўргазмасининг бирга ташкил этилишини яхши тадбир сифатида баҳолаш мумкин. Чунки кўргазмага ижодкорларнинг энг яхши ва энг янги асарлари танлаб олинган.

САҲНАМИЗ ЖОНКУЯРИ

Саҳна санъатимизнинг кечаги куни ҳар доим эътиборда бўлиши керак. Чунки театр ўтмишдан мерос бўлиб қолган анъаналар, маҳорат сабоқлари билан барҳаёт. Анъаналар йиллар давомида тўпланади, устоздан шогирдларга ўтади. Ўзбек совет театрининг намояндалари маҳорат борасида таҳсинга лойиқ ишлар қилдилар.

Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Собир Воҳидов ўзбек саҳнасининг тўнғич авлод ижодкорларига мансуб. У Аброр Ҳидоятов каби улкан ижодкорлар билан бир саҳнада роллар ижро этди. Ўзбек театрига профессионал руҳ бағишлашда катта роль ўйнаган Вахтангов номидаги театр қошида очилган ўзбек театр студиясини С. Воҳидов — М. Уйғур ва А. Ҳидоятовдан кейинги, иккинчи гуруҳ санъаткорлар — Холида Хўжаева, Раҳим Пирмуҳамедов, Бобо Хўжаев, Афандихон Исмоилов каби артистлар билан бирга битириб чиқди.

Ёш актёр — С. Воҳидов ҳолатга тезда кира олар, яратган образи ҳаётий, ишонарли чиқарди. Шу боис, у янги спектаклларда фаол иштирок этар, ҳар бир саҳна асаридан ўз ролини топа оларди. Актёр бора-бора эпизодик роллар устаси бўлиб танилди. Айниқса С. Воҳидов саҳнамиз устаси Миршоҳид Мироқилов билан ташқи кўриниш жиҳатидан ҳам, маҳорат жиҳатидан ҳам яқин турарди. Улар кўпгина ролларни биргаликда ҳам тайёрлашарди. Бу икки актёр биргаликда ижро этган саҳналар эса яна ҳам қизиқарли ва бетакрор бўлар эди. Масалан, Гоголнинг «Ревизор» асаридаги М. Мироқилов ижросидаги Бобчинский, С. Воҳидов ижросидаги Добчинский образлари спектаклни бадиий юксакликка кўтаришда катта роль ўйнаган.

С. Воҳидов юмористик характердаги роллар билан биргаликда жиддий ролларни ҳам маҳорат билан ижро этди. З. Саид ва Н. Сафаровнинг «Тарих тилга кирди» асаридаги Хўжаев, У. Исмоиловнинг «Рустам» асаридаги Бойвачча, Шекспирнинг «Ҳамлет» асаридаги Гилденштейн ва шу каби қатор образлар ўзбек саҳнасида маълум даражада янгилик бўлиб қолди. Актёр саҳнада ўсди, бой тажриба тўплади. У «Ҳамлет» саҳнага чиққан кунларни шундай хотирлайди:

— Ҳамза номидаги театрда «Ҳамлет» саҳналаштирилганда гўё байрам бўлиб кетди. Бу асарни қаторасига 8 кун қўйдик. Ҳукуматимиз раҳбарлари — Акмал Икромов, Файзулла Хўжаев, Йўлдош Охунбобоев спектаклимизга тўрт марта қайта-қайта келишганига ўзим гувоҳ бўлдим. Театрнинг йўлаклари ҳам томошабинга тўлиб кетган эди. Ҳозир қалбга яқин, миллий саҳна асарларини ҳам кам кўришади. Театрларимиз қай аҳволга тушиб қолганини шундан ҳам билиш мумкин...

Кейинчалик республикамиз областларида ҳам театрлар ташкил этилди. Уларни кадрлар билан мустаҳкамлаш, оёққа турғазиш зарур эди. 1937 йили С. Воҳидов Қашқадарё областида театр ташкил этиш учун жўнатилди. У Муллатўйчи Тошмуҳамедов номидаги Қашқадарё область музикали драма ва комедия театрини оёққа турғазишда фаоллик кўрсатади. Шу йиллардан С. Воҳидов режиссёрлик фаолиятини ҳам бошлади. У область театрларида Ҳамзанинг «Бой ила хизматчи», К. Яшиннинг «Нурхон», «Гулсара», З. Фатхуллин ва Ш. Саъдулланинг «Ватан ишқи», Ғ. Зафарийнинг «Ҳалима» ва бошқа асарларни муваффақият билан саҳнага қўяди. Улуғ Ватан уруши ва урушдан кейинги тикланиш йилларида Қашқадарё, Самарқанд ва Жиззах областлари театрларининг директори ва бош режиссёри сифатида репертуарни бойитиш, молия-хўжалик фаолиятини яхшилаш борасида катта ишларни амалга оширди.

Саксон ёшдаги саҳнамиз ветерани ҳозир ҳам тиниб-тинчимайди. Катта амалий тажриба эгаси сифатида Ўзбекистон бадиий ҳаваскорлик коллективлари, халқ театрлари конкурслари, кўриклари ва фестивалларини ўтказишда бевосита иштирок этиб келмоқда. Ургут ва Булунғур район халқ театрлари унинг оталиғида. Ҳаваскорлар саҳнасида ҳам С. Воҳидов қатор спектакллар саҳналаштирди, шогирдлар тайёрлади. Самарқанддаги санъат ветеранлари билан талабалар, ўқувчилар, ишчиларнинг учрашувлари усиз ўтмайди. Умрининг 60 йилини театрга бағишлаган ўзбек совет санъатининг жонкуяри — Собир ота Воҳидовга сиҳат-саломатлик, амалга ошираётган хайрли ишларига муваффақиятлар тилаймиз.

Р. РАУПОВ

ИККИ ХАЛҚ ФАРЗАНДИ

Тожик билан ўзбек
Турар икки кўздек.

Бундан бир неча йил бурун қардош Тожикистоннинг Ленинобод шаҳрида область газетасида шу шеърни ўқиган эдим. Қарангки, шоирнинг отини унутибману, аммо у ёзган гўзал байт ҳамон ёдимда. Шоирнинг муваффақияти шу билан ўлчанса керак.

Дарҳақиқат, тожик ва ўзбек халқининг биродарлиги, бирдамлиги, бир жон, бир тан эканлиги ана шу мисраларда ўзининг ёркин ифодасини топган. Бу бирдамлик, ҳамнафаслик кўп ажойиб кишиларимизнинг тақдирида ҳам айнан кўринади. Ана шундай мўътабар зотлардан бири муҳтарама адиба, моҳир таржимон, нозик бадиий дид ва қобилият соҳибаси Кибриё Қаҳҳоровадир.

Кибриё опа билимдон ва адабиётга меҳр-муҳаббат қўйган зиёли оиланинг фарзанди. У кичик ёшидан бошлаб форс-тожик тилида яратилган буюк адабиёт намуналарини ўқиб, ўрганиб таълим олди. У классик шеъриятнинг барча нозокатини, нафосат ва гўзаллигини завқу-шавқ билан ҳис этадиган, мукаммал талқин қилабиладиган ва уни ғоят мароқли равишда тушунтира оладиган бир мутахассис бўлиб етишди. Тожик, ўзбек, рус тилларини чуқур ўрганган адиба ўз фаолиятини ана шу тилларда яратилган классик бадиий ижод маҳсулларини таржима қилмоққа бағишлади. Шу билан бу ижод дурдоналаридан элу юртни баҳраманд этмоққа самарали улушлар қўшди.

Форс-тожик тилида яратилган ибратли ҳикоят ва ривоятларни тўплаб, уларни ўзбек тилига таржима қилиб, нашр этган адиба Кибриё опа Қаҳҳоровадир. Бу тўпламга Убайд Зоконий, Муҳаммад Авсиф, Фахриддин Али Софий, Абдулфарож каби доно мутафаккирлар, пуристеъдод шоирларнинг асарлари жамланган.

Кибриё опа ҳиндистонлик форсий забон шоир ва мутафаккир Мирзо Абдулқодир Бедил асарларининг айрим қисмларини ажойиб талқин қилиб нашр этдирган эди. Мана бир мисол:

Танам зи банди либоси
такаллуф озод аст
Бараҳнаги ба танам
халъати худод аст

Яъни, мен сарпо тамаъида бировга банди бўлмоқни истамайман. Зарбоф тўн тамаъида бировга банда бўлгандан кўра яланғоч бўлиб эркин яшаганим афзалроқдир (К. Қаҳҳорова талқини).

Устод Садриддин Айнийнинг «Эски мактаб» асарини тожик тилидан ўзбек тилига таржима этиб Ўзбекистон китобхонларига етказган киши ҳам Кибриё опа.

Кибриё Қаҳҳорова қаламига мансуб таржималар орасида Л. Н. Толстой, М. Горький, А. Серафимович каби рус классик ёзувчиларининг асарлари бор. Жумладан, Л. Н. Толстойнинг «Много ли человеку земли нужно» деган ҳикоясини Кибриё опа маҳорат билан ўзбекчага таржима қилган. Воқеалар тасвири ғоят аниқ, у шундай лўнда ифодаларда бериладики, китобхон гўё шу ҳодисанинг иштирокчиси, бўлаётган ишларни ўз кўзи билан кўраётгандек туюлади. Мана ҳикоя қаҳрамони Пахомовнинг ўзига ер ажратиб олмоқ учун чиқаётгандаги қилганлари: «... тўнни ечди, камзули устидан белини маҳкам боғлади, этикнинг қўнжини тортиб қўйди, белкуракни хизматкор қўлидан олдию, юришга чоғланди». Бу ерда таржима ўзининг аниқлиги, равшанлиги, жумлаларнинг сиқиқлиги, тасвирнинг яққоллиги билан асл нусханинг худди ўзгинасига айланиб кетган.

Кибриё Қаҳҳорова онгли ҳаётининг асосий бўлагини атоқли ўзбек адиби Абдулла Қаҳҳор билан биргаликда ўтказди. Бу икки вафоли, садоқатли ёр ҳаёти ҳар жиҳатдан таҳсин ва ибратга сазовордир. Улар турмушнинг барча аччиқ-чучукларини бирга тотишди, камол ва заволни биргаликда кечиришди, бири бирига суяниб яшашди, биргаликда ижод қилишди. Ҳамон Кибриё опа ўз турмуш йўлдошининг порлоқ хотирасини азиз тутади, унинг баркамол ижодини халқига тўлалигича етказмоқ йўлида тинмай хизмат қилади. Бу тўғрида К. Қаҳҳорованинг «Чорак аср ҳамнафас» асарида мукаммал ва таъсирли равишда ҳикоя қилинган.

Уларнинг биргаликда қилган ижодининг ёркин намунаси сифатида Л. Н. Толстойнинг «Уруш ва тинчлик» романининг рус тилидан ўзбек тилига қилинган таржимасини кўрсатмоқ мумкин. Бу асарнинг I китобини А. Қаҳҳор таржима қилган, II китоби А. Қаҳҳор ва Кибриё опа томонидан биргаликда таржима этилган. III — IV китобларининг таржимаси эса К. Қаҳҳорова қаламига мансубдир. Н. В. Гоголнинг «Ревизор» комедиясини ҳам Кибриё опа ва А. Қаҳҳор биргалашиб таржима қилишган.

Табиийки, Кибриё опа ўз ижодий фаолиятининг кўп қисмини турмуш йўлдоши А. Қаҳҳор асарларининг нашри ва таржимасига бағишлади.

Жумладан, А. Қаҳҳор асарларининг кўп томли нашрларини тайёрловчи Кибриё Қаҳҳоровадир. Улар олти томдан иборат, сўнг яна беш томдан иборат ҳолда нашрдан чиқди. А. Қаҳҳорнинг «Адабиёт атомдан кучли» сарлавҳали тўпламини, рус тилида босилган «Грант», «Сказка о былом» тўпламларини ҳам тузиб, нашрга тайёрлаган шу киши.

Абдулла Қаҳҳор асарларини ўзбек тилидан тожик тилига таржима қилиб нашрга тайёрлов ишида ҳам Кибриё опа бош-қош бўлмоқда. Чунончи, тожик тилида нашрдан чиқиш арафасида турган А. Қаҳҳорнинг «Сароб», «Муҳаббат», «Олтин Юлдуз» асарлари ҳаммаси Кибриё Қаҳҳорова хизматининг маҳсулидир.

Муҳтарама адиба бир асрнинг уч чорагидан иборат ҳаёт йўлини босиб ўтдилар. Ҳозир ҳам у киши ижод шуури билан тўла. Тошкентнинг қоқ марказида, соя-салқин, кўркам бир бурчагида ташкил топган атоқли ўзбек адиби Абдулла Қаҳҳорнинг уй-музейини ташкил этмоқда. Кибриё опа ташаббускор ташкилотчи. Бу уй-музей адибимиз хотирасини абадийлаштиради. Тошкентнинг мўътабар адабий бўғинларидан бирига айланиб қолади.

Тожик халқининг истеъдодли қизи, ўзбек адибининг садоқатли умр йўлдоши, тожик ва ўзбек маданиятининг бирдамлиги, биродарлигини ўз ижоди билан яна бир бор намойиш этиб келаётган муҳтарама адиба, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган маданият ходими Кибриё Қаҳҳоровани туғилган кунлари билан муборакбод этамиз. Бу мўътабар инсонга узоқ умр, улкан ижодий ютуқлар тилаймиз.

Азиз ҚАЮМОВ,
Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби

ҲАМИД ОЛИМЖОН ЮБИЛЕЙИ

ССCР Ёзувчилар союзи правлениеси секретариати йиғилишида атоқли ўзбек шоири Ҳамид Олимжон таваллудининг 80 йиллигини нишонлаш масаласи кўриб чиқилди. О. Ёқубов, К. Скворцов, Р. Святогор, С. Мадалиевнинг юбилей олди тайёргарлик ишлари ҳақидаги ахборотлари тингланди. СССР Ёзувчилар союзи правлениесининг секретариати атоқли ўзбек шоири, драматурги, публицисти, жамоат арбоби, ўзбек совет адабиётининг асосчиларидан бири Ҳамид Олимжон таваллудининг 80 йиллигига бағишланган тантанали кечани 1989 йил декабрь ойида Союзлар уйининг Колонна залида ўтказишга қарор қилди.

СССР Телевидение ва радиоэшиттириш давлат комитетидан Ҳамид Олимжон ҳаёти ва ижодига бағишланган кўрсатув ҳамда эшиттиришлар уюштириш сўралди. ТАСС, АПН, марказий газеталар редакциялари, шунингдек, адабий газета ва журналлардан Ҳамид Олимжон юбилейига оид материаллар ёритиш илтимос қилинди. Иттифоқдош республикалар Ёзувчилар союзларига Ҳамид Олимжон юбилейини кенг нишонлаш топширилди. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзига қардош республикаларнинг адабиёт газеталари учун Ҳамид Олимжон ҳаёти ва ижоди ҳақида материаллар уюштириб бериш вазифаси юкланди.

«Художественная литература» нашриётидан Ҳамид Олимжоннинг бир жилдлик танланган асарларини планга киритиш сўралди. Шунингдек, «Огонёк» журналидан Ҳамид Олимжон юбилейи муносабати билан унинг танланган шеърлар тўпламини «Огонёк» кутубхонаси» сериясида нашр этишни мўлжаллаш илтимос қилинди.

ШЕЪРИЯТ КЕНГАШИДА

Султон Акбарийнинг репрессия даври қаламга олинган «Унсурлар» достони муҳокам этилди. Муҳокамада Рауф Парфи, Усмон Азимов, Маъруф Жалил, Маҳкам Маҳмудов, Ашурали Аҳмедов, Сафо Очил, Мурод Хидир, Отаёр, Чоршаъм достоннинг ютуқ ва камчиликлари ҳақида сўзладилар. Муаллиф фикрлар юзасидан достонни қайта кўриб чиққач «Шарқ юлдузи» журналида чоп этишга тавсия этилди.

Ўзбекистон Давлат санъат музейида Иркутск рассомларининг кўргазмаси очилди. Кўргазмага ўттиздан ортиқ рассомларнинг асарлари қўйилган.

СУРАТДА: кўргазма залида

Т. КАРИМОВ фотоси

ХЎРЛИК

ЁКИ АЁЛ НЕГА ЭРИНИ ЎЛДИРДИ?

1988 йилнинг 18 октябри кечаси Самарқанд район, Улуғбек қишлоғидаги хонадонларнинг бирида фожиа юз берди. Ойсара Назарова эри Мирзакарим Назаровни ўлдирди. Воқеадан ҳамма ларзага тушди. Одамлар биринчи бор эшитишганда, йўғ-е, деб ёқаларини ушлашди. Ахир у жуда мулойим, қўй оғзидан чўп олмайдиган аёл эди-ку, деганлар ҳам бўлди. Аммо фактдан кўз юмиш қийин. Ойсаранинг ўзи ҳам ўша куни кечаси эрини электр мослама ёрдамида ўлдирганини тан олди. Далилий ашёлар ҳам буни исботлайди.

1989 йилнинг 4 февраль куни Самарқанд район халқ судининг биносида бу иш кўрилди. Суд ҳайъати Ойсара Назаровани Ўзбекистон ССР Жиноят кодексининг 81-моддаси билан айбли деб топди ва беш йилга озодликдан маҳрум этди.

Хўш, шу билан ҳақиқат қарор топдими? Мен шу масалада ким билан гаплашмай, суд қароридан қониқмаганлигини айтишди. Кўпчилик, Ойсара ноҳақ қамалиб кетди, деган фикр билдиришди. Нега? деган савол туғилади. Ахир у қотиллик қилди-ку.

Ҳа, у қотиллик қилди. Нега? Нима учун оддий ўзбек аёли ўз эрини ўлдирди, шунча йил бир ёстиққа бош қўйиб келган умр йўлдошининг жонига қасд қилди, норасида болаларини етим қолдирди? Мен Ойсаранинг редакцияга йўллаган мактубини ўқиганимдаёқ шулар ҳақида ўйладим. Самарқандга боргач ҳам, ким билан гаплашмай шу ҳақда сўрадим ва бунга жавоб топгандек бўлдим.

1981 йилда Ойсара Назарова Бахмал район маиший хизмат уйига ишга киради. Ўзининг меҳнатсеварлиги, айниқса чеварлиги билан кўпчиликнинг ҳурматини қозонди. Ўша кунларнинг бирида у Мирзакарим билан танишиб қолди. Мирзакарим Бахмал районида такси ҳайдовчиси бўлиб ишлар эди. Улар шунчаки дўст бўлишади. Чунки Ойсара шу районнинг Уяс қишлоғида яшовчи бир йигитга унаштириб қўйилган, расм-русумга кўра нон синдириш ва фотиҳа тўйи бўлиб ўтган эди. Орадан кунлар, ойлар ўтади. Ойсара бирдан турмуш қуришдан бош тортади. Сабаби... Мирзакарим уни бир куни алдаб чақириб, номусига тегади. Воқеанинг бундай чапга бурилиб кетишидан Ойсаранинг ота-онаси ташвишга тушиб қоладилар. Бундан ташқари унаштириб қўйилган қиз боланинг бирдан айниб қолиши қишлоқда ҳар хил мишмишлар тарқалишига сабаб бўлади, ота-она оғир аҳволда қолади. Аммо можаро бу билан тугамайди. Қуда томон кетган харажатларни тўлашни талаб қилади. Натижада Ойсаранинг ота-онаси қарз-ҳавола қилиб, собиқ қудасига 3200 сўм пул қайтаради. Мен Ойсараларнинг уйида бўлганимда онаси йиғлаб ҳамон шиферланмаган уйининг томини кўрсатди:

— Отаси шифер олиб қўйган эди. Уларни сотиб, тўй харажатларини тўладик.

Бир қарашда бу воқеанинг қотилликка ҳеч алоқаси йўқдек. Аммо яхшироқ ўйлаб кўрсангиз, тўғридан-тўғри алоқадорлигини сезасиз. Худди шу воқеа Ойсарани доимо оиласида бўлаётган можаролар ҳақида ҳеч кимга, ҳатто ота-онасига ҳам оғиз очмасликка, барча алам, ғам-андуҳларни ичига ютишга мажбур этар эди. У оиласининг тинчи бузилганда кўп марта юрагини онасига ёргиси келар, шу билан бироз дардини енгиллатишни истарди. Аммо ундай қилишга ҳақи йўқ эди. Ота-онаси, ўзинг пиширган ошни ўзинг е, деса нима деган одам бўлади. Чидаши керак, ёруғ кунлар ҳам келиб қолар...

Суд ҳужжатларида, ҳақиқатан ҳам, Мирзакарим Ойсарага шундай йўл билан уйлангани таъкидланган. Аммо кимлардир ҳамон бу фактни инкор этишга ҳаракат қилаяпти. Гўёки иккови бир-бирини яхши кўриб турмуш қуришган, бу ҳақда иккови ҳам 1982 йилда республика прокуратурасидан борган вакилга ёзма кўрсатма беришган эмиш. Тўғри, шундай тушунтириш хати ёзилган. Лекин уни бошқа биров ёзган, Ойсара фақат қўл қўйган. Балки эрта-индин кимдир келиб бизга қўл қўйган бўлса бўлди-да, демак, бу тушунтириш хати Ойсараники дейишлари мумкин. Мен буни инкор этмайман. Аммо тушунтириш хатини нега Ойсаранинг ўзи ёзмади? Саводсизмиди? Йўқ. Ўрта мактабни яхши баҳолар билан тугатган. Бундан ташқари ўша пайтларда Бахмал маиший хизмат уйида талабаларга дарс берар эди. Ахир ўзи ёзиши ва тагига имзо чекиши мумкин эди-ку. Лекин ундай бўлмаган.

Ойсаранинг гапига қараганда, бу тушунтириш хатини Мирзакаримнинг опаси Мамлакат Абдумавлонова олиб келиб қўл қўйдирган. Ўша пайтда Ойсаранинг янги келин эканлигини ҳисобга оладиган бўлсак, унинг бу хатга имзо чекишдан бош тортиши асло мумкин эмаслигини тушуниш осон. Чунки бизда ҳали ўзбекчилик, келинлик ҳаёси, ибоси каби тушунчалар унутилгани йўқ. Унутилмаслиги ҳам керак. Балки қонун бу тушунчалар билан ҳисоблашмас. Аммо замон қонунларни халқчиллаштиришни талаб этаяпти. Қонун ҳар бир халқнинг характери, урф-одатларидан келиб чиқиб тузилмас экан, ҳуқуқ посбонлари хатога йўл қўяверадилар, одамлар ноҳақ жазоланаверадилар.

Мирзакарим билан Ойсара доимо жанжаллашиб яшади десак хато бўлади, албатта. Улар дастлаб яхши, бир-бирини тушуниб яшашди. Мирзакарим тўйдан сўнг бироз ўтгач, Ойсаранинг ишлашига монелик қила бошлади. Опасининг юмушларига қарашиб туришни талаб қилди. Ойсара ишни йиғиштириб, уй юмушларига қарайдиган бўлди. Аста-секин Мирзакарим ўзгара бошлади. Ойсара билан тез-тез жанжаллашадиган одат чиқарди. Шу орада улар учта фарзандли бўлишди. Ойсара чидади. Фарзандларини деб ҳамма хўрликларга чидади.

ИНСОН, АХЛОҚ ВА ҚОНУН

Улар 1985 йилда Самарқандга кўчиб келишди. Ойсара бу ерда энди яхши яшармиз, деб умид қилган эди. Аммо умиди пучга чиқди. Мирзакарим таксопаркда ишлар эди. У баъзида кечки сменада ишлаганини, баъзида бошқа баҳоналар билан уйга келмай қоладиган одат чиқарди. Ойсара эрининг бу ишидан гоҳо хафа бўларди, гоҳо эса индамай тишини-тишига қўйиб чидарди. Уйда баъзан нон бўлмай қоларди, Ойсара қўшнилардан пул сўраб чиқарди. Айрим пайтларда қарзини вақтида қайтара олмагани учун уялиб юрарди. Мирзакарим уйга келган кунлари аёли пул сўрарди, аммо пул олиш ўрнига сўкиш эшитарди. Эри доимо сен билан яшамайман, сени ўлдираман дер эди. Бу гапларни мен тўқиётганим йўқ. Воқеани ўрганиш жараёнида аниқланган, тергов ишларида қайд этилган фактлар бу.

О. Назарова Самарқандга кўчиб келгандан сўнг ҳам анча вақт ишламаган. 1987 йилнинг ёзида эса райондаги 20-болалар боғчасига ишга киради. Кирқ кунлар ишлагач, Мирзакарим келиб боғча мудири Муҳаббат Сайфиева билан хотинимни ишдан бўшат деб жанжал қилади. М. Сайфиеванинг гапига қараганда, Ойсара бир куни унга баданини кўрсатган. У жуда кўп жойда пичоқ изларини кўрган. Шунинг учун қонунга хилоф бўлса-да, ишдан бўшатиб юборган.

1987 йилнинг бошларида Мирзакарим Назаров Самарқанд шаҳридаги магазинларнинг бирида сотувчи бўлиб ишлайдиган Саодат исмли қиз билан танишгач, оиласи ва болаларини бутунлай унутади.

Саодатнинг судда ва терговда берган кўрсатмасича, ҳақиқатан ҳам, улар 1987 йилнинг бошларида танишишган. Мирзакарим ҳар куни уни ишдан чиқишини пойлаб турган. Унга севги изҳор қилган, уйларига элтиб қўйган. Хотинимни қўйиб юбориб, сенга уйланаман деб ваъда берган. Ҳатто, Саодатларнинг уйларига келиб ўз режасини унинг отасига ҳам айтган. Буни Саодатнинг отаси ҳам судда тасдиқлаган.

Болажоним — мурғак бахтим

Шу ерда битта савол туғилади. Хўш, Мирзакаримнинг хотини ва учта фарзанди борлигини Саодат билармиди? Биларди. Суд ҳужжатлари буни тасдиқлайди. Аммо Саодат буни била туриб ўзи қилаётган ишнинг оқибатини ўйламади. Ҳатто тўй қилишга тайёргарлик кўра бошлади.

«Менинг укам Мирзакарим, ҳақиқатан ҳам, Саодат исмли магазинда ишлайдиган қизга уйланмоқчи бўлиб юрганлигини билардим. Менга доимо укамнинг ўзи, опа мен Ойсара билан яшай олмайман, деб айтар эди. Охирги вақтларда Саодатга уйланаман, тўй қиламиз, деб айтган эди. Шунинг учун мендан 2500 сўм пул сўраган эди. 17 октябрь куни кечқурун укам Мирзакарим келиб мендан 2500 сўм (25 дона 100 сўмлик), пулларини бир нарсага керак, деб олиб кетди. Укам вафот этгач, Саодат келиб 2500 сўм пулини қайтариб берди. Тўй қиламиз деб, Мирзакарим унга берган экан».

Мамлакат АБДУМАВЛОНОВА, (марҳумнинг опаси).

17 декабрь 1988 йил. (Жиноят иши. 388-бет).

Кўриниб турибдики, агар Мирзакарим вафот этмаганда яқин орада Саодатга уйланиши керак эди. Хотини, фарзандлари-чи? Уларни нима қилмоқчи эди?

«16 октябрь куни Мирзакарим ака бизни отамникига олиб борди. Йўлда менга сени ўлдираман, ота-онангдан розилик сўра, деди. Уришга ҳаракат қилди. Аммо болаларим йиғлаб менга тармашиб олгани учун ура олмади. Уйимизга боргач, онам ва синглимга йиғлаб бўлган воқеани айтиб бердим. Кейин тезда яна Самарқандга қайтдик. Йўлда эрим албатта ўлдирса керак деб ўйлаган эдим, аммо болаларим сақлаб қолди...»

(О. Назарованинг редакцияга ёзган тушунтириш хатидан.)

Айримлар, ягона гувоҳ Мирзакарим вафот этган бўлса, Ойсара ҳар хил гапларни айтаверади-да дейиши мумкин. Тўғри. Аммо бундан ташқари ҳам Мирзакарим хотинига пичоқ ўқталгани тўғрисидаги фактлар суд протоколларида қайд этилган.

Мени бир нарса ҳайратга солади. Бир оиланинг инқирозига юз тутиб бораётганини кўпчилик — Ойсаранинг ота-онаси ҳам, Мирзакаримнинг опа-укалари ҳам билган. Лекин олдини олиш тўғрисида ҳеч ким ўйламаган. Бу ерда Саодатнинг ҳам айби катта. Аммо бизнинг қонунларимизда бундай аёлларни қораловчи биронта модда йўқ.

Саодатга ўхшаганлар бировнинг оиласини бузса ҳам, болаларнинг етим бўлиб қолишига сабабчи бўлишса ҳам, уларни ҳеч ким жавобгар қила олмайди. Кейинги йилларда бундай зотларнинг кўпайиб кетишига худди шу жавобгарликнинг йўқлиги сабабчи бўлмаяптимикан?

Саодат ҳозир ҳам ўзини асло гуноҳкор деб ҳисобламайди. Бир онаизорнинг бахтига зомин бўлганини тан олишни истамайди. Бу ўтар дунёда яшаган ҳар бир куним ғанимат деган тушунчали бундай кимсалар, афсуски, кундан-кунга кўпайиб бораяпти.

Яқинда бир судья билан шу масалада суҳбатлашиб қолдим:

— Районимизда ҳар ҳафтада икки, учта ажралиш тўғрисидаги масалани кўриб чиқамиз. Бир-бирига жуда мос ёш оилаларни ажратишга тўғри келади. Ҳаммасига сабаб битта. Ё эр ёки хотин хиёнат йўлига кирган. Умуман ҳозирги ажралишларнинг 60—70 фоизи шу туфайли бўлаяпти, — дейди судья.

Давоми саккизинчи бетда

НОМ

Боши бешинчи бетда

Қабристон. Февралнинг ўрталари, кўклам нафаси ҳам сезилиб қолган. Эшикдан кирганимизда четдаги ҳужрадан миқтигина бир киши чиқди. Салом-аликдан сўнг ўзимизни таништирдик. У киши шу қабристон хизматчиси Жамбул ака экан. Мен гапиролмадим. Пўлатов **«Афғонистонда ўлган йигитнинг»** қабрини кўрсатишни илтимос қилди. Жамбул ака бир зум тараддудланди, сўнгра айтдики **«Қайси бирини! Улар бу ерда саккиз киши...»** Мен жунжикиб кетдим, Пўлатовнинг лаблари қуруқшаб пирпирай бошлади. **«Рассом йигит, — деди у ниҳоят. — Тўрахўжаев. Сирожиддин».** Жамбул ака йўл бошлади, биз эргашдик.

Қабристонга кўклам эрта келади. Ташқарида, шаҳарда қор уюмлари ҳали эриб улгурмаган эрса-да, бу гўшада тупроқ кўпчиб, илк майсалар ниш урган, тепачалар нафас олаётгандай, улар кўтарилиб тушаётган тўшлар бўлиб туюлади. Кўкламлари бевақт хазон бўлганлар ётгани учун шундайдир балки? Сирожиддин бувасининг ёнига қўйилган экан. Ариқ ёқасидаги ўтирғичга ўрнашамиз. Жамбул ака тиловат қилади. Кейин Садриддин ака пайдо бўлади. Бу ерга келишимиздан уни огоҳ этган эдик, уйда ўтиролмай ортимиздан келибди. Қабрдаги оқ мармар лавҳада ёзув...

Лавҳада Сирожиддиннинг сарғиш рангдаги бўртма сурати ҳам ўрнатилган. **«Буни ўртоқлари қилган»,** — дейди Садриддин ака.

Таомилни бажардик ҳисоб, лекин нимадир мени кетгани қўймайди, нимадир қадамларимни чангаллаб тургандай, нимадир... Жамбул акага ўгириламан, миқтигина одам баттар кичрайиб кетгандай туюлади, қақшабон айтаманки, бошқа йигитларнинг қабрини ҳам кўрсатсангиз. У йўл бошлайди, мен эргашаман. Номлар.

Ва мармар лавҳалардан жилмайиб турган, маъсум, маъюс ўсмирлар нима сабабдан бу ерда ётганларини билмоқчидай бизга томон зор-зор термуладилар. Улар суратларда шу қадар маъсум, шу қадар беозор! Улар — табассум бўлиб улгурмаган лаблар, севинчга чоғланиб, шу тахлит мангу сурат бўлиб қолган юзлар, деворлардаги кемтик нонлар — улар, олинмаган суюнчилар, насиб этмаган тўйлару буюрмаган куёвлик сарполари — улар, оналарининг дилида ханжардай занглаган соғинч — улар, улар шу қадар маъсум, шу қадар беозор!

«Буларни қаранг, — дейди ёнимдаги миқтигина одам, — **буларнинг гуноҳи нима! Буларнинг уволи тутмайдими, а!!.»**

Мен буларнинг севгисини, орзу-ҳавасини ёзолмайман, келажакда ҳам ўринлари бўш қолишини битишга қўлим бормайди, мен, масалан, булардан бировининг оилада ўн фарзанд ичида катта бўлганини, ўлиги келганда онаси ақлдан озиб, ҳанузга қадар ўзига келолмай, қолган тўққиз фарзанд ҳам она меҳридан бебаҳра яшаётганини ёзолмайман, яна кўп гапларни ҳам ёзолмайман мен, чунки... чунки буларга қўшилиб мен ҳам ўз ёшлигимга фотиҳа тортганман, буларга қўшилиб мен ҳам ҳалок бўлгандайман!

Кетамиз. Хайрлашамиз-да кетамиз! Гўё йиғи шишага айлангану бўғзимга қадалиб қолгандай, гўёки тишларим остида йиғи эмас, шиша синаётгандай...

●

ХОТИРА.

Бу инсоний туйғу олдидаги инсоний БУРЧ — бировнинг нуридийдаси бўлмиш ўғлоннинг жасадини топшириш, **«Сизнинг ўғлингиз интернационал бурчини бажараётиб қаҳрамонларча ҳалок бўлди»** деган, ҳалигача бирон-бир ота-она мазмун-моҳиятини англаб етмаган қуруқ сўзларни айтиш ва ёки жувонмарг йигитни тупроққа қўйиб, қабрига мармар лавҳа ўрнатиш дегани эмас. **«Қизил Юлдуз» топширилди, бўлди, буёғи бамайлихотир яшайверсак бўлади»,** дегани ҳам эмас. бу. Асло! Аслида, ўша «Қизил Юлдуз», фар- [illegible] **«Ёлғиз ўғлини катта қилган она, ўғли 19 ёшда Афғонистонда ҳалок бўлган волида Минск область ҳарбий комиссариати сиёсий бўлимининг бошлиғи ҳузурига ўғлига ёдгорлик ўрнатишга ёрдам беришни сўраб келадию шу заҳоти дўқ-пўписага дучор бўлади: ўв, нега йиғлаяпсиз, нега ҳаммага ўғлим ҳалок бўлди, деб валдираяпсиз! Бу ҳақда гапириш мумкин эмаслигини наҳотки билмасангиз! Мен тақиқлайман сизга...»**

Белорус ёзувчиси Светлана Алексиевич келтирган бу мисол 37-йиллардан ёки Брежнев давридан ҳам эмас, атиги бир йил олдинги ҳаётдан олинган. Қани энди ўша сиёсий «зийрак» бошлиқ бировнинг фарзандини била туриб ўлимга юборишни ҳам тақиқлаб чиқса эди ва ҳар бир бошлиқ ундан ўрнак олса эди...

Тошкентдаги 81-ўрта мактаб ўқувчилари ўзаро келишиб Чевар кўчасининг 3-гузарини 19 ёшида Афғонистонда ҳалок бўлган Сайдулла Сайдаминов номи билан аташга қарор қиладилар. Кейинчалик мактаб комсомол ташкилоти ва М. Горький номидаги маҳалла комитетининг бу ташаббусини район комсомол комитети ҳамда район ҳарбий кўмиссариати қўллаб-қувватлагач, ҳужжатлар райижроқўмга берилади. Қарор узоқ кутилади. Ниҳоят райижроқўм раисининг ўринбосари қарор қабул қилинганини, ҳатто **«Сайдулла Сайдаминов кўчаси»** деган лавҳалар гузарнинг ҳар иккала бетига ўрнатилганини маълум қилади. Бундан мамнун бўлган ўқувчилар ҳаялламай митинг ўтказишади, митингга кўпчилик — уруш ва меҳнат ветеранлари, маҳалла ёшлари, кашшофлар ва албатта, Сайдулланинг ота-онасию яқинлари қатнашади. Отанинг кўзлари нам, волиданинг сўлғин чеҳрасида шашқатор ёш...

Энди бу ёғини эшитинг.

Бир неча ой ўтгач маълум бўладики, райижроқўм, ҳеч ким ҳеч қачон, ҳеч қандай қарор қабул қилмаган экан, **«Сайдулла Сайдаминов кўчаси»** деган лавҳалар олиб ташланган ва шу билан ушбу масалага нуқта қўйилган! Ташаббускорлар эса **«шунча одамнинг, аввалambор ота-онанинг кўзига қандай қараймиз»** дебон изза бўлиб қолаберганлар...

Мана сизга «ўлганнинг устига тепиш»нинг расмий (ваҳший деса ҳам бўлади) намунаси! Мана сизга инсон хотирасини эъзозлаш! Фарзанди нобуд бўлган оилани таҳқирлашнинг олий даражадаги тубан кўриниши!

Кўчага фарзандининг номи қўйилиши билан ота-она дилидан фарзанд доғини кетказиб бўлмайди, лекин... «Взгляд» телекўрсатувида айтилганидек **«бу йигитлар Афғонистонга ўз ихтиёрлари билан борганлари йўқ-ку!!».**

Садриддин ака ҳам ўғлининг номи учун, номи хас янглиғ унутилиб кетмаслиги учун кўп югурди, ҳозир ҳам югуряпти. Ҳар турли ташкилотларга, идоралару кабинетларга қатнайвериб, ҳамдардликни ҳам, таъна-дашномларни ҳам кўп эшитди. Ўғлининг хотирасини абадийлаштириш масаласида борганида мингбошилардан бири унга, масалан, шу тахлит жавоб берган: **«Бизни тўғри тушунинг. Афғонистонда ўлганлар жуда кўп. Ҳамма кўчаларга уларнинг номини беролмаймиз».**

Ҳолбуки, Тошкентда номи ўзгартирилиши лозим бўлган «Озёрная», «Парашютная», бир машина зўрға буриладиган «Корабль Востока» сингари кўчалар ҳам жуда кўп! Ҳолбуки, югураётган фақат Садриддин ака эмас, юзлаб ота-оналар ўз фарзандларининг номи ҳеч нарсадан ҳеч [illegible] Сирожиддин-ку рассом эди — ундан суратлар қолди. У волейболчи эди — энди унинг хотирасига спорт мусобақалари ўтказилмоқда, унинг номида совринлар, дипломлар таъсис этилган. Лекин, бошқалар-чи?.. Уларнинг хотирасини абадийлаштиришдек эзгу, инсоний ишни нега, масалан, республика рассомлар союзи бошлаб бермаслиги керак? Нега, масалан, Афғонистонда ҳалок бўлганларнинг суратларини чизиб, жамлаб яхлит альбом сифатида чиқариш мумкин эмас? Бу ишга ёзувчилар жалб этилса, суратлар ёнига бериладиган икки оғиз дардли ҳаққоний сўз масаласи ҳам ҳал бўлади қолади.

Сирожиддиннинг хатлари билан танишаётганда унинг комсомол билетига ҳам кўзим тушувди. Демоқчиманки, афғонда ҳалок бўлганларнинг деярли ҳаммаси комсомоллар эди. Демоқчиманки, уларнинг хотираси олдидаги жавобгарлик, аввалambор Ўзбекистон комсомоли Марказқўмининг зиммасига тушади. Демоқчиманки, **ота-оналар, фарзанд доғи етмагандай фарзанд номи учун ҳам доғ бўлиб юрмасинлар,** яъни уларнинг дардига малҳам бўладирган, уларга таскин берадирган нимадир қилмоқ керак! Нима?

АВВАЛАМБОР, шаҳарнинг энг сўлим жойини шу йигитлар хотирасига бахш этиш керак! Энг зўр мусаввирлару ҳайкалтарошлар, меъморлару муҳандислар, шоир-ёзувчиларни жалб этиб, мемориал ёдгорлик лойиҳаларини яратиш, буларни кенг жамоатчилик назаридан ўтказиб, маъқул бўлганини эса зудлик билан ўрнатиш керак. Маблағ тўплаш эса муаммо эмас. Хайрия эълон қилинса бўлгани. Ва бу ёдгорлик теварагига гуллар ўтказиш керак. Гуллар, гуллар, жуда кўп алвон гуллар! Унинг мармар деворларига қурбон бўлган йигитларнинг номларини, ёшларини (биронта ном тушиб қолмасин!) мангу дарж этиш керак ва пойига эса энди **«Ҳеч ким, ҳеч нарса, ҳеч қачон унутилмайди»** деб эмас, **«Бу гуноҳ ҳеч қачон, ҳеч бир даврда такрорланмаслиги керак!»** деган сўзларни битмоқ керак ва бу сўзларга нур уламоқ керак, токи улар кечалари ҳам шуъла сочиб, давлат миқёсидаги узоқни кўролмасликдан ҳар доим эҳтиёт бўлишни огоҳлантириб турсинлар. Ва бу ёдгорлик кечалари зору танҳо қолмаслиги учун унинг қаъридан куйлар таралиб турмоғи керак. Мунглуғ, мангу куйлар.

●

РЕДАКЦИЯДАН:

Азиз газетхон!

Ушбу мақолада кўпчиликнинг тили ва дилида юрган жуда муҳим масалалар билан танишдингиз. Дарҳақиқат, энг гуллаган ёшлик чоғида Ватанидан олисда ҳалок бўлган юртдошларимиз хотирасини абадийлаштириш бизнинг виждоний бурчимиздир. Шу мақсадда хотира ёдгорлигини бунёд этишга тайёргарликни бугунданоқ бошлашимиз лозим. Бунинг учун, аввало, республика Архитекторлар союзи ёдгорлик лойиҳаси учун конкурс эълон қилса, Ўзбекистон Комсомоли Марказий Комитети эса бу қутлуғ иш билан боғлиқ тадбирларни бевосита ўз зиммасига олса мақсадга мувофиқ бўлур эди. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси ҳам шу хайрли ишга ўз улушини қўшиш ниятида сиз муҳтарам газетхонларга мурожаат қилади: ҳанузгача Афғонистонда ҳалок бўлган юртдошларимизнинг аниқ рўйхати ҳеч бир жойда ошкора эълон қилинмаган. Гарчи бу — дилни тирнайдиган мурожаат бўлса-да, буни ўтинч маъносида қабул қилишингизни сўраймиз, яъни бу урушда ҳалок бўлган ўғлонларнинг рўйхатини тузишда бизга ёрдам беринг. Улар ҳақидаги маълумотларни (туғилган ва ҳалок бўлган йили, хизматга чақирилган вақти, касби ва маълумоти) — «Ёдномага» деб ёзиб юборишингизни сўраймиз. Республика ҳарбий комиссариати ҳам шу ишга бош қўшади, деган умиддамиз.

ЁШ ИЖРОЧИЛАР КОНКУРСИ

Ёш ижрочиларнинг яқинда бўлиб ўтган кўрик-конкурси М. Қориёқубов номи билан аталди. Унинг I тури январь ойида, II тури эса февралда бўлиб ўтди. Якунловчи III тури 27—30 март кунлари ўтказилди.

Якунловчи тур Глиэр номидаги республика мактаб-интернатида ўтди. Охирги турда 126 ёш ижрочи қатнашди. Улар қашқар рубоби, афғон рубоби, чанг, ғижжак, най, сурнай, танбур, дутор, бас каби чолғу [illegible] композиторларининг асарларини, ўзбек халқ куйларини ижро этдилар. Конкурс музика мактабларидаги талабалари маҳорат борасида яхши ютуқларни қўлга киритаётганини кўрсатди.

М. Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясининг профессори А. Одилов раҳбарлигидаги жюри ҳайъати ижрочилар маҳоратини баҳолади. Жюри музика мактабларида кейинги пайтларда камайиб кетган сурнай, най, танбур, дутор, бас синфлари яна тиклангани, бу борада яхши ижрочилар етишаётганини таъкидлади.

Кўрик-конкурс бундан буён ҳар 3 йилда бир ўтказиб турилади.

М. ЮНУСОВА

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси, СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар союзининг аъзоси Келди Қодировга онаси **Ҳикматой ЭРНАЗАРОВА** вафот этганлиги муносабати билан чуқур ҳамдардлик билдиради.

КУРАШИШНИ ЎРГАНАЙЛИК!

Ҳаёт — курашлар ва курашчалардан иборат. Ҳеч нарса курашсиз, жангсиз, ҳарбий ҳийласиз, салб юришларисиз қўлга киритилмайди.

Автобусга чиқмоқчимисиз, чиқаноғингиз қуролга айлансин, туртинг, суринг, итаринг. Бўшашманг, акс ҳолда, «Қора полвонга» бораман деганингиз бир пул, суриб итариб Олабуқага олиб бориб қўйишади.

Овқатланмоқчисиз? Хўш? Топган пиёлангизни столнинг устига қўйиб, чойнак қидирманг, пиёлангизни етаклаб кетишади. Яхшиси, ҳаммаси ўзингиз билан бўлсин: бошингизда — ош, тишингизда —нон, қўлингизда — чойнак, пиёла, қошиқ, ўтирадиган стулингизни оёғингиз билан суриб юрасиз.

Магазиндан «ул-бул», айтайлик кир совун олмоқчисиз. Бу, умуман бошқача ҳарбий ҳийла талаб қиладиган иш. Ё, қанқайиб олинг, шундай қанқайингки, қовоғу қошингизда қиров кўриниб кетсин. Кўрган одам бу бирорта каттакон экан деб ўйласин, шарти шуки, қанча кичкина каттаконни ўйнаётган бўлсангиз шунчалик кўпроқ қанқаясиз!.. Нима? Буям тўғри, бунчалик қанқайиш сизу биздек оддий одамларнинг қўлидан келавермайди. Шунинг учун, иккинчи хил ҳийлани қўлланг. Буниси илжайиб саломлашишдан бошланади. Шунақа саломлашиш керакки, пештахта деган баррикаданинг ортида турган умумий рақибимиз сизни «бу — бизникилардан», деб ўйласин. Сўнгра қисқа суҳбат давомида бир неча марта Аллакимовнинг фамилиясини тилга оласиз. Қайси бир хонлардан — Гуляхон, Диляхон, Раънохонлардан салом айтинг... Тортинманг, чўчиманг, айтаверинг, барибир ҳозирги одамларнинг танишлари орасида ё Гуля бор, ё Диля, ё Раъно бор. Хуллас, муродингиз — ҳосил бўлади, мушкулингиз — кушод, сотувчи бўшашади, лақмалик қилиб, орзуингиздаги ноёб молни — кир совунни олиб беради. Шунчаликмасдир, дейсизми? Э, сиз уларнинг совунига кир ювмабсиз!

Хуллас, қайси бирини айтай, заҳматкаш замондошим! Ҳаммасининг йўли бор — самолётга билет олишдан тортиб, ўғилни институтга жойлаштиришгача, касалхонадан битта жой ундиришдан тортиб курортга бепул йўлланмани пулга сотиб олишгача — ҳаммасининг ўз кураш услуби бор. Бир келасиз, тажриба алмашамиз.

Ҳаёт — курашлар ва курашчалардан иборат. Афсуски, очиқ-кўнгил меҳнаткашларимиз ушбу ибтидоий ҳақиқатни ҳамон англашмаётибди. Англаганлари ҳам аксар ўринларда ўзларининг курашга мутлақо ва умуман тайёр эмасликларини фош қилиб қўймоқдалар.

Жилла қурса, бу йилги августни — болаларни янги ўқув йилига тайёрлаш даврини олинг. Олдиларида шундай масъулиятлик, мураккаб вазифа турибди, одамларимиз эса курашнинг турли усулларини қўллаб, ақл билан ишга киришишнинг ўрнига бозорма-бозор, шаҳарма-шаҳар кезиб пойабзал эскитиб юришибди — наманганликлар Фарғонада кезишади, фарғоналиклар Андижонда, андижонликлар Наманганда:

— Мактаб формаси борми?

— Тугади.

— Фартуклар-чи?

— Йўқ.

— Жон сингил! — соддаликни қаранг. Шундоқ оддий сўз билан мустаҳкам қўрғонни эгаллаб бўлдарканми! — Сиздан ва бутун савдо министрлигининг атрофидан ўргилиб кетай. Иккита галстук топиб беринг!

— Йўқ!

Кўрдингизми, ҳаммаёқда рақибларимизнинг юз фоизлик ва узил-кесил ғалабаси. Вазиятнинг мушкуллигидан довдираш ҳоллари ҳам кузатилади. Наманагандаги «Дўстлик» бозорида икки харидор анқонинг уруғидан ясалган портфелнинг икки томонидан ушлаб тортишаётганининг устидан чиқдик.

— Меники қўйвор, — дейишарди иккала харидор ҳам. Учинчи харидор:

— Талашманглар, иккалангизга бўлиб бераман, — деган эди, жанжалкашлар унга ташланиб кетишди. Портфелни тўртинчи киши олиб кетди.

Нима бўлди оқибат? Оқибат шу бўлдики, охирида ҳамма ўз ишини ташлаб, бутун вақтини, кучини боламга дафтар топай, кундалик топай, деган ҳаракатга сафарбар қилди.

Шунинг учун айтаман-да, курашишни билиш керак эди!

Йўқ, аслида-ку. Қани энди, ҳамма нарса курашсиз топилса. Ҳамма нарса десак шаккоклик қилган бўламиз-у, буям бир орзу-да, орзу қилсанг, айбламаймиз дейишади-ку... Қани энди, ўзинг тер тўкиб топган пулингга хоҳлаган нарсангни олиб кийсанг, кийдирсанг, есанг, едирсанг. Қани энди, хоҳлаган жойингга бориб дам олсанг-у, меҳмонхона ходимлари сени иззат-икром билан кутиб олишса — ахир бу меҳмонхоналар биз учун қурилганми! Қани энди, бирор жойинг оғриб қолса, энг замонавий ускуналар, дориларга бой энг тоза касалхонага бориб ётсанг-у, софдил ва малакали врачларимиз муолажа қилса. Қани энди, тақсимот ҳаммага баравар бўлса, ниҳоят, ноёб китоб келса аввал каттароқ жойга, гўшт, сариёғ аввал катта жойда ишлаётганларга, шаҳар марказидаги уйлар фақат катталарга деган гаплар йўқолса! Қани энди, катталар оддий меҳнаткашлар билан бир уйда, қўшни квартирада, ҳамташвиш, ҳаммаслаҳат яшашса! Қани энди, ноёб мол деган сўз луғатларимиздан ўчирилса умуман!

А? Жудаям ошириб юбордимми? Узр, узр. Хўп бўлади. Биламан. биламан, агар ҳамма нарса жўнгина топилаверса, семириб кетамиз биз, саодатдан масрур бўлиб, ҳушёрликни йўқотамиз. Ҳай-ҳай, худо кўрсатмасин!

Шунинг учун бу ишларнинг ҳаммаси атайин қилинаётир! Август келганда мактабга зарур буюмларни атайин пештахтага чиқармаслик керак. Қишга яқин қолганда пальтоларни, иссиқ кийимларни беркитиб ташлаш керак. Энг зарур дориларни йўқотиб юбориш керак. Шунча кийим, буюм, озиқ-овқат, турар жой, хушмуомалалик, тўғри сўзлилик ноёб бўлгани биз учун — оз, вақти-вақти билан лампочка, кир совун, соқол оладиган писка, гугуртга ўхшаган нарсаларни ҳам ноёб мол даражасига кўтариш керак!

Ана шунда биз ҳамиша нормада бўламиз, қанча олис масофага марафон усулида югурсак ҳам чарчамаймиз, энг баланд ғовлардан ҳам бемалол сакраб ўтадиган, энг маккор, энг қўрқинчли душманни ҳам даф қиладиган диловар бўламиз!

Ҳозирча эса... Кимнинг боласи у йиғлаётган? Эгнига йўқ формани кийдиринг, йўқ сумкага йўқ дафтарни, йўқ кундаликни солинг, жўнатинг уни бор мактабга!

Лутфулла МАҲМУДОВ

ЎЗИМ ЎҚИЙМАН

АКАНИНГ НАСИҲАТИ

Катта турганда, укам,
Оч қолсанг ҳам, жим
тургин.
Қўлингдаги қайлани
Ея қолай, тез бергин.

БОҒЧА ОПА

Боғча опа
Сожида.
Жаҳли ёмон,
Тез жуда.
Қоши-қовоқ
Осилган.
Чақиб олар
Гап билан.
Комиссия
Келса-чи,
Камчиликни
Сўрса-чи —
Кулиб туриб
Бамаъни
Эркалатар
Ҳаммани.

ШАР

Пуфлайвериб
Шарни НУР.
Шиширмоққа
Берди зўр.
Тугаб шарнинг
Тоқати.
Қўйворди сўнг
Тарсаки.

ЁРДАМ

Масалани ечолмай
Боши қотар Ҳалимни.
Ёрдамга у чақирди
Партадоши Салимни.
«Ечардим-у мисолни
Бошим оғрир негадир.
Сен айтиб тур, мен ёзай.
Ўртоқсан-ку, ёрдам бер».

МАСТ ПАШША

Томоғим оғриганда
Ойим роса қўрққанди.
Пахтага спирт қуйиб
Томоғимга суртганди.
Пахта бўлагин ойим
Сўнг қўйганди бир четга
Бир пашша келиб қўнди,
Ўхшаб Қўлдош сурбетга.
Шимиб роса спиртни
Сархуш бўлиб олди у.
Учишга йўқ мадори
Қимир этмай қолди у.
Учиб кетди, ҳар қалай,
Чертган эдим бармоқ-ла.
Гандираклаб дадамдай
Ўзин урар ҳар ёққа...

Уроз ҲАЙДАРОВ

ХАНДАЛАР

— Биласанми, дўстим, хотинимнинг хотираси жуда ёмон.
— Нима, ҳамма нарсани эсдан чиқариб қўядими?
— Аксинча, ҳамма нарса эсида туради.

●

— Мени ҳеч нарсани тушунмайди, аҳмоқ, демоқчимисиз?
— Йўқ, нега энди, мен одатда биринчи таассуротга қараб дарров, хулоса чиқармайман.

●

— Мен кеча қўшнимни ўлимдан сақлаб қолдим.
— Йўғ-е, қандай қилиб?
— Скрипкада машқ қилаётганимда жон аччиғида: «Агар ҳозироқ чалишни бас қилмасангиз, мен ёрилиб ўламан», — деди. Мен дарҳол чалишни тўхтатдим.

●

— Агар ҳозир шу ширгуручни охиригача еб қўймасанг... Бўри келиб Қизил шапкачага ўхшаб сени еб қўяди.
— Бувижон, бўри аввал қизил шапкачанинг бувисини еган-ку!

●

— Доктор, хотинимнинг овози бўғилиб қолди. Нима қилсам экан?
— Бугун уйга ярим кечада қайтинг...

Туҳфа НАЗАРОВА

Рассом И. ЖИЯНОВ

Нурилло ОСТОНОВ

МИЁВМИРЗА

Миёвмирза шаҳарнинг
Энг бош мирзаси.
Энг бош маҳкамаларда
Ўтар арзаси.

Олийжанаб мушуклар
Келишар сўраб.
Қўлтиғига у-буни
Беришар ўраб.

Қўли-қўлига тегмас
Миёвмирзанинг
Фойдаси кўп эрур у
Битган арзанинг.

Битиб берар бирига
«Миёвланиш» деб.
Бирига сўз жуфтлайди
«Миёв таниш...» деб

Бирнинг аризаси
«Миёвла!» бўлар.
Барининг аризаси
«Миёв...»га тўлар.

Айтган гапи ўтади
Миёвмирзанинг
«Миёвлансин!» деб битар
Баъзан арзани

Баҳор пайти томларда
Ширин миёвлаб
Юрар Миёвмирзадан
Мамнун куёвлар.

Миёвмирза шаҳарнинг
Энг бош мирзаси —
Ишқ бобида ҳам ўтар
Ёзган арзаси...

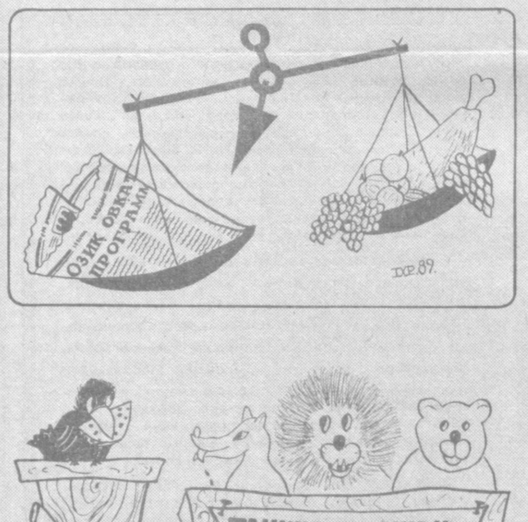

Рассом Т. ҲАЙДАРОВ

УМРБОҚИЙ ЛАТИФАЛАР

Хўжа Насриддин бир куни ошхонадан овқатга тўйиб, пулини тўламай, қошиғу косасини ҳам қўйнига тиқиб олиб кетибди. Эртасига ўша ердан ўтиб бораётганда, ошпаз тўхтатиб:

— Хўжа ака, кеча овқатланиб, пулини тўламай кетибсиз, — дейди.

Шунда устоз:

— Рост,овқатландим, мундоқ қарасам, чўнтакда ҳеч вақо йўқ. «Шу бечоранинг ҳақи бўйнимда қолмасин» деб, коса билан қошиғингизни бозорга олиб кетган эдим. Сотиб пулини олиб келдим, мана, овқат пули, — дебди. Пулни халтачадан чиқариб: — Мен зиқна одам эмасман, ошпаз, билиб қўй! — деб ўз йўлига кетибди...

●

Бир йўловчи мачитнинг минорасини кўрсатиб:

— Бу нима? — дебди.

Унга Хўжа Насриддин:

— Бир қудуққа ит тушиб кетган эди. Қудуқнинг сувини ҳалоллаш учун сувини чиқариб ташлаб, ўзини тўнкариб қуритиб қўйибмиз, —деб жавоб қилган экан.

●

Бир прокурорнинг сигири Хўжа Насриддининг экинини еб қўйибди. Хўжа ака прокурорнинг ўзига бориб:

— Прокурор ака, агар бировнинг сигири иккинчи бировнинг экинини еб қўйса, бунинг ҳукми нима бўлади? — деб сўрабди.

Прокурор ёстиқдек келадиган жиноят кодекси китобини қўлга олиб очибди-да:

— Сигирнинг эгаси қонун бўйича юлинган экиннинг ҳақини тўлайди, — дебди.

— Ундай бўлса, сиз экиннинг ҳақини тўланг, сизнинг сигирингиз бизнинг экинни еб қўйибди.

— Ие, шундай демайсизми?! — деб прокурор ўйланиб туриб, жиноят кодекси китобини бошқатдан қўлга олиб, бошқа варағини очиб қарай бошлабди.

Шунда Хўжа Насриддин:

— Изламай қўя қолинг, тақсир, сизнинг сигирингиз менинг экинимни егунча қўлингиздаги қонун китобини еса бўлмасмиди?! — деб, қўл силтаб кетган экан.

●

Бир куни юрт йиғилиб Хўжа Насриддиндан ҳангома сўрабди:

— Хўжа ака, халқнинг раҳбарлари билан қассобнинг орасида қандай фарқ бор?

Хўжа Насриддин шундай жавоб қилибди:

— Қассоб аввал ўлдириб, кейин терисини шилади, раҳбарлар халқнинг аввал терисини шилиб, охири ўлдиради...

●

Бир куни тун ярмида Хўжа ака ухлаб ётган аёлини уйғотиб:

— Хаёлимга шеър келди,— дейди. Аёли истар-истамас ўрнидан туриб, шам ёқиб берибди. Шунда устоз қўлига қалам, қоғоз олиб:

Оқ қоғоз, қора сиёҳ,
Қизил олма, кўк япроқ,
деб ёзибди-да, ширин қимтиниб, яна қайтиб ётибди.

●

Бир куни Хўжа Насриддин хотинига:

— Тирикдан ўлганнинг куни яхши, — дебди. — Ўликка роҳат: ётаверади, дефолияцияда иш қилмайди, пахта экмайди, хотини билан минғирлашмайди, чивин чақмайди, овқат егиси келмайди...

Шундай деб, Хўжа ака ўлишга қарор қилибди — кўзини чирт юмиб, чўзилиб ётибди. Хотини ҳам чин экан деб, танасини ювиб, кафанга ўраб, қабристонга келтириб, эски бир гўрга кўмиб кетади. Кафан калтароқ эканми, оёғи яланғоч қолибди. Хўжа ака ўгирилиб қараса, қабрга сув сизиб ўтаяпти.

— Қўй, бу совуқ гўрга оёқяланг ётсам, тумов тегиб қолар, кейин бир ой чучкириб юраманми, ревматизм бўлиб қолсам, қиёматгача қақшаб ётади, — деб қабрни туртиб-суртиб чиқиб уйига жўнабди...

●

Биров Хўжа акадан:

— Айтинг-чи, кўкда қанча юлдуз бор? — деб сўрайди.

Шунда Хўжа ака бироз ўйланиб:

— Худога аён, буни ўзим ҳам кўпдан буён ният қилиб юрибман. Фақат бир томони ўйлантириб турибди. Юлдузларни ерда туриб санаб бўлмайди, осмонга чиқиш керак. Кундузи чиқишга қўлим тегмади, тунда қоронғуда адашиб кетаманми, деб қўрқаман, — деган экан.

К. ҲАКИМОВ тўплаган

ХЎРЛИК

Боши еттинчи бетда

Унинг гапида жон бор. Ўзингиз ҳисоблаб кўринг. Агар ўртача бир йилда битта районда юзта оила бузилса, шуларнинг олтмиштаси хиёнат туфайли содир бўлаяпти. Ҳар оилада ўртача иккитадан фарзанд бўлса, 120 гўдак тирик етимга айланаяпти. Республикамизда бир юзу элликка яқин район борлигини ҳисобга олсак, йилига 18 минг бола ё отасиз, ёки онасиз қолаяпти. Ўн саккиз минг бола кимгадир зор бўлиб ўсаяпти. Йилдан-йилга республикамизда болалар уйларининг кўпайиб бораётгани ҳам шундан эмасмикан?

Ойсара Назарова Самарқанд районидаги 20-болалар боғчасидан зўрлаб бўшатиб олингандан сўнг анча пайт ишламай юрди. Бу вақтда оилада қандай жанжал бўлгани-ю, бошига қандай ташвишлар тушганини фақат Ойсаранинг ўзи билади. У узоқ тортишувлардан сўнг 1988 йилнинг бошларида район марказидаги 27-болалар боғчасига ишга киради. Чунки улар бу пайтга келиб Мирзакаримнинг опасини уйидан кўчиб кетган, район марказидан ижарага квартира олиб яшаётган эди. Мирзакарим уйга кам келар, болаларнинг ейишига ҳеч нарса йўқ эди.

Мен 27-болалар боғчасида бўлганимда, ҳеч ким Ойсаранинг шаънига бирор оғиз ёмон сўз айтмади. Қизлар бири қўйиб бири Ойсаранинг ўша пайтлардаги аҳволини тушунтира кетди:

Дилшода КАРИМОВА: — Ойсара опа уч боласи билан бизникида турар эди. Эри оиласига умуман қарамасди.

Ҳафиза ФАЙЗИЕВА: — Мен Ойсара билан қўшни эдим. Жуда ночор яшарди. Илгари эри қарамай қўйгани, калтаклаши ҳақида ҳеч нарса демасди. Кўпинча юзлари кўкариб келарди. Лекин яширарди. Бир куни эри таксида келиб Ойсарага, опам юкларингни ташқарига чиқариб ташлабди, квартира топиб олиб кел, дедида қайтиб кетди. Кейин завхозимиз бориб юкларни ортиб келди, биз ўзимиз туширишга ёрдамлашдик. Шундан сўнг у эри оиласига қарамай қўйганини айтадиган бўлди.

Бир куни қўшнимиз ёниб кетди. Ҳаммамиз чопиб бордик. Қайтиб келаётиб, Ойсара мен ҳам ўзимни ёқиб ўлдираман, беш литр бензин яшириб қўйибман, деди. Мен тўкиб ташланг, болаларингизга ачинмайсизми, деб уришдим.

Мавлуда АҲМЕДОВА: — Бир куни Ойсаранинг уйида ейишга ҳеч нарсаси қолмапти. Кейин уйига битта хат қолдириб, болалари ва ўзини поезд тагига ташламоқчи бўлиб поезд йўлига чиқибди. Аммо болаларига раҳми келиб, бу ишни қила олмабди. Буни менга ўзи айтиб берганди.

Умуман, боғчанинг барча ходимлари Ойсара доимо қийналиб яшаганини, бозор-ўчар билан ҳам доимо ўзи шуғулланганини айтди. Бундан ташқари Ойсара доимо улардан қарз сўраб турган. Бу фактлар Мирзакарим, ҳақиқатан ҳам оиласини ташлаб қўйганини, бутунлай Саодат билан бўлиб болаларини ҳам унутиб юборганининг исботи эмасми? Жиноий ишнинг 255, 256, 257-бетларидаги учта хат ҳам боғча ходимларининг гаплари тўғри эканлигига гувоҳ бўла олади.

БИРИНЧИ ХАТ:

«Мирзакарим ака, мени ва болаларимни изласангиз поезд йўлдан топасиз. Мен бу йўқсизликка бошқа чидай олмайман. Битта нонга зор бўлиб етти йил яшадим. Энди бардошим тугади. Ўлсам ҳам уч боламни ҳеч кимга бермайман. У дунёга ҳам олиб кетаман».

ИККИНЧИ ХАТ:

«Мирзакарим ака, байрам кунлари ҳам келмадингиз. Илтимос, жуда бўлмаса болалар учун керакли нарсани, яъни озиқ-овқатни олиб бериб кетинг. Чунки уйда ейишга нондан бошқа ҳеч нарса йўқ.
8 октябрь 1988 йил».

УЧИНЧИ ХАТ:

«Мирзакарим ака, Хондамирнинг мазаси бўлмай қолди. Унинг устига 8 октябрь куни ҳам бордим, лекин бир келдингиз-у, яна келмай кетдингиз. Ахир мени ўйламасангиз, болаларингизни ўйланг. Уйда на пул, на ейишга нондан бошқа ҳеч нарса йўқ. Илтимос, бир келиб кетинг.
13 октябрь, 1988 йил».

Шу хатларни ҳаяжонсиз ўқиш мумкинми? Мен бу хатларни ўқиганимда, рости юрагимнинг бир ери узилиб кетгандек бўлди. Аммо Мирзакарим бу хатларни очиб ўқиб ҳам кўрмаган.

«Бир куни ўттиз ёшлардаги аёл келди. Мирзакаримни сўради. Маршрутда эканлигини айтдим. Унда шу қоғозни бериб қўйинг, деб қўлимга конверт узатди. Сиз кимсиз, деб сўрадим. Хотиниман деди. Мирзакарим келгач, конвертни бердим. У конвертни очиб ҳам кўрмади. Фақат менга қараб, икки кун уйда бўлмагандим, деб кулиб қўйди».

(Самарқанддаги 4-такси паркининг диспетчери Анаид Осипова билан суҳбатдан.)

Самарқанддан қайтгач, бир неча кун ўйланиб юрдим. Менга бир савол сира тинчлик бермасди. Нега Ойсара эри билан ажралиб кетмай қотиллик қилди? Мен бу савол билан район суди раиси А. Шукуровга ҳам, тергов ишларини олиб борган терговчи А. Юсуповга ҳам мурожаат қилгандим. Аммо жўяли жавоб эшитмадим. Аксинча улар ҳам Ойсара эрини ўлдириш ўрнига, ажралиб кетиши керак эди деган фикр билдиришди. Тўғри, лекин барибир у ажралиб кетмаган, аксинча эрининг қотилига айланган. Назаримда терговда ҳам, судда ҳам шу фактга кўпроқ эътибор берилиши керак эди. Аёл узоқ йиллар давомида хўрланиб келади-ю, лекин эрини ташлаб кета олмайди. Нега? Шу саволга жавоб излаб аёллар колониясига бордим. Аёллар колониясида Ойсара билан суҳбатлашдим. У кўзларини ердан узмайди. Балки қилган иши учун ич-ичидан эзилаётгандир, балки болаларини соғингандир.

— Нима қилган бўлсам, болаларимни деб қилдим, — деди аста бошини кўтариб. — Мени ўлдириб қўйса, болаларим бировнинг қўлида хўр бўлади деб ўйладим. Болаларим бундай сарсон бўлиб қолишини билганимда... Ахир мени саккиз йилдан буён хўрлайди, улар. Сен паст табақадансан дейди. Ота-онам пенсионер бўлса, қишлоқда яшаса, бу паст табақа дегани эмас-ку, ахир.

— Ахир, ундан ажралсангиз бўлмасмиди?

— Эрим мендан ажралишни истамасди. Сабаби, Самарқандда опаси ва поччасининг ҳашаматли уйи бор эди. Мен унга қанча харажат қилинганидан хабардор эдим. Чунки икки йил ишламасдан уйни ремонт қилган усталарга овқат пишириш билан банд бўлганман. Шунинг учун эрим сени қўйиб юбормайман, фақат ўлдириб қутуламан, агар ҳайдаб юборсам, опам билан поччамнинг оёғига болта урасан, дер эди.

— Бу ҳақда сиз судда айтганмисиз?

— Айтганман, лекин эшитишни исташмаган.

Мен бу суҳбатни айнан келтириш билан Ойсаранинг гапи бирдан бир тўғри гап демоқчи эмасман. Балки ростидан ёлғони кўпдир. Аммо бир нарса ҳақиқат. Ойсаранинг икки йил ўша уйда яшагани ҳақиқат.

Мен Самарқанд районида бўлганимда айрим фактларни аниқлаш учун шу хонадонга бордим. Айланиб суҳбат мавзуси шу уйга келди. Шунда Рустам Давронов менга уйнинг ҳамма ҳужжатлари бор, кўрасизми, деб қолди. Ҳужжатлар борлигига шубҳа қилмайман. Лекин мен у ерларга бировларнинг уйини ҳужжатларини текшириш учун эмас, бир бечора аёл излаган ҳақиқатни топишга ёрдам бергани борганман. Ҳақиқатнинг қадри бундай уйларнинг баҳосидан юз чандон қимматроқ туради.

Ойсаранинг ва гувоҳларнинг гапига қараганда, Мирзакарим доимо хотинига сени ўлдираман, Саодатга уйланаман, болаларингни унга чўри қиламан деб келган. Бундай ҳақоратга қандай она дош бера олади, ахир.

Фожиа рўй берган куни ҳам Мирзакарим соат учдан сўнг кечки сменани тугатиб уйига қайтади. Сўнг уни кутиб ўтирган Ойсарага ёмон муносабатда бўлади, унга сени ўлдираман деб, дўқ уради. Болаларингни Саодатга чўри қиламан, деб ҳақоратлайди. Ҳатто уни ўлдириш учун пичоғини ўткирлайди.

«Аям билан дадам уришишди. Кейин дадам пичоқчасини ўткирлади. Аямга сени пичоқ билан ўлдираман, деб айтган эди.
Хондамир НАЗАРОВ».
[Жиноят иши. 202-бет].

«Дадам уйга келганда ҳамиша жанжаллашади. Ўша куни аям билан дадам қаттиқ бақириб уришишди. Шундан биз уйғониб кетдик.
Беҳзод НАЗАРОВ».
[Жиноят иши. 203—204-бетлар].

«Мирза тоғам билан кеннойим уришишганидан уйғониб кетдим. Нима деб уришишганини билмайман. Мирза тоғам пичоғини ўткирлади. Кеннойимга сени ўлдираман, деди».
Аваз, марҳумнинг жияни.
[Жиноят иши 205-бет.].

Шуни ҳам айтиб ўтиш кераккки, болалар марҳумнинг укаси Суннат иштирокида сўралган.

Демак, Мирзакарим Ойсарани ўлдирмоқчи бўлган. Уни урган. 1988 йил 28 октябрь куни қилинган суд-медицина экспертизаси ҳақиқатан ҳам Ойсарага ўша куни тан жароҳати етказилганини тасдиқлайди. Иккови ҳам кечаси билан ухламайди. Ойсарани бир ўй қийнайди: Мени эрим ўлдирса, болаларим нима қилади? Унинг хаёлига шундай фикр келганига ишончим комил. Ахир ўлим билан унинг ораси бир қадам. Мирзакарим пичоғини ўткирлай-ўткирлай бир қадам нарида турибди. Бугун бўлмаса эртага ўлдиради. Болаларни ҳам ўзи айтгандек Саодатга чўри қилар. Бу хаёллар уни сўнгги йўл — қотиллик қилишга мажбур этгандир эҳтимол.

Яна бир гап. Ойсара эрини ўлдирган электр мосламани қаердан олган? Барча уни махсус тайёрланганини таъкидлашди. Ойсара Назарованинг гапига қараганда, уни эри ўша куни сандиқдан олган ва розеткага тиқиб қўйган. Балки у Ойсарани шу йўл билан ўлдирмоқчи бўлгандир?

Хуллас, Ойсара Назарова жиноятининг келиб чиқиш сабаблари қисқача шундай. Тўғрироғи, гувоҳлар, ҳужжатлар, суҳбатлар натижасида пайдо бўлган фикрлар шу.

Энди юқорида тилга олинган Ойсара ноҳақ қамалиб кетди деган фикрга қайтсак. Терговда ҳам, судда ҳам О. Назарова Ўзбекистон ССР Жиноят кодексининг 81-моддаси билан айбланган. Бу моддага биноан жиноят қасддан қилинган бўлиши керак. Аммо воқеалар ривожига эътибор берган бўлсангиз, бу ерда асло қасд йўқ, шунчаки инсоний камситилишга қарши оғир изтиробли кураш бор. Бу эса Ўзбекистон ССР ЖКнинг 82-моддасига тўғри келади. Аммо қонун бўйича жиноятни кучли ҳис-ҳаяжонда қилинган дейиш учун, одамни ларзага соладиган бирон-бир воқеа содир бўлиши ва жиноят шу дақиқанинг ўзида рўй берган бўлиши керак экан. Агар биз Мирзакаримнинг пичоқ ўқталишини одамни ларзага соладиган воқеа десак, Ойсара орадан бир-икки минут ўтмасдан уни ўлдирса 82-модда билан жазоланар экан. Аммо мен бунга мутлақо қўшилмайман. Хўрланган, камситилган, неча йил давомида муттасил таҳқирлаб келинган инсон учтўрт минут ёки ярим соат ичида дарров ўзини босиб оладими? Бунга қодирми?

Дейлик сизни ноҳақдан сўкишди, бўйнингизга сиз қилмаган қатор жиноятларни юклаб партия сафидан ўчиришди. Кучли ҳис-ҳаяжонга тушасизми? Табиий. Аммо ўша ҳаяжонни ярим соатдан сўнг унутиб юбора оласизми? Ишончим комилки, икки суткадан сўнг ҳам ўзингизни босиб ололмайсиз. Қайтанга ноҳақ таҳқирланганингизни ўйлаганингиз сайин, ҳаяжонингиз ортиб боради.

Менинг шахсий фикримча орадан ўтган ярим соат ёки ўн беш минут ҳеч нарсани ҳал қила олмайди. Қайси она ўз фарзандини эрининг жазманига чўри бўлишини хоҳлайди. Муштдек гўдаклигидан одам қилган фарзанди устидан ҳукм чиқариб қўйган эрга қайси аёл яхшилик қилишни истайди.

Майли, жиноят содир бўлган вақт ва эр-хотин жанжали ўртасида анча вақт ўтган, дейлик. Бундай пайтда жиноятчи Ўзбекистон ССР Жиноят кодексининг 81-моддаси билан айбланади. Майли, Ойсара Назаровага қўйилган айб моддасини ҳам тўғри, деб ҳисоблайлик. Лекин суд ҳукм чиқаришдан олдин барча узлуксиз давом этган ҳолатларни ҳисобга олиши керак эди.

Ойсара Назарова жиноят қилган. Лекин қандай ҳолатда? Нима учун? Унинг учта вояга етмаган боласи бор. Суд жараёнида булар ҳисобга олиниши шарт эди. **Қонун 7[1]-моддадаги кўрсатилган оғир жиноятларни содир қилган шахсларга нисбатан ҳам 42-моддани қўллашга йўл қўяди.** Ўзбекистон ССР Жиноят кодексининг 42-моддасида эса шундай дейилган: **«Суд ишнинг алоҳида ҳолатларини ва айбдорнинг шахсини эътиборга олиб ҳамда унга шу жиноят учун қонунда кўрсатилган энг кам жазодан ҳам камроқ жазо тайинлаш ёки бошқа енгилроқ турдаги жазога ўтишни зарур деб топганда, унинг сабабларини албатта кўрсатиб, бундай енгилликка йўл қўйиш мумкин».**

Ойсара Назарованинг жиноий ишида худди шу сабаблар бор. Аммо негадир суд буни ҳисобга олишни истамаган. Бир хўрланган инсонга нисбатан ноҳақлик қилинган.

Энди болалар тақдири ҳақида икки оғиз сўз. Болалар ҳозир Мирзакаримнинг опаукалари қўлида. Суднинг талабига қарамай Назаровларнинг фарзандлари Беҳзод ва Зебуннисо судга олиб борилмаган, Хондамир эса судда онасини танимаган. Кўзлари жовдираб, онам ўлган-ку, деган. Демак, унга шундай тушунтиришган. Судда болалар тақдири ҳақида умуман гап бўлмаган. Бу граждանлик ишини жиноий ишга аралаштирмаслик учун қилинган, албатта. О. Назарованинг ота-онаси фарзандларни ўзларига олишни истайди. Ҳатто ҳозир болалар яшаётган Янгийўл район судига ариза ҳам берган. Болаларнинг келажакда онаси билан қолиши кераклигини ҳисобга оладиган бўлсак, бу энг тўғри йўл.

Беккул ЭГАМҚУЛОВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.
Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АҚБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р. — 05728. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3128. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12